seria de autor
Aurora Liiceanu

Aurora Liiceanu

Valurile, smintelile, păcatele

Psihologiile românilor

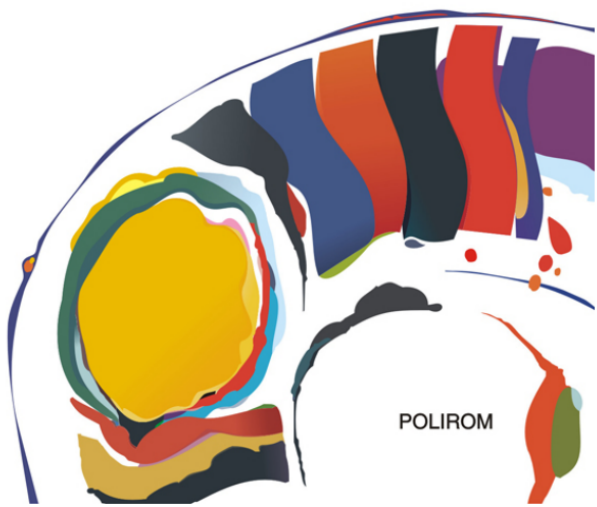

POLIROM

Aurora Liiceanu

Valurile, smintelile, păcatele

Psihologiile românilor

Ediția a II-a

POLIROM
2015

© 2015 by Editura POLIROM

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-5288-4
ISBN PDF: 978-973-46-5289-1
ISBN print: 978-973-46-5209-9

Coperta: Radu Răileanu

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată în colaborare cu elefant.ro

AURORA LIICEANU, doctor în psihologie, a lucrat în cercetare şi a predat psihologie la diferite universităţi din Bucureşti, dar şi la UQAM (Canada) sau EHESS (Franţa). În prezent, este cercetător senior la Institutul de Filosofie şi Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru" din cadrul Academiei Române. De aceeaşi autoare, la Editura Polirom au mai apărut: *Rănile memoriei. Nucşoara şi rezistenţa din munţi* (2003, 2012), *Prin perdea* (2009, 2012), *Rendez-vous cu lumea* (2010, 2012), *Patru femei, patru poveşti* (2010, 2011), *La taifas* (2010, 2012), *Viaţa nu-i croită după calapod* (2011), *Cuvinte încrucişate* (2012), *Supuse sau rebele. Două versiuni ale feminităţii* (2013), *Legături de sînge. Povestea Ioanei* (2013) şi *Soacre şi nurori. La cine este cheia?* (2014).

Prolog

Este aproape miezul nopţii. Afară ninge viscolit. În redacţie, Adina şi Rodica se agită şi răspund la telefoane. Discuţii. Se râde şi se bea Coca-Cola. În drumul spre machiaj, de pe culoar poţi vedea Piaţa Victoriei, luminată straniu, pustie. Lumina, roşiatică şi anemică, dă un aspect ireal spaţiului pieţei. În studio este, ca de obicei, multă mişcare. Cineva întreabă: „Oare cine-o da astăzi telefon?“. Altcineva răspunde: „Unul care n-are somn!“. Aşa se întâmplă la începutul emisiunii „Linia fierbinte“. S-a construit un ritual. Un început naşte un ritual.

Într-o zi de iarnă a anului 1995, am primit un telefon de la colegul meu Andrei Popescu, care mă întreba dacă n-aş vrea să vin la emisiunea „Linia fierbinte“ de la Tele 7 abc. Nu ştiam nimic despre această emisiune, aşa că el mi-a relatat câte ceva despre felul în care ea se realizează, cum a pornit şi ce trebuia să faci. Două lucruri am reţinut: că este programată la 12 noaptea şi că trebuie să gândeşti rapid un răspuns – cel al psihologului – la o situaţie de viaţă pe care cel care telefonează încearcă să o prezinte. Spun *încearcă* pentru că, mi s-a atras atenţia, nu totdeauna mesajul lui este foarte clar exprimat. În fond, părea explicabil. O problemă de viaţă este o problemă pe care cu greu o discuţi „la rece“ atunci când este *a ta.* La acea vreme, unii oameni cunoşteau *Midnight Caller*, un serial ce avea ca erou principal un realizator de *hotline* care conversa la radio, pe marginea unui caz, a unei situaţii, fie cu cei implicaţi, fie cu apropiaţii lor, fie cu străini care participau la întâmplarea cu pricina. Văzusem şi eu câteva episoade, aşa că ştiam în general ce ar trebui să faci într-un asemenea rol. Existau însă şi două mari deosebiri faţă de serialul american. Prima se referea la faptul că la „Linia fierbinte“ nu erai singur, emisiunea fiind de tip tandem: un moderator şi un psiholog. Mai mult, cei doi

nu formau singura verigă a emisiunii. Pe lângă ei se mai aflau şi alte lumi: cei din studio, cei din redacţie, cei care telefonau, evident, fiecare pe rând, şi, în sfârşit, masa relativ anonimă a celor care urmăreau emisiunea şi care dădeau măsura audienţei sale. De la prima emisiune mi-am dat seama că fiecare intra în acest joc, care dura o oră, cu propriile sale aşteptări şi că, atunci când vorbeai, te gândeai nu numai la cei care telefonau, ci şi la cei care urmau să-ţi amendeze răspunsul şi la felul în care se împleteau replicile. Am constatat de aceea cu surpriză că, la fel ca şi Livia Pop, eram interpelată pe stradă cu întrebarea: „Dumneavoastră sunteţi doamna de la miezul nopţii?“. O întrebare frumoasă, ca un titlu de roman poliţist.

Mai era şi o altă deosebire, născută din asimetria propusă de emisiune: cel care telefona, emiţătorul, era o voce, pe când cei din studio erau voci şi chipuri. Cu alte cuvinte, el/ea vedea şi asculta, în timp ce moderatorul şi psihologul auzeau doar o voce căreia încercau să-i aproximeze o figură, un chip, ghidaţi fiind pentru început doar de vârstă şi de nume, apoi, treptat, de orice indiciu provenind chiar din povestire. Cel de pe ecran rămânea astfel un personaj abstract, definit mai mult prin calitatea lui profesională decât prin cea umană. Uneori însă, în mod inerent, el stabilea, chiar fără intenţie, similarităţi între problemele emiţătorilor şi, chiar mai mult, între acestea şi cele personale. Pentru că problema altuia are uneori capacitatea de a evoca ceva celui care ascultă, indiferent dacă este moderator, psiholog sau public ascultător.

Comunicarea rămâne deci asimetrică. Pe de o parte, telespectatorul emiţător se menţine în umbră, avansând în discuţie doar problema sa. Aproximarea de care aminteam este rezultatul unei tendinţe naturale a celui care ascultă. Ea cuprinde şi încercarea de a-l fixa pe cel care vorbeşte într-un context: oare de unde telefonează? Din camera de zi sau din dormitor? Unde o avea telefonul? Poate mănâncă alune sau bea cafea ca să stea treaz. E oare singur?

Hotline-urile radio şi TV reprezintă după 1990 un nou tip de comunicare. Oamenii au început să dea din ce în ce mai mult telefoane pentru a se informa şi, mai precis, pentru a afla părerea altcuiva despre propria lor problemă.

În aceste situaţii, elementele care definesc procesul de

comunicare îşi pierd fireasca lor delimitare strictă. Schema clasică a comunicării – emiţător, canal, receptor – nu mai este valabilă, ea pierzându-şi acurateţea ca urmare a lipsei acestei delimitări despre care vorbeam. Emiţătorul, adică spectatorul care dă telefon, devine, în acelaşi timp, şi adevăratul receptor al propriului său mesaj. Moderatorul de radio sau TV şi psihologul nu sunt decât pseudoreceptori, oglinzi ce redau emiţătorului problema pusă sub un unghi nou, într-o nouă perspectivă, mai completă sau mai nuanţată. Problema este deci re-dată.

Am participat la aceste emisiuni până la sfârşitul lunii martie 1996, cu o pauză de două luni. Emisiunea cu numărul 100 s-a realizat cu o parte dintre cei care au telefonat de-a lungul emisiunilor şi a reunit cele patru persoane alcătuind tandemurile care se schimbau în cursul săptămânii, de la o noapte la alta.

Discuţii despre aceste emisiuni au fost multe. Părerile se pot plasa pe un continuum, începând cu „oribil“ şi terminând cu „minunat“. Oamenii de pe stradă şi cei care telefonau se plasau mai degrabă în categoria de mijloc, criticându-ne mai puţin pe noi şi mai mult pe cei care telefonau. Colegii de breaslă şi cei din lumea intelectuală înclinau mai mult spre uimire şi dezacord, ca şi cum a coborî în viaţă este, în sine, un lucru înjositor. Situaţiile prezentate în emisiuni erau de multe ori cumplite: relaţii incredibil de deteriorate între părinţi şi copii, scandaluri şi violenţă, disperare şi suicid, dar şi alcoolism, incest, adulter etc. Părea că viaţa are mai adesea umbră decât soare. Cineva chiar m-a întrebat pe un ton vag surprins şi dezaprobator, lăsându-mă să înţeleg că în spatele vorbelor sale se aflau şi alţii, eu fiind astfel datoare să mă explic unui grup întreg: „Ce ţi-a venit să mergi la televizor?“.

Desigur, ar fi multe de spus despre relaţiile dintre intelectual şi societate şi, cu atât mai mult, atunci când este vorba despre psiholog, al cărui domeniu are o dimensiune aplicativă deloc neglijabilă.

Înainte de 1990, o strategie de a evita viaţa, de a sta pe margini, era migrarea către zone ale cunoaşterii cât mai puţin posibil de atins de către politic. După această dată, cei care lucrau în ştiinţele sociale puteau în sfârşit să facă ceva, având în vedere că aveau posibilitatea să se aplece asupra realităţilor sociale fără a fi necesar să cosmetizeze rezultatele cercetărilor, anchetelor sau

sondajelor.

Puteai chiar să construieşti chestionare cu întrebări referitoare la atributele negative ale românilor, lucru interzis înainte de 1990, când excepţionalismul naţional era monedă curentă. Acest lucru era posibil chiar dacă mai existau şi există specialişti care lasă să se înţeleagă că o atare întreprindere este o dovadă de nepatriotism şi un semn al lipsei de interes faţă de popor.

În acest context, este cert că a realiza asemenea emisiuni, a te amesteca în viaţă este ceva vulgar, care pune la îndoială subţirimea intelectuală a celui care o face. Lucruri de genul acesta pot face jurnaliştii – că tot provin din ingineri, în mare parte –, dar nu cercetătorii. Dialogul cu profanii trebuie evitat, pentru că gândirea psihologică, nefiind cultivată, obligă specialistul la coborâre, el neavând altfel cum să stabilească cu celălalt o comunicare la nivel acceptabil. Sigur că în toate acestea este ceva adevărat. La noi nu s-au educat nici spiritul civic şi nici analiza de sine. Oamenii sunt inculţi şi plini de prejudecăţi şi nu merită să te cobori la nivelul lor, spun unii. Ba mai mult, emisiunile în care aceşti oameni vorbesc nu fac decât să pună în evidenţă precaritatea mentalului colectiv şi să te deprime mai mult decât vorbele lui Silviu Brucan care au tulburat naţiunea noastră la un moment dat. Cineva a trimis o scrisoare la redacţia „Liniei fierbinţi“ pronunţându-se în acest sens cu cuvinte puţin măgulitoare la adresa societăţii noastre:

„Emisiunea «Mitică» plus alte interviuri pe stradă ne arată lipsa de cultură a românilor… Dumneavoastră cu emisiunea «Linia fierbinte» ne prezentaţi – în general – femeia română care se recomandă singură aşa cum este ea: incultă, necivilizată, imorală, amorală, fără bun-simţ, primitivă“.

Din păcate, puţini sunt cei de formaţie socio-umanistă care ştiu că în psihologia actuală valoarea de adevăr a celor cercetate este dată de apropierea de viaţă. Cercetările asupra psihologiei bunului-simţ şi a psihologiei profane – a „omului de pe stradă“ – ne aduc date despre ceea ce se întâmplă în mintea omului obişnuit; doar cunoscând aceste lucruri putem înţelege ce anume se întâmplă în societate. Datoria psihologilor este deci mai degrabă să cunoască omul în contextul vieţii ca atare, şi nu să-l aducă în laborator, plasându-l într-o situaţie artificială. Realităţile

psihologice sunt psihologice şi de aceea psihologul trebuie în acelaşi timp să se apropie şi să ia distanţă faţă de oameni. A coborî pe stradă nu înseamnă neprofesionalism, ci respect pentru viaţă aşa cum se manifestă ea, iar problemele oamenilor nu se găsesc în laborator, ci chiar pe stradă sau în orice altă parte. Oare cum şi-ar fi făcut cercetările Erving Goffman dacă nu s-ar fi dus într-un ospiciu? Şi-ar fi programat subiecţii la laborator? Şi, în sfârşit, cum şi-ar fi scris cartea *Aziluri*, care a sensibilizat comunitatea ştiinţifică, atrăgând atenţia asupra realităţilor cotidiene, dacă n-ar fi coborât în aceste realităţi şi nu s-ar fi integrat în acest cotidian?

Dialogurile TV cu oamenii simpli nu sunt decât germenii viitoarelor cabinete în care ei vor merge să găsească soluţii pentru ameliorarea condiţiei lor existenţiale, pentru a se apropia de ceea ce numim „starea de bine“, evident, cu datele pe care le au.

În această perspectivă, scopul emisiunilor la care am participat nu era neapărat de a soluţiona practic problemele, ci de a oferi telespectatorilor posibilitatea de a fi ascultaţi, de a găsi ei înşişi argumente care să le confirme sau să le infirme propriile frământări şi puncte de vedere, deci de a le întări deciziile în marginea formării lor. În fond, a fi un bun ascultător este ceva foarte dificil. Dar a fi un bun ascultător are în acelaşi timp o valoare psihologică indiscutabilă. Mai ales atunci când, aşa cum scria la redacţie un telespectator, „există persoane care nu au ajuns la deplină maturitate şi care încă nu deţin un abecedar al psihologiei individuale“. Nu se poate şti câţi oameni ajung la deplină maturitate, dar în ceea ce priveşte cunoaşterea psihologică se poate spune cu certitudine că ea este limitată. Nu numai tinerii se află în această situaţie, pentru că, dacă ne amintim bine, psihologia ca disciplină, profesie sau chiar preocupare a fost îndelung marginalizată şi, chiar mai mult, a fost o bună perioadă exclusă din câmpul cunoaşterii. A existat oare până în 1990 vreun proiect educaţional oficial şi sistematic urmărit, care să facă o analiză critică a esenţei structurilor dominante ce definesc criteriile tradiţionale ale normalităţii?

În scrisoarea mai sus amintită, autoarea ne-a recomandat să nu uităm că emisiunea trebuie să aibă o valoare educativă. În ce ar consta această misiune? Tot ea ne spunea: „…discutaţi cu ascultătorii de aşa manieră încât să-i faceţi să se jeneze de

propriile lor întrebări, de fapte, gânduri ori lipsa de cultură“. Mărturisesc că nu am făcut acest lucru cu bună ştiinţă. Personal, am dorit ca fiecare din cei care telefonau să realizeze cât de greu este să-ţi identifici cauzele nefericirii şi, mai ales, cât de greu este să le formulezi clar şi precis şi să le comunici altcuiva, indiferent cine este acesta. Am dorit deci ca exerciţiul rigorii să dea măsura nevoii de claritate interioară. Nu am cerut ca ei să se cenzureze şi am lăsat să funcţioneze acea dezirabilitate socială după care nimeni nu doreşte în mod intenţionat să se facă de râs sau să producă o impresie proastă. Ea, desigur, alterează autoprezentarea, dar este o constantă a normalităţii.

În această carte voi încerca să prezint lumea celor de la „Linia fierbinte“, care mi-a devenit în timp o lume „palpabilă“, chiar dacă ea nu face decât să aproximeze o parte a societăţii – mai ales bucureştene –, fără a dispune de sondaje şi anchete efectuate aşa cum o presupun cercetările numite *obiective*. Totuşi, am încercat să mă sprijin pe ceea ce apare în mass-media, în special în ziarele de mare tiraj. Ca atare, m-am instalat în propria mea subiectivitate pentru a comunica mai degrabă o impresie decât o certitudine. Spun asta, bineînţeles, din prudenţă. De asemenea, mă simt obligată să adaug faptul că interesul faţă de această emisiune a fost stârnit şi de două afirmaţii ale lui Szilágyi Sándor, din textul său „Mozaic bucureştean“, apărut în 1994 în limba română. Prima spune că: „Norodul bucureştean este abandonat de toată lumea, lăsat fără milă la voia soartei, într-o cumplită singurătate“. Cea de-a doua, o variantă a primei afirmaţii, sună astfel: „Tot Bucureştiul este o mare defulare, cred că nici de psihoterapeuţi nu e atâta nevoie aici ca în alte oraşe mari. Şi poate şi cazurile de nevroză sunt mai puţine decât în altă parte“. Nu numai cele spuse mi-au trezit interesul, ci şi faptul că rândurile sunt scrise de cineva care nu este bucureştean şi care, doar în trecere, a vieţuit o vreme în Bucureşti.

Partea a doua a cărţii se referă la povestiri de viaţă ale câtorva femei şi ale unui bărbat care trăiesc la ţară. Întrebarea pe care mi-am pus-o atunci când am început să înregistrez aceste povestiri a fost următoarea: oare oamenii care trăiesc la ţară nu au elemente comune de destin cu cei de la oraş? Satul în care trăiesc aceştia se numeşte Surani şi se află la aproximativ 40 de kilometri de Ploieşti.

Este un sat obişnuit cu oameni obişnuiţi, în mijlocul satului curge un râuleţ, în unele locuri murdărit de oameni, pe şosea se plimbă nestingherite gâşte şi, mai ales, curci. Curca este emblema satului. Oamenii acordă curcilor foarte multă atenţie şi le cresc cu multă grijă, pentru că ele – se zice acolo – sunt *pretenţioase.* Curcile mănâncă mălai amestecat cu urzici tocate. Aproape orice gospodărie are curci pe care le taie de sărbători. Chiar dacă povestirile prezentate se referă, cu o excepţie, la femei, ele includ fragmente din destinele celor apropiaţi, prezenţi în viaţa lor, care sunt atât femei, cât şi bărbaţi şi copii. Cum satul nu este departe de Ploieşti, oamenii nu sunt chiar ţărani. Şi, în fond, se poate spune astăzi cine sunt ţăranii? La Surani am locuit graţie cuiva care are o casă de vacanţă într-un loc izolat printr-o curte, ce nu dădea la strada principală, şi în acelaşi timp înconjurat de vecini. Casa este veche, păstrând arhitectura tradiţională a caselor ţărăneşti aşezate între dealuri. Locuitorii satului au început să lucreze la sonde la începutul acestui secol şi continuă s-o facă şi astăzi. Sigur, locurile de muncă s-au împuţinat din cauza tranziţiei. Pe timpuri, bărbaţii plecau la sonde şi locuiau în barăci. Treptat, durata absenţei lor de acasă s-a micşorat în special datorită dezvoltării transportului colectiv. În plus, a apărut Rata pentru toţi localnicii. Nu se poate spune ceva precis despre statutul surănenilor. Nu se poate spune că sunt ţărani, dar nici că sunt orăşeni. După haine, sigur că sunt orăşeni. Bărbaţii sunt mai degrabă orăşeni decât femeile, pentru că, circulând mai mult, au văzut mai multe. Femeile se ocupă de casă, de animale, de gospodărie, de copii şi mai lucrează şi la câmp. Primul televizor a apărut în sat în 1977, deci acum aproape 40 de ani. Mulţi locuitori au trecut astfel la informaţia audiovizuală, sărind peste lecturi. Ei au copii şi rude apropiate la oraş, mai ales la Ploieşti, şi ştiu ce este oraşul; în sinea lor, încă îşi doresc să ajungă acolo sau măcar să aducă ceva din confortul oraşului la ei. Oraşul şi satul, cu avantaje şi dezavantaje, funcţionează cotidian ca un element care animă întreaga lor viaţă. Acum, această comparaţie este şi mai activă, dar conţine o tot mai mare îndepărtare de oraş ca aspiraţie. Au apărut în sat discoteci, buticuri, firme private de transport în comun spre Ploieşti, modele de urmat, dar şi modele de păstrat. Cei mai vârstnici nu uită să vegheze la valorile tradiţionale.

Astfel, între cei care telefonează la „Linia fierbinte“ care au rude la ţară sau care au venit de la ţară să locuiască în Bucureşti sau în alte oraşe şi cei din Surani se întrezăresc similarităţi în zona vieţii de relaţie, atât în privinţa permanenţelor naturii umane, cât şi în ceea ce priveşte schimbările sociale produse la nivel macrosocial. Îi unesc probleme comune: banii, copiii, norocul, vecinii, relaţiile în cuplu, iubirea, sănătatea, moştenirile, casele, afacerile, ghinioanele etc. Aşa cum spunea preotul din Surani la o slujbă: „valurile, smintelile, păcatele“. Ale vieţii sau viaţa însăşi. Căci, după cum preciza cineva de la „Linia fierbinte“: „Nimeni nu telefonează din nimic, din bine“.

Povestirile de viaţă ale celor din Surani au şi teme diferite, dar, dincolo de acest lucru, ele pun în evidenţă subiectele critice ale unor biografii normale. Aceste biografii normale nu există însă. Există doar probleme omeneşti. Şi mai există timpuri speciale. Acestea sunt timpurile pe care le trăim. Unii le numesc tranziţie.

Fiecare destin uman este determinat de trei dimensiuni: individualitatea omului, mediul său proxim şi societatea în care trăieşte. Datorită strânsei corelaţii între acestea, accentuarea excesivă a uneia dintre ele poate determina apariţia unei stări de dezechilibru, resimţită de individ ca o ameninţare. În aceste situaţii, individul caută o soluţie, iar în procesul de căutare apelează adesea la un altul.

Psihologic vorbind, în cursul vieţii unui individ apar tranziţii, treceri de la o identitate la alta. Aceste tranziţii se petrec în contextul unei anumite epoci, care este uneori ea însăşi o mare tranziţie. Aşa cum se întâmplă astăzi cu noi toţi. Impactul dintre tranziţiile personale şi tranziţia epocii diferenţiază mult destinele şi provoacă şi mobilizează diferit indivizii. În timpuri de tranziţie, diferenţele de vârstă, sex, istorie personală par mai pregnante şi produc clivaje mai severe între categorii diferite de oameni. Aşa cum reiese din carte, tematica problemelor de viaţă include aspecte neîntâlnite înainte de 1990, ca, de pildă, noile raporturi create de şomaj, când bărbaţii ajung să stea acasă şi femeile să aducă banii, dezorientarea tinerilor confruntaţi cu noile legi ale ofertei de muncă, exodul feminin în Orient, migraţia forţei de muncă, inclusiv în străinătate, noile definiţii ale iubirii, provocările aduse sistemelor de valori individuale şi supremaţia treptată a

banilor, pe scurt, un nou raport între individ şi societate.

Totul pare mai animat, mai imprevizibil şi mai acut. În astfel de timpuri, viaţa are, folosind o expresie a lui Huizinga, un „caracter mai aprig“. Şi, în mod sigur, mai sălbatic. De aceea, ea este mai interesantă pentru unii şi, în mod sigur, pentru cei care lucrează în domeniul ştiinţelor sociale. Deci şi pentru psihologi.

*

Pentru poveştile din această carte şi comentariile la ele am păstrat timpul prezent, chiar dacă au fost spuse mai demult şi fac referire la realităţi care între timp s-au schimbat ori au dispărut.

Partea întâi

Metropola

I

Cine dă telefon şi cine ascultă convorbirile

Primul gând despre cei care telefonează la „Linia fierbinte“ este că sunt persoane care au telefon acasă. Ar fi dificil să telefonezi de pe stradă – majoritatea menţionează dificultatea de a prinde legătura – sau de la vreun cunoscut. În ultimul caz, trebuie să luăm în considerare şi ora târzie a emisiunii. Nu toată lumea e obişnuită să reziste până după miezul nopţii. Dincolo de ceea ce ţine de confortul comunicării, se constată că, dacă ai o problemă de viaţă şi vrei să afli ce opinie are altcineva – un specialist, în acest caz –, atunci desigur că ora târzie, când ai telefon, nu este un impediment. Cineva spunea: „Ce dacă e miezu' nopţii, ce? Dacă te doare ceva, te doare că eşti bolnav, în criză, nu mergi la farmacie în toiu' nopţii, la alea de noapte?...“.

Lumea celor care telefonează este foarte pestriţă. Bătrâni, tineri, musulmani, soacre, taţi, amante şi amanţi, şomeri, neveste de bodyguarzi, prostituate, dansatoare, bunici, ţigani şi chiar copii. Această lume nu poate fi clasificată după vreun criteriu anume, ca, de pildă, cel al vârstei, al sexului, al meseriei etc., pentru că de multe ori oameni diferiţi acuză o aceeaşi nefericire. Şi, în condiţii similare, persoane similare diferă, astfel că aceleaşi date produc nefericiri diferite. Cel puţin în felul în care nefericirea este resimţită. Totuşi, experienţa de viaţă care stă la baza aşteptărilor celui aflat în studio face ca orice etichetă să fie mai adesea corelată cu o stare negativă. Atunci apar în mintea celuilalt – chiar dacă el este doar un ascultător – asocieri de tipul: bătrân – părăsit/singur, soţie – înşelată, tânăr – solitar sau în dezacord cu părinţii, ţigan – român, arab – nevastă/iubită, adolescent – teamă de viaţă, copii – dificili, părinţi – scandal – mamă – dezamăgire – revoltă – frică etc. Oamenii dau telefon pentru că le merge prost şi pentru că,

mergându-le prost, doresc în mod firesc o schimbare. Aceasta li se pare dificilă, dar de multe ori, în cursul conversaţiei, ajung singuri la ideea că le-ar putea fi mai bine dacă s-ar schimba ceva. De asemenea, ei încep să înţeleagă că decizia este şi rămâne a lor. Formula „aş dori să-mi daţi un sfat“ este preferabilă celei „aş dori să-mi spuneţi ce să fac“, pentru că, dacă în primul caz este vorba de a aştepta un punct de vedere, cu riscurile, dar şi câştigurile lui, în al doilea caz cel care dă telefon aşteaptă să i se decidă soarta de către altul, ca şi când viaţa nu este a lui şi nici problema pe care o are. Iar dacă admite că este problema lui, el tot aşteaptă ca cineva să se instituie în rolul de oracol.

Codul în care aceste mesaje sunt emise se conturează treptat, oamenii, chiar dacă au un nivel de instrucţie mai scăzut, evită să folosească cuvinte triviale, urâte. În timp, se structurează un ritual minim al începuturilor, cu predominanţa formulelor eufemistico-derutate de tipul: „am şi eu o problemă gravă/delicată“ sau „nu ştiu cum să-ncep“, „e greu de prins telefonul“, „de când mă chinui să vă prind“, „nu mă aşteptam să vă prind şi sunt emoţionată/nu ştiu cum să-ncep“ etc. Indiferent dacă e vorba despre mame nemulţumite de felul în care arată viaţa copiilor lor, de bărbaţi sfâşiaţi de gelozie sau sufocaţi de obişnuinţă, de femei speriate „că îşi pierd bărbatul“, de prostituate frustrate de iubire, de virgine exasperate de povara virginităţii, de neveste care caută răspunsuri la probleme chinuitoare de viaţă, lumea „Liniei fierbinţi“ este o lume umană care are în centru ceva *dorit* sau ceva *pierdut*.

Şi totuşi, cine telefonează?

Cel mai adesea telefonează femeile tinere. Telefoanele se referă fie la problemele personale ale celor care sună, fie la problemele apropiaţilor acestora, la rândul lor adulţi. În acest ultim caz, telefonează soacre supărate, mame ale căror fiice au soţi cărora ele le reproşează o aşezare defectuoasă în rolul de soţ şi o inadecvare în raporturile cu partenera de viaţă, mame care reproşează, de data aceasta, propriilor copii proaste alegeri, netolerate distanţări de aspiraţiile lor legate de urmaşi etc. Problemele personale ale femeilor care telefonează sunt cele care derivă dintr-o relaţie negativă cu iubitul/soţul, părinţii, copiii sau nepoţii. Adică tot ceea ce priveşte viaţa lor de relaţie, faţă de care ele simt nemulţumire, dezamăgire şi, nu rareori, insuportabilitate. Adesea, unul dintre

partenerii cuplului sau dintre cei din familie doreşte de fapt să se adreseze chiar acestora, care stau în cameră cu el, alături – „e lângă mine“ –, dar nu are curajul să o facă în mod direct, ci doar prin intermediul moderatorului TV. Acesta devine astfel un canal de comunicare între cei doi, ca în cazul fiicei care nu-şi putea convinge mama de iubirea ei. La fel s-a întâmplat şi cu soţul disperat de bulimia nevestei, pe care o caracterizează „mare ca un frigider“ şi pe care, nereuşind să o convingă, o ameninţă cu infidelitatea şi golirea frigiderului de mâncare. Alteori, problema cuplului încetează să mai fie o problemă personală, celălalt partener intervenind şi el şi transformând comunicarea cu echipa moderator-psiholog într-o comunicare în triunghi.

O altă categorie care telefonează este alcătuită din cei care solicită informaţii juridice, medicale etc. În sfârşit, mai există şi cei care comunică de dragul comunicării – fiind tentaţi să-şi exhibe problemele, fără a fi interesaţi de opinia altcuiva –, ca şi cei care o fac datorită singurătăţii:

„Adică nu mă judecaţi greşit, dar mai sună la dumneavoastră în emisiune şi alţii, care nu au ce face sau îndrugă verzi şi uscate şi mă mir din ce în ce cât de multă răbdare aveţi cu ei şi cum puteţi rezista, dar, în sfârşit, probabil că este compatibil cu profesia dumneavoastră“.

Complexitatea comunicării de tip *hotline* impune deci unele precizări care o caracterizează: dimensiunea afectivă a mesajului, încărcătura sa emoţională, determinată de caracterul personal al mesajului – cu excepţia solicitării informaţiilor medicale etc. –, pe de o parte, şi asimetria părţilor în cazul *hotline*-ului TV, în care numai o parte este audiovizuală.

Istorii cu probleme

Cea mai importantă caracteristică a unei probleme de viaţă este gravitatea ei. O problemă este gravă pentru că este percepută ca atare de cel care se confruntă cu ea. Prin urmare, gravitatea rezultă din caracterul personal al problemei. Teoretic, problemele altora sunt percepute ca mai puţin grave. Totuşi, având în vedere

faptul că în definiţia fericirii intervin totdeauna alţii-semnificativi, problemele altora devin şi problemele acestora din urmă. Mai ales atunci când ne referim la femei. Acestea trăiesc fericirea celor apropiaţi ca pe propria lor fericire, iar binele personal este condiţionat de binele celorlalţi. Cineva îmi amintea o expresie folosită adesea de mame, expresie care evidenţiază nu numai afecţiunea şi devotamentul matern, dar şi situaţia de simbioză, de lipsă de autonomie: „mi-a făcut febră“ (copilul). Febra copilului este implicit febra mamei. Ei sunt o singură fiinţă. Literatura de psihologie menţionează eul relaţional al femeii: femeia trăieşte prin relaţiile pe care le stabileşte cu cei apropiaţi.

O primă categorie de persoane este a celor care se confruntă din senin, brusc, pe neaşteptate cu o problemă. Aceste persoane sunt puse în faţa unei descoperiri. Uneori, descoperirile privesc copiii:

„Am o fetiţă de 15 ani şi opt luni. A lăsat brusc şcoala şi a plecat cu un rrom. El are 24 de ani şi este muncitor. Acum e şomer. Totul a început brusc, a fugit cu el. Într-o zi, n-a mai venit de la şcoală. Soţul meu e muncitor, eu sunt casnică şi mai avem doi băieţi mai mici. Am încercat să vorbesc cu ea, dar nici nu vrea să audă să vină acasă. Îl iubeşte foarte mult şi nu primeşte pe nimeni să vină la ţigani. I-am spus că ce-o să facă fără şcoală. N-o interesează. I-am spus că măcar să termine zece clase, dar degeaba. Ţiganii o iubesc. Îi zic Prinţesa. Sunt săraci. Nu vreau să stea acolo. Nu pentru că e rrom, ci ca să termine şcoala...“.

Alteori, descoperirile privesc nu numai copiii, dar şi partenerii de viaţă, în cazul de mai jos, soţul care este tată vitreg:

„Nici nu vă puteţi imagina care este problema mea. Eu am 38 de ani şi am o fată de 21 de ani şi, când ea avea două luni, am făcut-o repede, că m-am măritat tânără, am fugit. Nu ne împăcăm. Asta a fost în 1980. În 1984, m-am recăsătorit cu un bărbat cu opt ani mai mare. Acum el are 46 de ani. Aflu acum, după zece ani de căsătorie, că el a atentat la fetiţă, şi chiar după căsătoria noastră, când ea avea 11 ani. S-a întâmplat aşa că fata s-a dus la cumpărături cu el şi au intrat în cofetărie. Acolo s-au certat că el a zis că i-a dat 400 de lei şi ea a zis că erau doar 100. Şi a venit acasă plângând. I-am zis că iar s-au certat, că ei se cam ceartă, şi că să lase plânsu’. Şi ea mi-a zis: dac-ar fi numai asta! Atunci imediat am întrebat-o dacă a

abuzat de ea şi mi-a zis că da, când era la începutul căsătoriei noastre şi că a ameninţat-o să nu spună. I-a fost frică să spună. Dar e virgină, pentru că a fost cu o colegă de curând să-şi facă examen. Adică fata aia e de la ţară şi părinţii i-au spus că se aud vorbe de ea, ce face la Bucureşti şi ea s-a dus să scoată certificat. Şi fata mea mi-a zis că şi-a scos şi ea certificat dacă tot îşi scosese cealaltă. Fata aia era cu un băiat din Chişinău, la Teologie aici, şi taică-său i-a spus să nu umble cu fete din România, că româncele sunt… ştiţi dumneavoastră ce vroia să spună, şi ea şi-a scos certificat ca să vadă că e virgină. Bărbatul meu nu e violent, da' e pervers. E uns cu toate alifiile. E perfid. Şi mă durea capu' şi am aţipit. El a crezut că dorm şi am auzit că s-a dus încet şi s-a cocoţat pe o masă şi se uita la fată-n baie. M-am dus şi i-am zis: «Ce faci, mă, aici?». Cică punea ceva în priză. Eu sunt mică şi ajung. El de ce să se cocoaţe? Fata era în capot, nu era dezbrăcată. Ne-am certat rău şi i-am zis vorbe urâte. N-a zis nimic, adică n-a protestat. Şi nu-mi vine să cred că fata minte. Adică acum nu mai ştiu ce să cred. Cică şi după aia de frică tot nu mi-a spus nimic… O dezbrăca goală şi se dezbrăca şi el. Acum e în străinătate. Vine la anul şi divorţul e gata. Problema mea e că termin şi partajul, să-i spun la telefon? El nu ştie nimic. Am aranjat eu totul cu un avocat. I-am spus fetei: «Spui bazaconii să mă desparţi de el?». Cică nu, că e adevărat. Eu oricum nu mai stau cu el. Nu mai vreau deloc. S-a terminat. Vine la anul şi treaba lui. Eu nu muncesc, adică sunt casnică, dar mă descurc. Nu excelent, dar merge. El nu mi-a trimis nici un ban până acum. Am întrebat-o pe fată ce-i spunea de stătea. Ea zice că credea că o învaţă reguli de viaţă, ce să facă…".

Descoperirile iau forma unor constatări, ca şi cum ceva se formează încet-încet, pe nesimţite, şi deodată acest ceva devine perceptibil. Ca şi cum cade un văl. Afli ceva brusc. Uneori, descoperirea se referă nu numai la altul, ci chiar la propria persoană, ca în cazul unei femei de 35 de ani, căsătorită de 14 ani:

„Problema mea este că am ajuns la acea vârstă când descoperi că ai pierdut dragostea ce te-a unit cu soţul tău pe drum. Nu ştii unde şi nu o mai găseşti. El mi se pare total schimbat. Parcă suntem doi străini, parcă ne-ntâlnim numai să ne certăm. Nici eu nu mă mai recunosc. Am ajuns la un capăt, la o limită a răbdării şi înţelegerii atât cu el, cât şi cu copiii. Nu mai înţeleg nimic, nu mai

am putere să fac nimic, fiind epuizată fizic şi psihic. Aceasta este pe scurt povestea mea. Poate, cu altă ocazie, dacă voi găsi undeva înţelegere, să îmi depăn povestea pe larg“.

Despărţirile de mai lungă durată reprezintă un potenţial generator de surprize, care iau forma unor descoperiri. Ca în situaţia tatălui vitreg care, la întoarcerea din străinătate, se va trezi gata divorţat, un alt bărbat, de data aceasta, tatăl bun al unor copii, constată cu stupoare că nu îşi găseşte soţia şi copiii:

„Am 34 de ani şi sunt medic stomatolog. Am plecat să fac nişte cursuri afară. M-a plătit o firmă. Am plecat în 1991 şi am stat până în 1993. Soţia mea a rămas gravidă şi n-a vrut să vină cu mine, deşi era greu, aşa că am aflat că a făcut doi gemeni. Într-o mică vacanţă de o săptămână, am făcut economii şi am venit acasă. Şi, ce credeţi? Am găsit casa goală şi fără tapet, doar cu telefonul. Mama mea nu ştie nimic. Acum stau la ea. Mama a fost profesoară de franceză. E recăsătorită. Am anunţat poliţia şi a găsit-o peste şase luni. Stă undeva în spatele Intercontinentalului. Nu dau de copii. Părinţii ei nu spun nimic, nici ea. Am pus un detectiv şi am aflat că stă cu cineva, vreun proxenet, pentru că pleacă seara şi vine dimineaţa. Am depus un dosar de divorţ la Penal. Ei zic să aştept procesul. Dar unde-or fi gemenii? De fapt, părinţii mi-au zis că nu i-am întrebat când am luat-o, acum e treaba mea. Am cunoscut-o pe stradă, mi-a plăcut, am invitat-o la o cofetărie şi după două-trei săptămâni ne-am căsătorit. Era secretară. Are un frate de 20 de ani care a zis că să n-o mai caut, că are o sabie şi mă omoară cu ea. Mi-a spart uşa, a aruncat cu pietre în geamuri. Apartamentul gol era pe numele meu. L-am vândut. Stă cu cineva... M-am întors în ianuarie 1995 şi de atunci tot caut copiii. Mai am o problemă. Nu cred că mă mai pot căsători, adică nu cred că pot să mă recăsătoresc. Şi totuşi, unde-or fi gemenii?“.

Probleme cu istorie

În viaţa oamenilor apar conflicte, manifestări de tensiune, respingere şi chiar ostilitate sau ură. Armonia perfectă nu există în relaţiile interpersonale. Doar comunicând se poate trece peste

opinii sau puncte de vedere diferite, pentru a găsi o poziţie de mijloc. Se vorbeşte astăzi foarte mult despre toleranţă şi despre respectarea opiniei, despre negociere ca formă de evitare sau rezolvare a conflictelor şi disensiunilor dintre oameni. Există însă comportamente intolerabile, care cuprind în ele tot ceea ce este umbră a vieţii. Ele transformă viaţa celor care le trăiesc sau le acceptă într-un coşmar din care nu se mai poate ieşi:

„Am 22 de ani, un copil de un an şi zece luni. Mă ajută mama. Am fost căsătorit. Soţia mea s-a-mbolnăvit de TBC şi a stat la sanatoriul din M... Acolo mă duceam şi-i duceam ce avea nevoie. Din 10 ianuarie 1995 până în 15 iunie 1995. M-am dus acolo o dată fără să ştie şi ea plecase la Bucureşti. I-am întrebat pe doctori: «Ce spital e ăsta unde pleacă bolnavii şi voi nici măcar nu ştiţi nimic de ei?». La Bucureşti, nu a venit acasă şi nici nu ştiu ce a făcut. A plecat de la spital cu M..., o prietenă din spital, cică la plimbare, şi a dormit la ea. Ba chiar s-a supărat că m-am dus fără să-i spun. M-am mai dus o dată şi era cu un bărbat. Ce să vă spun, doamnă? Se sărutau. Eu mă descurc cu banii, fac mici afaceri. Vroiam să nu crească copilu' fără mamă. Eu am crescut fără tată. Şi ei i s-a pus pata. Copilul l-a vrut ea şi eu am zis să facă avort, dar nu s-a putut. Acum, vedeţi, eu mă ocup de el. Ea vrea să i-l dau şi ei, dar eu nu-l dau, că nu e de încredere. Eu am fost mai rezervat cu copiii şi vedeţi că, dacă este, îl iubesc şi nu i-l dau. Sunt în proces de divorţ. Acum, ţineţi-vă bine, doamnă! Ea a făcut incest cu fratele meu înainte de căsătorie. Adică au fost împreună şi s-au despărţit şi m-am încurcat eu cu ea. El e în străinătate şi a venit. A văzut-o în casă şi, mă rog, ca şi când nimic nu se întâmplase. Tot îmi dă telefon la două-trei zile, ea, că-l vrea pe copil. Nu vrea nici la mine să-l vadă, nici cu mine şi cu ea, vrea undeva. La divorţ, n-o să am probleme. Cu purtarea ei... Dar când o creşte copilul, cum o să ne descurcăm cu toate astea care s-au petrecut?".

Întrucât legăturile de familie nu se pot tăia complet, un eveniment intolerabil, aşa cum este incestul, nu numai că rămâne în memoria celor implicaţi, compromiţându-le veşnic relaţiile, dar are şi urmări ireversibile:

„Am 30 de ani şi un băiat de 14 ani. Mai am o fetiţă de doi ani cu soţul meu. Băiatul are o instabilitate comportamentală şi influenţă proastă asupra fetiţei. I-am luat şi meditator. Am fost cu el la

neuropsihiatrie. A avut enurezis nocturn, că făcea pe el noaptea. Are săptămâni când este normal şi perioade când distruge, strică, sparge, rupe tot. Doctorul mi-a zis că are prea multă energie, că e puţin înapoiat, că e la pubertate. Poate să se recupereze cu medicamente. În perioadele astea, dacă nu-i pun de mâncare, nu mănâncă, nu se spală sau, dacă face ceva, face în batjocură. La şcoală se bate, sparge geamuri, dulapuri, tot ce găseşte. Este foarte agresiv. Am încercat să-l pedepsesc, să-l cert, să nu-l las la TV, să nu-l las afară. Alteori, face treburi de copil. Spală farfuria, ia pâine. E o fire închisă. Cu soţul se împacă bine până la carte. Nu prea vorbeşte cu nimeni. S-a-nhăitat odată cu nişte băieţi la şcoală şi l-am găsit într-o comună, lângă Bucureşti. Tatăl lui adevărat este tatăl meu. E din incest. Cu tata nu vorbesc deloc, cu mama, rar. Doar cu fraţii mei mă mai văd şi comunic. Am încercat să vorbesc blând cu el, dar se închide şi nu vorbeşte deloc“.

Cei implicaţi într-o situaţie de incest nu pot trece peste ea. Tocmai pentru că legăturile de familie persistă după un asemenea eveniment:

„Am o problemă mai delicată sau un caz mai rar. Am 41 de ani şi am fost căsătorită. Acum sunt recăsătorită şi stau cu actualul şi cu fetiţa din prima căsătorie. Acum e mare, are 18 ani, şi suntem prietene. În relaţii foarte bune. De fapt, am divorţat pentru că sora mea s-a culcat cu soţul meu. Era la o petrecere şi ştiţi cum e, am rămas toţi noaptea, până dimineaţa. Cumnatul meu a plecat la serviciu şi eu am făcut cafeaua. În sfârşit, când am venit cu ea, i-am găsit împreună. Dormeam la grămadă, aşa cum se rămâne până dimineaţa. Au recunoscut amândoi. Ea a zis că era băută, că credea că este soţul ei. În sfârşit, soacra mea a zis şi ea că e adevărat, că au recunoscut. La divorţ a fost şi mama noastră, în 1983 era. Am întrerupt relaţiile cu ea. Între timp a murit şi mama. Tatăl nostru a murit mai demult. Noi am trăit separat, părinţii erau despărţiţi şi ea a rămas cu mama. Tata m-a crescut, m-a furat de la mama. Toţi spuneau că semăn mult cu el. De fapt, tot eu i-am adus împreună, pentru că s-au împăcat după 11 ani. Acum sora mea îl cheamă pe actualul la ea, îi face cadouri, fripturi şi eu am avut un şoc. Sunt pensionată cu diagnosticul depresie majoră cu elemente psihotice. Am rămas aşa şi ştiţi cum este, cine se frige cu ciorbă suflă şi-n iaurt. N-o mai cred, o tot bănui. Şi o ajut când e bolnavă,

că e cam neajutorată. Fiica mea a zis că s-o las în pace. Ea ştie tot şi tatăl ei a murit după ce s-a-ntâmplat, la puţin timp. Fiica mea i-a şi spus că poate dacă nu se-ntâmpla aşa, el mai trăia. Nu o crede şi-mi spune să nu mai am relaţii cu ea. Mie mi-e milă de ea. Mă gândesc că poate am greşit şi eu cu ceva. Mă frământ mereu şi nu vreau să am iarăşi şocuri, pentru că am făcut o criză mare. Când s-a-ntâmplat, era petrecere, de ziua ei. Soţul meu, nu ştiu ce să fac, să-l opresc. Poate că nu e aşa, dar eu nu mai am încredere. În tot ce face mi se pare că e ceva".

Françoise Héritier-Augé a numit acest tip de incest incest de gradul II, pentru că nu există o relaţie de sânge între bărbat şi fiecare dintre cele două femei în parte. Există însă un capital identitar, un fond comun, care este prezent în aceste relaţii, luate separat, atâta vreme cât cele două femei sunt rude de sânge.

Relaţia dintre incest şi consumul de alcool este destul de semnificativă. Pierderea controlului de sine activează comportamente care altfel ar fi rămas latente sau naşte pulsiuni cu urmări inacceptabile în orice societate. Incestul este un comportament aberant, a cărui respingere întâlneşte cel mai înalt grad de acord în majoritatea culturilor. Consumul de substanţe care produc stări de conştiinţă alterată – alcool, droguri – este asociat frecvent cu incidenţa incestului, a tentativei de incest şi viol, a violului:

„Am 16 ani, m-am măritat anul trecut şi am rămas cu soţul meu, care se cheamă M... În iunie anul trecut am terminat nouă clase şi m-am dus la el şi am rămas la el. Are 20 de ani. Părinţii prea exagerau, nu mă lăsau afară. În septembrie am rămas gravidă şi am făcut o fetiţă. El e tare nervos, mă bate, e gelos, mă jigneşte. Şi eu sunt geloasă. O să am cununia cu el şi nu mai ştiu ce să fac, să rămân cu el sau nu. Mama e recăsătorită cu alt bărbat, nu cu tata. El mă bătea, era tare nervos. Am o soră vitregă măritată, care mă pâra dacă mergeam la ştrand. Spunea totul şi eu mâncam bătaie. Socrul meu s-a dat la mine când am venit la el. Eram cu o prietenă şi m-am culcat pe jos. Socrul a venit ca să mă-nvelească, mă mângâia. M-am retras şi am zis că nu, dorm mai bine aşa. Soţul mă bate că zice că fac ochi dulci la cumnat. Nu mă lasă la serviciu că e gelos. Mă bate. L-am păcălit să-şi ia servici, da' o să-l ia în armată şi o să vrea să ne cunună înainte. Să rămân cu socrul care minte de

toate despre mine? Are şi el servici. Am stat la el fără să gândesc, la fel am rămas la el, fără să ştiu ce urmează. Eu nu am unde să mă descarc. Mama mă ceartă c-am plecat de-acasă, deci n-am decât să suport ce-am făcut. Eu n-am vrut acest copil, dar el a vrut. Mama a zis că bărbaţii te lasă cu burta la gură. Toată gospodăria o ţin eu şi nu ştiam nimic să fac. Anul trecut, la 24 iunie, a făcut un bairam pentru mine, băuse şi atunci a fost cu socrul, în sufragerie. S-a dat la mine, da' după aia nu s-a-ntâmplat nimic. Dar zice de rău de mine. A vrut să dea cu furculiţa-n mine. Lucrează la RENEL. E mecanic auto. Eu spăl, fac de toate, cum pot. Ce să fac? Cum să rămân aşa? Dacă mă cunun, nu mai pot pleca. Dar nici nu ştiu unde mă pot duce. Am o soră bună, de 22 de ani, dar e o fire retrasă. Aici mai vine soacra mea, cică o să stea şi ea cu mine, când pleacă el în armată. Că va încerca, dar nu poate prea mult. Şi nici nu e sigur. Soacra ştie ce greu e aici".

E uşor de înţeles că, în acest caz, tentativa de incest se înscrie într-un stil de viaţă. Totul este urât şi precar. A păcăli un soţ să-şi ia serviciu, a face un copil că vrea el, a fi mamă la 15 ani, a trăi într-un context în care sordidul pare regulă: toate acestea ţin, desigur, de un anumit nivel de instruire şi, mai presus de toate, de lipsa unor valori morale care stau la baza relaţiilor interpersonale atât în familie, cât şi în afara ei. Violenţa fizică şi verbală se asociază cu băutura şi, mai departe, cu acceptarea unui fel de a trăi care naşte, la rândul lui, violenţă şi mizerie sufletească. Inutil să amintim ce viaţă au alţi copii la 16 ani. Inutil să amintim diferenţa de preocupări şi de probleme între această fată şi multe alte fete. Şi are doar 16 ani. A-ţi începe viaţa astfel nu anunţă un viitor mult diferit.

Unii copii vor cu orice preţ să iasă din mizeria umană. Ei vor să facă ceva pentru a se desprinde de ceea ce în familie se instituie ca obişnuinţă. Finalitatea deciziei lor este o altfel de viaţă:

„Am 40 de ani şi doi copii, o fată de 17 ani şi un băiat de 10 ani. O căsătorie eşuată, urâtă. Soţul, tatăl copiilor, e alcoolic şi extrem de violent cu toată familia. Băiatul are o decădere psihică. La şcoală e printre ultimii. E în clasa a IV-a. Merge greu, uită. Am divorţat de doi ani şi sunt în partaj. Eu sunt dintr-o familie săracă. El e mult mai bine plasat. Suntem din acelaşi sat. Socrii m-au ajutat mult, cunoscând felul lui de a fi, dar, după divorţ, s-au dat de

partea lui. Băiatul este neliniştit, nervos. Fata, la fel, şi mai închisă. Fata, deşi eram în divorţ, a reuşit să intre la liceu, să înveţe. Acum e în clasa a XI-a. Am fost la doi doctori psihologi. Unul mi-a spus că, datorită violenţelor suportate, băiatul este bolnav. Celălalt mi-a spus că e o boală psihologică socială şi că se va face bine. I-a dat un tratament. Băiatul merge la el la magazin, deşi nu e angajat, că-l atrage ce vinde. Nu i-e frică. Doar când ne-ntâlnim pe stradă cu el se sperie şi începe să tremure. Din cauza mea. Mi s-a spus că cu timpu' tulburările lui de comportament vor trece, dar sunt îngrijorată că merge greu cu şcoala. Eu lucrez la Apaca şi acasă. Mă descurc cu banii, deşi el nu-mi dă nimic. Prin proces mi-a dat pentru amândoi copiii 280.000 lei pentru patru ani. Fata e la liceul de filologie şi vrea să continue. Am vorbit cu ea şi a fost de acord să divorţez, că nu se mai poate. Am fost foarte chinuiţi. N-am divorţat mai demult din cauza banilor. Stă aproape cu magazinul şi venea cu cuţitul la noi. Acum s-a mai liniştit, dar pericolul există mereu, pentru că bea".

Participativii şi ceilalţi

Moderatorul sau psihologul sunt aparent vizibili, pentru că ei sunt puţin transparenţi. Ei sunt receptori pentru o mulţime de emiţători, ceea ce îi obligă la echidistanţă, de unde rezultă impresia de convenţionalitate sau artificialitate a unora dintre mesaje. Ei ştiu că atunci când se angajează o discuţie, cei care urmăresc emisiunea îşi fac şi ei o părere. Aici probabil se poate plasa ceea ce doamna care a trimis scrisoarea cu critici la adresa femeii române consideră că este scopul educativ al emisiunii. Pentru că una este comunicarea între două persoane şi altceva este ceea ce se petrece în contextul emisiunilor de televiziune. Cu alte cuvinte, mesajul moderatorului şi al psihologului ajunge la mult mai mulţi receptori, fiind deci mai puţin personalizat, depărtându-se de ceea ce se întâmplă într-un cabinet de psihologie. Publicul este astfel un al doilea destinatar. Ca şi echipa moderator-psiholog, publicul care urmăreşte emisiunea încearcă să decodifice mesajul lansat de telespectatorul emiţător. Adesea, aceste persoane încep

să fie interesate de o problemă expusă, de o situaţie anume, ieşind din neutralitate şi devenind active. Acest segment de public formează ceea ce am numit categoria participativilor. Participativii sunt de mai multe feluri.

În prima categorie intră *moraliştii,* cei care intervin în emisiuni sau care scriu scrisori la redacţie pentru a-şi expune propriul punct de vedere în legătură cu unul sau mai mulţi emiţători. Moraliştii se lansează uneori în analize precise, dar o fac cu intenţia practică de a indica direcţiile bune cu ajutorul cărora societatea să-şi găsească un „mai bine“. Moraliştii au opinii ferme şi propun o coerenţă între gânduri, dorinţe şi sentimente, pe de o parte, şi comportamente, pe de altă parte:

„Vă telefonează fete de 15-18 ani, eleve, pe care le întrebaţi dezinvolt dacă nu au un iubit, referindu-vă la situaţii indecente pentru vârsta lor. Am apreciat pe fiecare invitat al dumneavoastră, de ce s-au purtat aceştia astfel? Doamnelor şi Domnilor, nu distrugeţi poezia sufletelor care caracterizează pe om! Lăsaţi-le frumuseţea anilor, condamnaţi animalitatea dezlănţuită care le-a mutilat inimile, care i-a dezechilibrat, ajungând să vă întrebe ce să facă cu viaţa lor“.

Moraliştii îi tratează în mod egal pe cei care dau telefon şi pe cei care sunt în studio: „Aţi adoptat formula că cine e la telefon acela are dreptate indiferent de conjunctură“.

Este dificil să explici cuiva că psihologul nu este justiţiar, el neemiţând judecăţi de valoare, chiar dacă le poate avea ca persoană; psihologul nu trebuie să-l sancţioneze pe cel care îi expune o problemă, ci să-l ajute să o perceapă în alţi termeni. A conştientiza pe cineva nu înseamnă a-l blama şi în nici un caz a-l moraliza. Psihologul oferă doar cadre noi de referinţă şi percepţie, perspective diferite şi asistă individul în procesul său de desluşire a sinelui. Nimeni nu se schimbă dacă nu ajunge să înţeleagă necesitatea schimbării. Psihologul trebuie să evite judecăţile severe.

Alţi moralişti, deşi nu sunt vârstnici, aşa cum ne-am aştepta, aduc critici implicite educaţiei ca sistem şi preocupare a părinţilor, propunând mai mult interes pentru igiena corporală. Având în vedere corelaţiile exterior-interior, am fi îndreptăţiţi să credem că doamna al cărei mesaj e reprodus mai jos gândeşte corect. Ea nu se

referă însă la curăţenia corpului ca expresie a gradului de civilizaţie, ci la consecinţele lipsei de igienă asupra relaţiilor interpersonale:

„Am văzut că sunt multe tinere care vor să-şi ţină căsnicia şi cred că o problemă importantă este igiena femeii. Eu cunosc foarte bine tinerii şi mereu încerc să remediez, dacă este cazul, când bărbaţii calcă strâmb. Cunosc o pereche, un băiat proaspăt căsătorit cu o fată care după mine este perfectă. De la o vreme, îl văd cu alta. El cu ea erau o pereche foarte frumoasă. L-am văzut la început în compania unei femei care mi s-a părut neatrăgătoare. L-am întrebat: «De ce?». Mi-a zis: «O vezi cât de frumoasă e? Dar nu te poţi apropia de ea, e certată cu săpunul». l-am zis să bată apropouri, să-ncerce să o facă să înţeleagă. Mi-a răspuns că a vorbit şi cu mama lui, dar ea nu se bagă, că va zice că vine de la soacră. Au început discuţii, pentru că legătura lui extraconjugală e la vedere, văd vecinii, discută. El mi-a spus că cea cu care umblă miroase a săpun şi lenjeria ei este ca o spumă, pe când soţia lui miroase a transpiraţie. Zilele trecute, mergeam în troleibuz şi am stat lângă nişte puştoaice şi miroseau foarte urât. De-aia zic că problema igienei e foarte importantă şi uneori fereşte de despărţire“.

A doua categorie, *binefăcătorii*, sunt de obicei oameni altruişti, mişcaţi de soarta altora şi doritori să-i ajute cu ceea ce pot: bani, prietenie, sprijin moral, vorbe bune, încurajare.

„Dacă vă aduceţi aminte, spunea că lucrează ca dansatoare într-un bar. Doresc foarte mult s-o ajut pe această tânără de 19 ani, s-o scot din lumea ei rea şi urâtă care o domină din ce în ce mai mult şi e păcat… Ceea ce vă rog eu foarte mult este… să-i transmiteţi… că există cineva care îi poate oferi o prietenie sinceră, adevărată, aşa cum şi-a dorit şi-şi doreşte“.

Când la redacţie a venit un tânăr, pe nume Mihai, să se disculpe de o crimă pentru care, susţinea el, a fost pe nedrept acuzat, telefoanele au sunat fără încetare, majoritatea fiind de partea lui, acordându-i încredere, încercând să-l facă să înţeleagă că nu toţi oamenii sunt nedrepţi. Identificându-se cu problema lui, oamenii au vrut să se delimiteze de *cei răi*, afirmându-şi încrederea într-o justiţie supremă. Pentru Mihai, numărul mare de telefoane a fost o consolare. Mai mult decât atât, faptul că la poarta televiziunii îl

aşteptau câţiva dintre prietenii de altădată a fost un gest mişcător. Pedeapsa o săvârşise deja şi, la terminarea ei, a întors spatele tuturor, plecând în străinătate. La revenirea în ţară, a constatat că nu este singur, cu un trecut urât, nemeritat.

La fel s-a întâmplat şi cu George, homosexual, care a stat în umbră în studio şi şi-a povestit istoria, simţind nevoia de a rupe tăcerea apăsătoare şi secretul condiţiei lui. A mai fost Bogdan, tânărul extrem de dotat şi deosebit de dezagreabil fizic, care, în urma emisiunii, şi-a găsit de lucru, ca şi alţii care se plângeau de şomaj, lipsă de bani şi de perspective. A mai fost, în sfârşit, şi fetiţa gata să orbească şi care nu putea ajunge la Leipzig din cauza lipsei de bani şi pentru care telefoanele au sunat şi banii s-au strâns.

Mai există şi oameni care urmăresc emisiunea, dar nu intervin şi nu dau telefoane. Ei m-au oprit pe stradă, spunându-mi că se uită la emisiune, dar nu pot telefona. Aceştia se pot împărţi în linii mari în două categorii.

În primul rând, *timizii*, cei care nu îndrăznesc, declarându-se emotivi şi jenaţi de faptul că îi ascultă multă lume. Ei încearcă să-şi expună problema pe stradă, în magazine etc. Sunt cei care preferă o relaţie directă, nemediată, mai confortabilă psihologic. Timizii sunt de obicei înclinaţi către discreţie.

În cea de-a doua categorie se află *curioşii*: aceştia sunt oamenii pentru care viaţa este interesantă. Nevoia de cunoaştere îi face să dorească să ştie cât mai multe despre viaţă. Există curioşi pentru care viaţa este un spectacol. Pentru ei, a cunoaşte viaţa este o bună ocazie de a-şi da seama unde se află ei, comparaţia cu ceilalţi fiind instrumentul prin care ajung la corectarea reprezentării lor despre propria situaţie: „când văd câte li se întâmplă oamenilor, mi se pare că problema mea este floare la ureche“; „sunt oameni cu probleme mai mari, probleme adevărate“; „nu-i da omului cât poate să ducă“; „am vrut şi eu să văd dacă mai există oameni cu o problemă ca a mea“; „văd că sunt suferinţe foarte multe, dar există şi multă prostie“.

Adesea, comparaţia consolează. Consolarea poate lua forma atracţiei către fatalism: „aşa mi-a fost dat“; „îmi port şi eu crucea mea“; „aşa se-ntâmplă în viaţă, că nu totdeauna vrei, că aşa e, vrei – nu vrei…“.

O altă categorie de curioşi sunt iubitorii de fapt divers. Pentru

aceştia, senzaţionalul este o atracţie nemărginită şi, cu cât ceea ce aud este mai departe de obişnuit, de banal, cu atât satisfacţia lor este mai mare. Pe aceşti doritori de „incredibil“ se bazează presa care aduce în atenţia publicului întâmplări din lumea interlopă, din sordidul existenţial al unora şi, bineînţeles, din tot ce exprimă partea de umbră a naturii umane. Aceşti curioşi exultă de plăcere atunci când citesc despre crime, bătăi, incest etc., suprema fericire fiind dată de limbajul care se depărtează de la tonul neutru al informaţiei. Cu cât acesta este mai evocator şi mai nuanţat în descrierea răului, cu atât el satisface curiozitatea acestui tip de public.

II

De-ale tinereţii valuri

Tinereţea este o vârstă plină de frământări. Ceea ce vede în propria familie, ceea ce vede la alţii, ceea ce află sau citeşte, toate acestea nu fac decât să-i furnizeze individului date care construiesc opinii proprii, preferinţe, aspiraţii sau reprezentări. Neliniştea tinereţii este legată de formarea identităţii şi pulsiunea puternică de a se defini, de a face pe cont propriu ceva şi de a intra în viaţă. De obicei, apropiaţii şi mai ales părinţii intervin, încercând să aplice copiilor sistemul lor propriu de valori. Diferenţa între generaţii ia forma unei comparaţii ferme: ei (părinţii) ştiu – ei (copiii) nu ştiu. În virtutea trecerii prin viaţă, a şcolirii într-ale vieţii, părinţii transmit copiilor tot ceea ce experienţa lor a transformat într-un adevăr de necontestat. Probat de ei. Expresia „te-nvăţ de bine“ arată foarte grăitor acest lucru. Rolul părinţilor de a „uşura“ viaţa copiilor se exprimă mai adesea prin refuzul lor de a susţine decizia tinerilor şi, ca urmare, punerea lor de-a curmezişul dorinţelor acestora. Tinerii sunt ardenţi în dorinţe şi nerăbdători în realizarea unora dintre ele.

Părinţii care amână

Părinţii privesc legăturile amoroase ale tinerilor cu neîncredere. Pentru mulţi, la 16-17 ani, iubirea este mai degrabă o tentaţie neasociată cu abilitatea de a susţine o relaţie, cu atât mai mult cu cât şcoala nu este terminată. Pentru părinţi, „şcoala şi iubirea nu merg împreună“, pentru că de prea multe ori iubirea „îţi ia mintea de la carte şi-apoi regreţi“. Iubirea pare să deturneze

mintea tânărului de la dominanta vârstei: pregătirea pentru o profesie sau meserie. Restul preocupărilor trebuie lăsate pentru mai târziu, conform expresiei „mai e timp pentru astea“. Iată cum descrie R. naşterea unei tensiuni în relaţia ei cu tatăl, care se opune legăturii amoroase:

„Am 16 ani şi o problemă. Am un prieten de 17 ani. Părinţii lui lucrează la Bucureşti, dar el stă la V. Aţi auzit de V.? Tatăl meu nu este de acord, zice că sunt prea mică. Dar, ştiţi, toate fetele de vârsta mea au prieteni. Părinţii mei au stat în străinătate şi acum au venit. Eu sunt cu acest băiat împreună de două luni şi jumătate. Cât au lipsit părinţii, cu mine şi cu fratele meu mai mic, care are 14 ani, a stat o mătuşă. Nu e tatăl meu, este soţul mamei. S-a căsătorit cu el şi fratele meu este copilul lui din prima căsătorie. Ca şi mine. Ne înţelegem foarte bine şi tatăl meu, care are 36 de ani, nu e ca un tată de-al doilea, e ca un tată. E mai autoritar. Mama nu e aşa, dar zice că ce să facă ea, să se certe cu el? Noi ne întâlneam la V. din două în două săptămâni. Plecam de vineri acolo, cu fratele meu. Ei se înţeleg foarte bine. În rest, îmi telefonează. Îmi place de el foarte mult. Tata zice să învăţ, să iau note mari. Am note bune, aşa, mediu. La fizică am cea mai mică notă, şase. Tata e şofer pe TIR şi zice de el că-i ţăran. Dar nu-i deloc ţăran. Nu vreau să mă cert cu mama, dar prea e contra şi nu vrea să discute nimic. Nici nu-l cunoaşte. Pur şi simplu zice că-i prea devreme“.

Dorinţa de a avea un prieten la această vârstă este fie spontană, fie indusă de grupul de referinţă, de anturaj. Pentru R., a avea un prieten este o dorinţă personală, şi nu o reacţie la presiunea grupului de referinţă. Faptul că toate fetele de vârsta ei au prieteni este, în acest fel, o susţinere şi o justificare a dorinţei proprii. Dorinţa de a avea un prieten pare în zilele noastre, la această vârstă, aproape ceva firesc. Părinţii, cu toată îngrijorarea lor, sunt astăzi mai toleranţi. Dacă R. a găsit că-l place pe băiatul din V., o altă fată a găsit într-o revistă adresa unui băiat care vrea să corespondeze. Şi, de aici, lucrurile au luat o direcţie neaşteptată, creând complicaţii nebănuite:

„...Şi i-am scris. El a plecat în armată şi am corespondat. Scria frumos şi ne-am îndrăgostit unul de altul. Apoi, mi-a scris că vine în vizită acasă şi că vrea să mă vadă. Nu mă cunoştea decât din scrisori. Într-o zi a venit, îmbrăcat în soldat, şi eu eram în bloc la o

vecină. A sunat şi i-a deschis sora mea, care e cu doi ani mai mică şi el cum a văzut-o s-a îndrăgostit de ea şi ea de el. Eu nu mai vorbesc cu ea şi nici el nu mai vine de atunci, dar se întâlnesc. Nici telefon nu dă, că i-e frică că dă de mine. Eu sufăr mult şi sora mea suferă, dar ei sunt împreună. Sunt supărată şi părinţii ştiu, dar nu se bagă. El, de fapt, s-a îndrăgostit de mine din scrisori şi a crezut că eu îi deschid uşa. Nu s-a gândit că nu sunt eu. Ea zice că ea l-a cucerit când a văzut-o, aşa că ne-am certat şi eu zic că eu am dreptate. Acum nu mai ştiu ce să fac şi părinţii zic că oricum mai avem timp de trăit, de-abia a-nceput".

Întâmplarea pare – iată! – pentru cei mari mai degrabă scenariul unei comedii, pe când cele două fete o consideră în termeni dramatici. Viaţa le-a jucat o festă, deşi fiecare a cucerit o parte a tânărului prins într-o situaţie inconfortabilă. Fiecare fată l-a cucerit în felul ei, una cu scriitura, cealaltă prin apariţia fizică. Între ele nu încape nici un gest de neonestitate. Pur şi simplu, „aşa a fost să fie".

Şi mai interesant a fost telefonul unei fetiţe de nouă ani, care întreba dacă are voie să aibă un prieten la vârsta ei, înţelegând prin prietenie doar o afectivitate născută din interese comune şi compatibilităţi legate de petrecerea timpului liber. Mai precis, fetiţa se întreba de ce ea nu poate avea prieten un băiat cu care să meargă la film, să petreacă vacanţele împreună, să meargă în parc etc. Mai departe, se întreba de ce este neapărat nevoie ca prietenia ei să se-ndrepte către o fată, şi nu către un băiat. Parcă ştiind că se va pune problema notelor şi neîntrebată de nimeni, fetiţa a amintit că atât ea, cât şi prietenul ei au note foarte bune. Într-adevăr, oare de ce? Întrebarea ei era urmarea confruntării cu prejudecăţile şi cu prescripţiile de comportament pe care le primeşte o persoană aparţinătoare unei culturi.

Părinţi temători

Imediat după 1990, în România s-a derulat o cercetare bazată pe metoda *focus grup* în legătură cu atitudinile faţă de planificarea familială, efectuată cu ajutorul consultanţei unei franţuzoaice,

Simone Chazé, şi a unor sociologi români. Temele care s-au desprins din această cercetare au pus în evidenţă nu numai importanţa familiei şi a rolului ei în viaţa indivizilor, ci mai ales, şi în strânsă legătură cu familia, importanţa copiilor. Pentru cuplurile căsătorite, copilul reprezintă nu numai o finalitate necesară, ci chiar mai mult. Copilul este valorizat, el dând sens vieţii individului şi a cuplului. Graţie acestui lucru, părinţii intervin în viaţa copiilor lor pe tot parcursul vieţii acestora; intervenţia şi imixtiunea în alegerile şi deciziile copiilor sunt nu numai un drept nescris al părinţilor, ci şi expresia cea mai profundă şi reală a iubirii lor. În acest fel, părinţii au un cuvânt de spus atunci când copiii ajung la vârsta tinereţii, adică atunci când, de regulă, ei proiectează în copii propriile lor aspiraţii. Părinţii doresc ca urmaşii lor să rezolve, prin comportamentul şi alegerile lor, propriile frustrări şi neîmpliniri.

Pentru unii părinţi, în alegerile făcute de copiii lor, criteriul material este esenţial pentru fericirea viitoare. Această apreciere, în cazul fetelor, se bazează pe ideea că bărbatul este cel care trebuie să „ofere“ siguranţa materială a viitorului cuplu, considerând implicit că fericirea unei femei este dependentă de „altul“, de bărbat, sau, cel puţin, că bărbatul este o realitate necesară, deşi nu suficientă pentru fericirea femeii. Acesta „trebuie să dea şi ea să primească“ sau „el trebuie să câştige mai mult ca ea“, aşa cum susţin unele mame atunci când etichetează un potenţial independent drept „băiat de viitor“. Iar fetele, de multe ori, sunt prinse între ceea ce pentru ele este iubire, iar pentru părinţi, o alegere neconvenabilă:

„Am 19 ani şi vorbesc de două luni cu un băiat. În iulie anul trecut, a decedat tatăl meu şi mama a rămas cu mine şi cu un frate. Părinţii iubitului meu au decedat acum trei ani şi el a pierdut casa. Noi avem două camere şi în una stau eu cu mama, iar în cealaltă stă fratele meu. Iubitul meu lucrează noaptea şi ziua stă cu mine, la mine. Mama nu e prea mulţumită şi zice că nu are ce să-mi ofere. Eu nu lucrez. El este administrator la un restaurant de doi ani şi jumătate. A terminat liceul economic, a fost bucătar. Are 28 de ani. Mama este pensionară pe caz de boală şi nu e împotrivă să stea el la noi, numai nu vede viitorul. El a pierdut casa pentru că, după moartea părinţilor lui, a vândut-o şi s-a mutat la o femeie

care era cu zece ani mai mare ca el. A cumpărat maşină şi au cheltuit banii. Apoi ea l-a dat afară pe stradă, fără nimic. A locuit la un prieten înainte de a ne cunoaşte. Ne cunoaştem de două luni şi poate ne-am descurca, aş face şi eu ceva postliceal. Acum sunt în clasa a XII-a şi ies din liceu laborantă. Dar problema cu casa e grea. Mama, deşi nu e împotrivă puternic, îmi tot spune că el n-are ce să-mi ofere".

Deosebirile între a vedea viaţa „cu ochi de tânără" şi a o vedea „cu ochi de mamă şi de femeie care a trecut prin lucruri de astea" produc adesea tensiuni a căror evoluţie compromite liniştea unei familii. Cele două părţi – părinţii şi copilul devenit mare – îşi au propriile argumente. Într-un film francez, dedicat temei relaţiilor dintre părinţi şi copiii-adolescenţi, tatăl, jucat de actorul Lino Ventura, îi aduce fiicei, ca argument suprem într-o pedagogie a vieţii, următoarea replică: „Nu-ţi spun asta pentru că-ţi sunt tată, ci pentru că, până la 40 de ani, am rămas în această barcă numită viaţă. Cu acest drept ţi-o spun".

Pe aceeaşi poziţie – de câte ori copiii nu declară „părinţii au aceleaşi fixuri"? – se situează o mamă, aşa cum vom vedea mai jos. Dar iată, mai întâi, ce spune fiica:

„Am 19 ani şi o problemă foarte delicată. Am un prieten de 17 ani şi o structură psihologică comună, în ciuda obstacolului de vârstă. Eu am terminat liceul şi lucrez acum pentru că, din nefericire, nu am intrat la facultate. El este elev în clasa a X-a şi ne iubim foarte mult. El este mai matur decât vârsta lui, mie îmi convine şi mă iubeşte foarte mult, poate mai mult decât îl iubesc eu pe el. Problema este că noi suntem la mijloc între părinţi. Adică din ambele părţi avem un dezacord. Mama mea este asistentă medicală, iar tatăl meu biologic este de 15 ani în America. Soţul mamei mele este biolog, iar cel din America are diplomă de regizor, dar n-a lucrat niciodată ca regizor. Mama mea zice că e prea mic pentru mine şi că nu e în stare să-mi ofere un viitor, deci că nu e băiat de viitor".

Iată şi intervenţia mamei, care a ascultat scurta povestire a fiicei:

„Eu privesc lucrurile ca mamă şi ca femeie care a trecut prin lucrurile astea. Pentru că şi eu m-am căsătorit cu cineva mai mic ca mine. Ea trebuie să intre la facultate. Eu am încredere în ea. Dar ei

vorbesc şi de căsătorie şi e prea devreme pentru asta. Fiica mea lucrează şi îl ajută financiar, chiar prea mult, după părerea mea. Ea zice că sunt geloasă. Soţul meu este mereu plecat în provincie şi noi stăm singure. Ne înţelegem foarte bine. Eu zic că trebuie să fim ca degetele de la mână. Eu nu sunt geloasă. Dar s-au creat conflicte, el este mereu la noi, în schimb, ea nu prea se duce la el. Sigur, dragostea e frumoasă, dar ea pune prea mult suflet şi eu cred că am dreptate. Ea îl protejează, îl ajută prea mult“.

Sindromul „Romeo şi Julieta“

Psihologii care se ocupă cu relaţiile premaritale au definit una din formele de interacţiune negativă între cuplul tânăr şi părinţi sindromul „Romeo şi Julieta“. E vorba despre o opoziţie care ia, uneori, forma unui triunghi: pe de o parte, părinţii fetei, pe de altă parte, părinţii băiatului şi, în sfârşit, cuplul tânăr. Între aceste părţi-cupluri se formează relaţii diferite: similaritate între cuplurile adulte – părinţii ambilor tineri se opun legăturii lor – şi disimilaritate între cuplurile adulte şi cuplul tânăr. Adulţii pledează pentru despărţire, iar tinerii luptă pentru a rămâne împreună, deci pentru menţinerea şi dezvoltarea stării de cuplu. Psihologic, s-a demonstrat că opoziţia în perioada de formare a unui cuplu duce la creşterea coeziunii şi a atracţiei între parteneri. Cu alte cuvinte, cu cât opoziţia este mai mare şi mai explicită, cu atât cei care sunt implicaţi se susţin mai mult reciproc pentru învingerea opoziţiei. Cu cât părinţii se împotrivesc mai mult, cu atât tinerii sunt hotărâţi să li se opună în numele singurului lor adevăr – iubirea.

Sigur că realităţile psihologice care intră în acest joc sunt foarte subtile: afectivitatea părinţilor este ameninţată atât prin dezlipirea tinerilor de ei şi trecerea la o altă identitate (exprimată şi prin nevoia de autonomie şi sustragerea tinerilor de la dependenţa pe care părinţii o au faţă de ei), cât şi prin dorinţa lor de separare şi de excludere a oricăruia din trăirea lor comună. Cu alte cuvinte, ei îşi ajung unul altuia şi nu au nevoie de nici o intruziune. Tinerii doresc să-şi înceapă viaţa într-un fel şi să dea uitării copilăria, deci

şi pe părinţi. Vor viaţa pe cont propriu. Există apoi, pentru toţi, aproximarea unor tensiuni viitoare născute din publicitatea opoziţiei. Ele reprezintă un potenţial capital negativ pentru viitoarele relaţii între tineri şi familiile lor. Toate acestea şi multe altele se adună sub eticheta de „greşeală“, pentru că fiecare parte consideră că cealaltă greşeşte. Şi, de foarte multe ori, se întâmplă să apară „greşeala“. Dar cine poate spune care sunt cauzele greşelii şi dacă nu cumva fiecare în parte a greşit într-un fel?

Eroismul iubirii şi dezastrul ei

Complicaţiile iubirii sunt de multe ori consecinţe ale unei participări largi la însăşi manifestarea ei. Adesea, actorii situaţiei de iubire sunt atât de mulţi, încât cu greu poţi deduce, din perspectivă psihologică, care sunt de fapt actorii principali. În această mulţime de actori, personajul principal se pierde în decizii şi indecizii, sfârşind prin a sfida soarta, aşa cum a procedat eroul de mai jos:

„Am 26 de ani şi am fost combatant în A. Am trăit în concubinaj cu o tipă perfectă din toate punctele de vedere, de 23 de ani. Fac parte dintr-o familie grea. Am fost cinci fraţi. Am luat-o de la lingură. A trebuit să trec în rezervă pentru că ea mi-a zis «ori cu mine, ori cu batalionul». Am renunţat datorită ei. Ea este înfiată de rromi şi mama ei nu ştie de ea. Familia mea nu a acceptat-o şi atunci am găsit o casă părăsită pe M. Am făcut un palat. M-am chinuit. Părinţii n-au fost de acord. Tata e militar, un tip dur. Au zis că n-are nici un Dumnezeu. E croitoreasă. I-am cumpărat o maşină de cusut din Obor. Am motive de familie. M-am angajat la o firmă de detectivi particulari şi pentru mine e o diferenţă de la cer la pământ. Vineri am plecat la nouă dimineaţa şi pe la ora două, două şi jumate primesc un telefon de la o vecină care-mi spune că mama ei a luat toate lucrurile. M-am dus şi erau mulţi de populaţie conlocuitoare. Cuvinte urâte s-au spus. N-am dat de ea şi n-am putut să intru în casă. Am acum lucrurile la ea. A luat şi acte, şi lucruri bărbăteşti. Cu o zi înainte aveam de gând să ne căsătorim. Am vrut să plecăm la I., în alt oraş. Ea a mai fost căsătorită. E

muşcată de şarpe. Soţul ei era un tip dur. Acum stau cu cutia de diazepame lângă mine. La telefon nu e. Mama ei mi-a spus: «Lucrurile luate de la curvă, la curvar...». Am încercat de două ori printr-o vecină s-o caut. Mi-a fost ruşine de ruşinea mea. Sunt la pământ. Familia mea zice s-o uit. Oricum, nimeni n-a fost de acord. N-am atins-o c-o palmă. Toţi prietenii mei sunt plecaţi în A. Am o figură dură. Am participat la mineriadă. Fostul nu e bărbat. Nu-i oferise nimic. Mama ei l-a angajat pe acest tip. Am trăit o lună, două la ei în casă. Am investit în ea tot ce aveam mai bun. Dar nici neamu' ei nu m-a vrut. Are un neam mare, sunt atât de mulţi. La serviciu nu m-am mai dus. Am trăit cu ea trei ani de zile".

Separarea de părinţi, decizia de a-ţi lua viaţa pe cont propriu apare astfel pentru părinţi ca având în sine riscul eşecului, chiar dacă nu întotdeauna ea duce la eşec. Decizia de rupere de familie îi conferă tânărului o vulnerabilitate care, pentru părinţi, nu este decât un motiv de a judeca cu ochi maturi situaţia celui ce-şi reclamă dorinţa de autonomie. Iată, de pildă, o fată care îşi vede viaţa cu totul altfel decât familia sa. Ar putea încerca să trăiască aşa cum crede ea că este bine, dacă nu ar exista, chiar de la distanţă, autoritatea părinţilor, ca „un braţ lung" ce ajunge până la Bucureşti:

„Eu locuiesc la o rudă. Am 21 de ani. Stau la o mătuşă şi cu familia mea nu m-am înţeles niciodată. Am vrut mereu să plec, să scap de ei, pentru că acasă totul e ca un iad. Am plecat de multe ori de acasă. Prima dată eram în clasa întâi. De fapt, am şi un frate care a fost bolnav de mic şi pentru asta a avut mereu de toate. Era bolnav încă de la grădiniţă şi acum este în clasa a XII-a. El a fost mereu îngrijit. Eu sunt din M., aşa că am vrut să stau la internate, nu acasă. Am vrut, la terminarea liceului, să merg la Relaţii Internaţionale, dar mi-a fost frică că nu intru şi am dat la Matematică. Acum sunt studentă la Matematică şi stau în Ploieşti. În liceu a fost şi mai greu, pentru c-am făcut naveta. Părinţii mei nu-mi dau bani. Ei zic ca să profesez doi ani la ţară şi apoi să mă mărit. Tata e pensionar, iar mama e filatoare. Niciodată nu m-am simţit bine cu ei. Parcă mă duşmănesc, mă urmăresc şi mă controlează, dar eu învăţ bine. N-am voie să văd pe nimeni, nici fete, nici băieţi. Tata are 51 de ani, mama, 45. Şi între ei este o situaţie tensionată. Ei îşi pasează unul altuia responsabilităţile. Am

să-mi iau lumea-n cap. Mătuşa la care locuiesc acum e văduvă. Dar a luat-o razna. Mă înţelegeam mai bine, dar de când i-a murit soţul îi este greu, e drept, dar în ultima vreme tot am vrut să plec de la ea. Părinţii, mama i-a spus să mă controleze mereu, să fie cu ochii pe mine. Dar eu nu fac nimic. Mătuşa a primit ordin... Vedeţi dumneavoastră, mama e bolnavă de 11 ani şi nu prea se-ngrijeşte. Vreau să plec, am loc la cămin, de bani n-am nevoie, am bursă şi oricum ei nu-mi dau nimic. Dar aş vrea să-i ştiu şi pe ei bine.

Nu mă duc în vacanţă la ei pentru că acolo este un iad. Tot timpul mă întreabă: «Nu renunţi la facultate?». Nu vorbesc deloc cu mine altfel, să ştiu şi eu că am părinţi, că-mi vor binele, ascultându-mă şi pe mine. La noi nu se vorbeşte. Se dau ordine...".

Această fată este într-o situaţie tensionată mai ales pentru că între sistemul ei de valori şi cel al părinţilor este o mare deosebire. O deosebire ce pare ireconciliabilă, pentru că fata îşi doreşte o traiectorie a vieţii care nu seamănă deloc cu biografia pe care i-o propun părinţii. Ea vrea şcoală şi independenţă, ei vor serviciu şi măritiş. Relaţia dintre părinţi i-a construit în timp o lipsă de încredere în căsătorie, pe care a considerat-o generatoare nu de stări pozitive, ci doar de disensiuni şi conflicte. La ce bun, atunci, să repeţi viaţa părinţilor, pe care o vezi în culori negre? Evadarea din familie este susţinută şi de percepţia unei nedreptăţi – felul în care a fost tratată de nişte părinţi care au neglijat-o, îndepărtând-o de casă. Tratamentul preferenţial acordat fratelui ei, datorită bolii pe care a avut-o, nu i-a produs decât înstrăinare. Şi totuşi, injusteţea părinţilor nu a determinat sentimente filiale negative, ci doar o mai mare dorinţă de separare şi autonomie.

În interacţiunile dintre părinţi şi copii se vorbeşte mult astăzi despre un concept nou, numit *alocaţia psihologică*. Oamenii cunosc cuvântul „alocaţie", căci toţi cei care aveau copii primeau de la stat aşa-numita „alocaţie pentru copil". În schimb, alocaţia psihologică este ceea ce dă părintele copilului şi ceea ce, de regulă, conturează o realitate complexă, un complex de stări afective în care intră grija, tandreţea, atenţia, iubirea, protecţia, sacrificiul, devotamentul, contactul fizic, mângâierile. Lipsa de alocaţie psihologică duce la o carenţă de afectivitate.

Statuarea unor inegalităţi între copiii dintr-o familie este astăzi privită ca o atitudine nedemocratică a părinţilor. Iată că

democraţia se manifestă în toate aspectele vieţii, inclusiv în familie. Mentalitatea românească conţine multe expresii ale lipsei de democraţie, care este transmisă şi copiilor. O dovedesc, de pildă, întrebările: „pe cine iubeşti mai mult, pe mama sau pe tata?“ sau „pe care dintre copii îl iubeşti mai mult?“. Manifestarea acestor atitudini în mod explicit creează frustrări, suferinţe, alimentând uneori tensiuni veşnice, alteori dorinţe de răzbunare şi de restabilire a unui raport echitabil în numele unei etici speciale: etica iubirii.

Nevoia de iubire: suferinţele identitare şi tăcerea

E inutil să demonstrăm ideea nevoii de iubire. Ea există şi este profund exprimată de natura umană. Uneori, nevoia de iubire este eludată printr-o relaţie construită defectuos în timp, prin tăceri atunci când era necesar să se vorbească sau prin discuţii atunci când era mai bine să se tacă. Iubirea trebuie exprimată şi verbal, nu numai prin gesturi. Chiar atunci când iubirea este exprimată verbal, privirea aduce în plus ceva care conferă declaraţiei autenticitate. Una din persoanele care au telefonat s-a exprimat astfel: „Îmi zice că mă iubeşte doar când suntem în reproşuri şi o zice ca pe-o lozincă“. Alteori, iubirea este refuzată în numele ruşinii, ca în cazul neasumării maternităţii. Există situaţii în care frica pierderii a ceea ce se numeşte *refacerea vieţii* alungă din memorie o maternitate neconvenabilă şi compromiţătoare. Copilul respins îşi va dori mereu acceptarea de către mamă, aşteptând adesea în zadar un semn de iubire. Două cazuri ilustrează tristeţea unei asemenea respingeri, pentru că iubirea de mamă pare ceva ce nu poate fi anulat. Şi totuşi:

„Eu am 25 de ani şi suntem patru surori. Cea mai mare are 27 de ani şi e singura căsătorită. Are şi un copil. Celelalte surori au 23 şi 21 de ani. Tatăl nostru este mort; a fost şofer. Mama locuieşte cu noi, cele trei rămase acasă. Noi am avut un tată deosebit, care a suferit mult înainte de a muri. Dormea în genunchi ca să respire şi

în spital nu avea răbdare să se facă mai repede bine. Zicea că trebuie să muncească cât mai mult pentru că are patru flori şi trebuie să le pună în ghivece. Mama a fost toată viaţa rea cu noi, ne-a certat, ne-a blestemat, nimic nu-i convenea. Tatăl nostru era blând şi l-am iubit foarte mult. Ne simţeam bine cu el, ne-nvăţa, eram ca nişte pui de păsări, ocrotite. Niciodată nu ne-a certat, pe când mama ţipa la el; «bate-le!», zicea ea. Acum ea este de faţă şi mă ascultă. Ne reproşează că n-am iubit-o, dar noi n-am auzit o vorbă bună de la ea şi avem şi noi nevoie de o mamă, de o mângâiere şi să *simţim* că ne iubeşte. Pe tata îl aşteptam cu atâta dragoste şi ne băteam care să-l spele pe picioare. Am fost cuminţi. Mă credeţi că până acum eu nu am avut nici un prieten? Mama ne spune mereu că pe el l-am iubit şi suferim că a murit. Sigur că suferim mult, dar o iubim şi pe ea şi ea nu vrea să înţeleagă. Tatăl nostru era aşa bun, nu era rău, nervos. Era fericit numai să ne vadă. Dacă cineva venea şi spunea că uite ce fată frumoasă ai, mama tăcea şi nu arăta nici o bucurie. Cum s-o facem să-nţeleagă că şi pe ea o iubim, dar nu putem înţelege de ce este aşa *rea*, închisă şi deloc iubitoare cu noi?“.

Aşa cum reiese din această istorisire, mama fetei asculta ceea ce ea spunea. Ea a ascultat nevoia de iubire a propriilor ei fiice. O nevoie considerată un drept firesc. Există pentru fiecare sentiment un conţinut afectiv, dar şi expresia acestui conţinut. Ne referim aici la realităţi exprimate prin cuvinte ca „nu arată“ sau „arată iubirea“. Iubirea deci se arată. Fiica doreşte ca mama să-i arate iubire prin gesturi şi vorbe, iar mama nu crede în gesturile şi vorbele fiicelor ei. Cum să pui de acord conţinutul cu expresia unui sentiment? Soluţia găsită de această fată este cea de a povesti problema ei cuiva, iar acest cineva să asculte concomitent cu mama ei. De fapt, fata se adresa mamei. Nu a trecut mult şi fiica ne-a telefonat din nou:

„După emisiune, mama a stat de vorbă cu noi şi ne-a povestit viaţa ei. A rămas cu o soră puţin mai mare ca ea, orfană de mamă la nouă ani. Locuiau într-o casă lungă cu mulţi oameni. Ca să nu facă zgomot, să nu plângă, le-au legat la gură pe amândouă, să nu scoale lumea din somn. Peste puţin timp, au rămas orfane şi de tată. Mama a cărat la vagoane, a încărcat marfă, a muncit din greu. Apoi am venit noi, copiii, şi era mereu speriată de viaţă. Totul a fost

greu. Zicea că pleca la piaţă şi se-ntorcea din drum de frică să nu păţim ceva. Eram singure. Acum, că s-a deschis, între noi va fi armonie, aşa cum trebuie să fie în casă. Anul ce vine ne face să fim o familie, să ne arătăm dragostea, pentru că oamenii străini sunt cum sunt, dar fiecare are nevoie de-o vorbă bună şi de un suflet apropiat, de cineva care ştii că te iubeşte cu adevărat“.

Pentru această fată, lucrurile s-au schimbat datorită ruperii tăcerii. Mama, prizonieră a unui monolog dureros, a înţeles că trebuie să se deschidă, să-şi spună secretul, acel secret care nu era decât frica de viaţă şi spaima că suferinţele din copilărie s-ar putea repeta. Că fiicele ei ar putea trece prin ceea ce a trecut ea. Această frică, adânc ascunsă, a luat forma unei agresivităţi, a unei durităţi purtate ca un scut protector şi ca o mască. Sub mască se afla însă cea care permanent tremura de grijă. Dragostea pentru fiicele ei a făcut-o să le asocieze fetiţei chinuite care a fost ea. Mama a vrut să le ocrotească, dar a găsit o cale greşită. Ca mamă, a încremenit în această tăcere, împiedicând ca între ea şi fiicele ei să se construiască o relaţie autentică. Comunicarea a rezolvat această neînţelegere. În acest caz, tăcerea n-a fost de aur.

Cazul următor seamănă în multe privinţe cu cel de mai sus. Seamănă în primul rând pentru că se referă tot la nevoia de iubire. Mai seamănă pentru că priveşte relaţia dintre mamă şi fiică şi pentru că emisiunea a dus la o mediere, adică la o discuţie sau cel puţin un schimb de vorbe între mamă şi fiică. În sfârşit, cazurile seamănă pentru că iniţiativa nu au avut-o mamele, ci copiii ajunşi la vârsta tinereţii, atunci când nu numai că puteau judeca lucrurile, dar şi doreau cu ardoare o rezolvare a lor. Acest caracter de urgenţă propriu tinereţii, de neobosită insistenţă, este mai puţin prezent la adulţi, pe care viaţa îi face să încline către resemnare, acceptare sau chiar obişnuinţă cu eşecul. Dar, în acelaşi timp, între cele două cazuri există o mare deosebire: primul se sfârşeşte bine, celălalt se sfârşeşte cu instalarea într-o mare tristeţe şi o frustrare care nu-şi găseşte rezolvarea. Dar, în sfârşit, acceptată. În fond, aşa este viaţa, îşi spune fiica din cel de-al doilea caz, după ce toate demersurile ei ajung la capăt. Istoria acestei fiice este astfel lipsită de posibilitatea restabilirii unei relaţii convenabile cel puţin între ea şi mamă. Sau, mai precis, fără nici o relaţie, ci doar o tăcere care pare – dar cine ştie oare? – definitivă. Ca între străini: „Sunt M.,

fata cu mama din C., care a abandonat-o şi a crescut la cămin“. Ea află, după multe investigaţii, de la o mătuşă adresa mamei sale, pe care nu o văzuse niciodată. Află, cu această ocazie, că mama sa este căsătorită şi că are un copil, un băiat. Hotărâtă să se înfăţişeze mamei, ea alege, pentru a o proteja, ca loc de întâlnire strada. Aici, în spaţiul public, al nimănui şi al tuturor în acelaşi timp, pe teren neutru, decide să-i ceară mamei să-şi amintească de ea. Mama, surprinsă, reacţionează prompt, întărind respingerea de altădată: „Nu vreau să te văd, să ştiu de tine... îmi distrugi casa şi familia... pleacă şi să nu te mai văd!“. Fiica nu dezarmează. Hotărăşte să-şi facă publică suferinţa, fără a folosi nume, pentru ca cineva să o sprijine, fie pentru a continua să pretindă mamei recunoaştere şi iubire, chiar în secret, fie pentru a închide acest capitol dureros. Capacitatea ei de a tolera această ambiguitate se consumă rapid, cu toate că soţul ei manifestă înţelegere şi compasiune. Dar înţelegerea şi compasiunea lui nu erau suficiente. Aşa cum am amintit anterior, şi mama ei ascultă emisiunea şi, văzând insistenţa fiicei, hotărăşte să-i pună capăt, dându-i fiicei o explicaţie:

„Cu mama totul s-a lămurit definitiv. Mi-a scris, a văzut emisiunea şi mi-a spus că eu am fost povara şi ruşinea vieţii ei (ea a fost victima unui viol), iar eu am singura vină de a fi semănat cu respectivul şi de a mă fi născut. În rest, m-am resemnat. Dumnezeu cu mine, toată viaţa am suferit de singurătate şi voi muri cu acest sentiment în suflet... Deci dosarul este clasat, cum se spune...“.

Într-o altă scrisoare, ea scrie:

„Nu mi-a venit să cred că v-am auzit şi v-am văzut; dacă eu sau cazul meu v-a impresionat şi dacă un om ca dumneavoastră, special, v-aţi amintit de mine, pentru mine, omul de rând, a fost năucitor. Plâng şi acum...“.

Iată cum faptul că un străin îşi aminteşte de ea şi de propria sa mamă diferă de surprizele neplăcute ale vieţii pe care trebuie să o accepte. Atunci când gradul de frustrare este mare, atunci când de la cine vrei nu aştepţi nimic şi nici nu-ţi vine nimic, un altul îşi găseşte cu uşurinţă şi repede drum spre tine.

Prea tânăr: candoare şi curaj

Adolescenţii şi tinerii recunosc rareori în faţa părinţilor lipsa lor de cunoaştere a vieţii, dificultatea de a decide, mai ales atunci când deciziile lor antrenează consecinţe grave, ireversibile, sau când creează situaţii care exclud proiecte sau aspiraţii cândva posibile. Uneori este mai uşor să-ţi recunoşti nepriceperea, lipsa de experienţă în faţa unui străin. Este deci mai uşor să-i spui acestuia, pur şi simplu, că nu ştii ce să faci pentru că eşti prea tânăr. Într-o asemenea situaţie se afla D.:

„Eu sunt însărcinată de o lună şi jumătate. Prietenul meu are 24 de ani şi lucrează la un magazin. Al lui. Câştigă bine, adică se descurcă. Părinţii mei nu ştiu nimic şi el când zice să-l las, copilu', când zice că să nu-l las. Copilul, adică. Sunt elevă în clasa a XII-a. Aş vrea să dau la facultate, dar eu îl iubesc şi el zice că, dacă renunţ la copil, mă părăseşte. Alteori zice că ce să facem noi cu un copil. Suntem împreună de şase luni. Şi eu, la fel. Zic că să-l las şi zic că să nu-l las. Dar dacă mă lasă el că eu nu las copilu'? Oare ce să fac? Nu pot să stau aşa. Până la urmă trece timpul. Şi el, la fel, se schimbă. Mereu, da, şi eu…".

Oricui ascultă această istorioară spusă cu atâta inocenţă – poate cam mare pentru cineva care e gata să termine liceul – îi vine în cap un singur cuvânt: părinţii. Unde sunt părinţii? Unde sunt ei, mai ales atunci când fiica lor depinde economic de ei – poate nu numai economic –, unde sunt sfaturile lor sau, mai bine zis, unde au fost ele, din moment ce căruţa se pune înaintea cailor? Ce au vorbit ei cu această fată, care după ce este însărcinată se întreabă ce să facă cu copilul, şi nu invers? Unde sunt oare toate sloganurile „Safer sex" sau „Iubeşte cu grijă!" etc., care încearcă să convingă oamenii şi mai ales tinerii că un copil „se aşteaptă", că el este urmarea unei decizii? Un copil este dorit, şi nu căzut din cer. Un copil dorit nu ajunge niciodată să îngroaşe numărul aurolacilor. Un copil îşi are locul lui dinainte pregătit în viaţa părinţilor, în bugetul afectiv al părinţilor.

Există totuşi situaţii neaşteptate în care „peste noapte" se întâmplă ceva, nu pentru că vrei tu, ci pentru că aşa vrea viaţa. Confruntat brusc cu o tranziţie dramatică, individul de regulă ori

fuge, ori îşi asumă soarta. Este cazul fetei de mai jos, căreia viaţa i-a pus identitatea fragilă la mare încercare. Iată, vom zice, ce se poate întâmpla, iată cum un copil iubit, chiar răsfăţat, crescut cu grijă, se poate trezi brusc singur:

„Când aveam 16 ani, mama era însărcinată. Ştiţi, era decretul. Părinţii mei aveau studii superioare şi o situaţie bună, aşa că nu am dus lipsă, m-au îngrijit. Nu aveam nici o grijă, decât să-nvăţ. Într-o zi, tata a făcut un accident de maşină şi a murit, iar mama, când a aflat, a născut prematur şi a murit la naştere. Aşa m-am trezit la 16 ani orfană de ambii părinţi şi cu un frate nou-născut. Am reuşit să rămân acasă, sub rezerva că, dacă nu sunt în stare să mă îngrijesc singură, ajung la casa de copii. Fratele meu a ajuns acolo. Nu aveam rude. Am terminat liceul, timp în care am ţinut legătura cu casa de copii unde era fratele meu. Mergeam să-l văd. Cum am terminat liceul, mi-am luat serviciu şi am cerut, prin lege, să-mi iau fratele acasă. Să-l cresc eu. Aveam dreptul, pentru că eram singura lui rudă, eram cu leafă şi aveam şi pensia lui de urmaş şi aşa l-am crescut până a făcut nouă ani. Cu tot ce trebuie, pentru că l-am luat când avea doi ani. Vedeţi, e foarte ciudat. Pentru mine, el este fratele meu mai mic, dar eu, pentru el, sunt ca o mamă. Îmi şi spune «Mami». Este un copil tare bun, învaţă bine, e cuminte. Acum trei ani am cunoscut un băiat. Eu am acum 28 de ani şi fratele meu, 12. Ne iubim şi ne înţelegem foarte bine şi fratele meu îl iubeşte foarte mult. Mergem în vacanţă împreună sau merg numai ei doi. Eu sunt acum şi studentă, pentru că nu am putut să fac şi facultatea cât a fost el mic. Părinţii lui mă iubesc foarte mult, iar el vrea să ne căsătorim. S-a-ntâmplat însă un necaz. Când discutăm toţi despre căsătorie, părinţii lui, din iubire şi grijă faţă de noi, au spus că, dacă nouă ne este greu, îl iau pe fratele meu la ei. Şi de atunci parcă s-a rupt ceva. Fratele meu se opune căsătoriei, nu vrea cu nici un preţ să ne căsătorim. Nu ştiu ce să fac. Uneori mă gândesc să renunţ la căsătorie, să-l cresc în continuare şi să mă împac cu soarta mea. Poate aşa mi-a fost dat. Deşi ne iubim şi este normal să vrea să ne căsătorim. Să mă sacrific. Aşa mi-o fi viaţa mea!“.

N-are sens să discutăm aici despre cum se greşeşte din iubire, pentru că din iubire greşesc mai adesea părinţii. Şi nu pentru că vor, ci pentru că, iubind mult, nu-şi dau seama că greşesc. Ca şi

părinţii iubitului acestei fete. Ei nu s-au gândit la reacţia copilului, care, brusc, se vede dat la o parte, pus pe locul doi, mai ales că până la decizia de căsătorie nu exista nici o ierarhie în afectivitatea lor. Şi foarte bine a fost. Are sens însă să spunem că există şi tineri care, confruntaţi cu viaţa, devin peste noapte adulţi, poate nu atât ca psihologie, cât ca stil de viaţă pe care trebuie să-l adopte. Şi, treptat, stilul de viaţă aduce cu sine şi schimbări interioare. Nu toţi fug de greutăţi, nu toţi dau bir cu fugiţii atunci când, peste noapte, viaţa ia o întorsătură cu totul neaşteptată şi, în plus, nefericită. Mai ales atunci când este vorba despre viaţă şi moarte.

Iubiri de tinereţe, legături pripite: saltul peste adolescenţă

Există atât de multe relaţii, spun psihologii, cât de mulţi oameni sunt, pentru că, în ciuda asemănărilor şi deosebirilor, fiecare individ se raportează la altul într-un mod specific lui, determinat de o serie de factori psihologici. Totuşi, chiar dacă fetele diferă între ele şi băieţii între ei, se ştie că aproape peste tot fetele se implică afectiv într-o relaţie cu cineva de sex opus mai devreme decât băieţii. Timpurile se schimbă şi chiar dacă vârsta căsătoriei a crescut, această diferenţă între fete şi băieţi continuă să existe. Dar nu numai diferenţele de sex contează. Mai contează şi nivelul de instruire şi statutul cultural, nivelul de aspiraţii profesionale, prejudecăţile, gradul de influenţă a stilului de viaţă al părinţilor şi multe altele. Unii părinţi presează copiii să intre în rândul lumii şi dau semne de nerăbdare pe măsură ce aceştia nu le îndeplinesc aşteptările. Alţii amână acest lucru, uneori spre nemulţumirea copiilor, care se consideră destul de maturi pentru a susţine o relaţie durabilă, iar alteori din dorinţa de a-şi păstra copiii cât mai mult lângă ei. Se zice că, în general, fetele sunt mult mai atrase de ideea căsătoriei decât băieţii, între ei existând diferenţe în ceea ce priveşte asumarea autonomiei. Modelele culturale funcţionează ca repere pentru toţi cei care aparţin aceleiaşi societăţi. Mai există apoi şi problema banilor, pentru că o familie nu se întemeiază fără

bani. De aceea, căsătoriile sau legăturile timpurii sunt privite cu neîncredere. Uneori nu fără temei:

„Am 27 de ani şi sunt căsătorit de cinci ani şi jumătate. Avem deja doi copii. Încă de la început, a fost o căsătorie din copilărie. Cert este că am iubit-o şi o mai iubesc încă. Eu cred că ea nu m-a iubit, dar s-a lăsat antrenată de situaţie, de iubirea mea. Vă întreb, e normal să rămânem împreună, să fiu fidel pentru *copii* până la sfârşitul vieţii? Nu a existat de fapt între noi o iubire reciprocă. Acum îmi dau seama. Problema sexuală nu a mers bine. S-a şi tratat. Nu pot spune despre ce este vorba. A fost o căsătorie pripită, dar iată că acum sunt doi copii pe care îi iubesc foarte mult. Am fost amândoi în străinătate. Ea are pe cineva foarte apropiat care ar putea s-o ajute să se căsătorească acolo cu altcineva. S-a obişnuit cu viaţa de acolo. Eu îi ofer siguranţă, dar ea a sărit peste adolescenţă şi asta îi dă o stare de frustrare. Cred chiar că mi-ar lăsa mie amândoi copiii. Oare putem avea fiecare viaţa noastră şi să creştem copiii împreună? Oare ar putea exista un contract între noi? Noi comunicăm perfect, vorbim absolut totul. Ea ştie ce gândesc, iar eu o cunosc atât de bine! Ar trebui să trăiască ceea ce nu a trăit, iar eu să iau viaţa aşa cum este, să aştept. Dar cine mă va iubi va trebui să accepte şi copiii. Nu mai sunt singur. Nu voi mai fi niciodată“.

Se cuvine să ne oprim asupra acestei istorii pentru un singur motiv, de altfel, foarte important. Este vorba în ea despre o formă de separaţie, chiar dacă nu formală, care s-a petrecut fără a antrena sentimente negative, lucru aproape de necrezut. Cei care se ocupă de studiul relaţiilor intime au constatat că societăţile occidentale nu cunosc despărţirea sau separarea decât „în negativ“. Aceste separări „în negativ“ se exprimă prin dramele personale ce urmează divorţurilor sau despărţirilor în care cel puţin una dintre părţi suferă şi, prin suferinţa ei, atrage fie suferinţa celuilalt, fie culpabilizarea sa. A şti sau a afla că celălalt te substituie nu este aproape niciodată un gând pozitiv sau încurajator. În unele cazuri, iubirea de tinereţe, transformată în legătură de mai lungă durată, capătă forma regretului, aşa cum i s-a întâmplat unei fete:

„Am 22 de ani şi am fost căsătorită. Sunt despărţită de un an şi am un copil. El a fost primul bărbat. Acum are 24 de ani. Am fost

total nepregătiţi pentru viaţă, dar am făcut un copil. Am locuit eu la mama mea, el, la ai lui. Problemele financiare au început. De aici a început totul şi nu ne-am gândit la asta. Nu am câştigat cât ne trebuia. Asta l-a împins să facă lucruri necinstite. A avut multe legături şi relaţii ocazionale. Eu simţeam că nu mă iubeşte. De aici au pornit toate problemele. El a început să mă înşele. Am crezut că şi de copil e dezinteresat. Dar eu simt că încearcă să mă facă geloasă. Părinţii au vândut apartamentul cu trei camere şi au luat două camere şi o garsonieră pentru noi. Eu locuiesc cu părinţii. Noi provenim din familii cu probleme. Eu, din familie de divorţaţi, iar mama lui e recăsătorită, cu probleme. Tatăl lui a fost medic şi i-a spus că e un tip influenţabil. Garsoniera am vândut-o. Ei mai au o casă la curte şi la vară se vor muta acolo“.

Şi iată un caz în care lipsa de experienţă, pregătirea insuficientă pentru viaţă, „pripeala“ sau graba au adus cu ele surprize mai mari decât cele obişnuite:

„Am 18 ani şi o problemă deosebită. Anul trecut m-am căsătorit cu un băiat de la ţară care avea 23 de ani. Ne-am iubit mult şi ne-am plăcut. Mi l-a prezentat o prietenă şi după trei luni ne-am căsătorit. La început, părinţii mei nu au fost de acord, apoi au acceptat, s-au obişnuit cu ideea şi am locuit la ei. Eu nu am terminat liceul din această cauză. Am fugit de acasă cu el. După şase luni de la căsătorie, am fost la soacră-mea şi am stat cam o lună şi jumătate. Mă făcea în tot felul, hoit, aşa îmi zicea, şi n-am mai putut suporta. Părinţii lui sunt pocăiţi, dar el nu este. El este chimist biolog. A terminat liceul cu profilul chimie-biologie, dar îl ajută pe taică-său să învelească case cu tablă. Se câştigă foarte mult. Între ei este o relaţie şi bănească. Tatăl lui îl ajută, dar părinţii i-au spus să se despartă de mine. Ei sunt din B. El a venit la mine de-abia după două luni, a stat o zi şi a zis să ne împăcăm, că el mă iubeşte şi asta contează. A venit operat la cap, că se bătuse cu doi beţi care s-au luat de el. De atunci, n-am nici o veste. Am scris, am telefonat la o vecină, am încercat să mă apropii de el, dar degeaba. Părinţii mei au fost la B. să vadă ce e cu el şi el a fugit. N-a vrut să-i vadă şi soacră-mea a zis că să se rezolve tot prin despărţire. Divorţ, adică. Acum ce să fac, că eu nu ştiu nimic despre el, ce se întâmplă cu noi? Soacra mea era deranjată că noi doi ne înţelegeam bine şi făceam totul împreună, spălam, făceam

mâncare, totul împreună. Soacra mea zice că bărbatul trebuie să stea cu ziarul, nu să facă treabă-n casă“.

Nepotrivirile: mai prejos şi mai presus

În relaţiile interpersonale funcţionează percepţia celuilalt, dar şi percepţia propriei persoane. Rezultatul acestor percepţii este conştientizarea anumitor asemănări şi deosebiri între noi şi ceilalţi. Se întâmplă zilnic să auzim expresii care se referă la aceste realităţi psihologice: „nu se potrivesc“ sau „el/ea este mai... ca el/ea“ şi „eu nu sunt ca el/ea“. Termenul *compatibilitate*, folosit în psihologie, desemnează potrivirea dintre oameni, dintr-un anumit punct de vedere sau conform unui anumit criteriu, la fel cum spunem că un lucru „merge“ cu un altul. Există, desigur, multe feluri de compatibilitate şi nu întotdeauna cei care se confruntă cu conflicte, frustrări, insatisfacţii conştientizează faptul că ele se pot datora unor incompatibilităţi. Atracţia interpersonală are mecanisme foarte subtile. Nu se poate spune că oamenii care seamănă între ei, care prezintă similarităţi se atrag şi cei care nu au se resping, pentru că atracţia interpersonală se manifestă atât între oameni care seamănă, cât şi între cei care nu seamănă. Important este că percepţia celuilalt duce la evaluări care au la bază un proces de comparaţie, iar comparaţia naşte, uneori, stări de inferioritate sau de superioritate, ducând la satisfacţie sau insatisfacţie în raport cu alegerea făcută. A percepe inferioritatea faţă de celălalt este un motiv de îndoială în ceea ce priveşte viitorul relaţiei:

„Am 20 de ani şi când aveam şapte ani părinţii mei au divorţat. De aceea cred că sunt atrasă de cei care au grijă de mine. La 17 ani, am trăit aproape doi ani cu un băiat care avea 21 de ani. Am cunoscut acum două luni un băiat şi mă simt inferioară. Mi se pare că n-are încredere în mine, e nesigur. Părinţii mei sunt modeşti. El are întotdeauna dreptate. Eu n-am terminat liceul pedagogic, el însă e student. Ţin foarte mult la el. El zice că dacă găsesc pe altul? Îmi propune să mă căsătoresc. Suntem de cinci luni împreună. I-am cunoscut pe toţi, în afară de părinţi“.

Dacă în acest caz este percepută diferenţa de nivel de instruire – el va avea studii superioare, ea nu a terminat nici liceul –, în cazul următor este vorba despre diferenţe de structură psihologică şi de nivel economic:

„Am 20 de ani şi sunt studentă la o universitate particulară. Am o problemă foarte complicată. Am venit la Bucureşti susţinută de părinţi şi sigură pe mine. Am zis că sunt tânără, frumoasă şi deşteaptă. Am avut o legătură cu cineva de familie foarte bună. Am găsit un serviciu, mă descurc, eram egali. Am probleme materiale. Speranţele mele s-au întins prea departe. M-am certat cu părinţii şi mă descurc singură. Tatăl meu, plin de orgoliu, a văzut că nu mai sunt copilul docil şi m-a părăsit. Mă lăudam pe mine şi iată că nu mă mai ocup de şcoală. El a făcut o catastrofă din două restanţe. El e băiat de bani gata. Orice îşi doreşte are. Am nevoie de sprijin moral. Mi-e greu să discern. El are nevoie de relaţii, de lume. Eu îl sufoc şi mai am şi probleme materiale“.

Şi iată cum e pusă, tot de către o fată, problema inferiorităţii din punctul de vedere al nivelului de instruire, dar din perspectiva cealaltă:

„Am 20 de ani şi sunt studentă în anul II. Problema mea este că el nu a făcut şcoală. A terminat liceul. Acum e militar în termen. Vreau să ajung judecător, să pledez în procese. Asta vreau. Problema este că, deşi el va avea o meserie foarte sigură, nu pot spune ce, dar sigură şi fără probleme în viitor, adică atunci când va termina armata, mă gândesc că, dacă noi vom rămâne împreună, asta nu va avea importanţă. Adică faptul că el nu are nivel cultural, că vom fi diferiţi din acest punct de vedere. Şi părinţii mi-au spus, deşi nu sunt contra. Nu-mi interzic să mă văd cu el. Dar şi alţii mi-au spus acelaşi lucru. Vreau să ştiu de la un străin, cineva care nu e implicat, ce gândeşte despre această posibilitate de viitor, adică nepotrivirea“.

Alteori, relaţia este bruiată de intervenţia celor din jur, care aduc în discuţiile privitoare la cei implicaţi direct în relaţie presupuse inferiorităţi în conformitate cu sistemul lor de valori. Aici se includ mamele de băieţi care declară „nu e pentru tine“ sau „nu corespunde fata“, de regulă exigenţelor lor, insinuând mai mult sau mai puţin asupra riscului despărţirii în viitor. Sau poate este vorba despre acele mame de băieţi care refuză orice relaţie,

spunând „nu s-a născut încă fata bună pentru fiul meu“. În acest fel, ele comunică un dezacord profund şi definitiv, născut din frica de abandon, de excludere din viaţa fiului. De obicei, acestea sunt mamele divorţate, care cresc singure un băiat şi care au o relaţie mai strânsă cu copilul şi datorită convieţuirii în doi:

„Am 25 de ani şi termin Stomatologia. Sunt de doi ani împreună cu prietenul meu care este medic generalist. El are 28 de ani şi trebuie să dea la anul examen de medic specialist. Cu relaţii se dau examenele şi nu numai. Dacă nu-l ia, pleacă din Bucureşti. E obişnuit aici. Eu am o situaţie foarte bună, adică părinţii mei. Nu mă simt cu nimic inferioară din acest punct de vedere. Am un apartament al meu, unde locuiesc singură. În jurul meu sunt mulţi care îmi fac curte. Eu l-am ales pe el. Îl iubesc şi, deşi nu sunt pentru hârtii, m-aş mărita cu el, chiar fără să aibă nimic. Părinţii lui sunt foarte ajunşi, sunt cu servicii foarte bune, amândoi economişti. Mama lui nu mă place, deşi nu am avut nici un schimb de vorbe. Se pare că nu-i place că nu sunt gospodină. Aşa deduc de la el. El ţine mult cont de ea, pentru că l-a crescut singură de la 13 ani. Dar tatăl lui l-a ajutat mult şi-l ajută şi acum. El însă se simte obligat faţă de mama lui. Îşi fac o vilă la P. şi el e mereu cu drumurile pentru că acolo sunt muncitori. Este mereu solicitat de mama lui cu tot felul de curse, de cumpărături. I-am spus că nici să-nveţe n-are timp destul. Locuieşte cu mama şi cu bunica. Bunica mă place. Ar dori să rămânem împreună. Mama lui şi înaintea mea nu agrea relaţiile lui cu fetele. Le accepta. Dar lucrurile cu mine sunt mai serioase. El nu vrea nici să stăm împreună, pentru că mama lui l-ar părăsi şi nu am avea bani decât pentru a trăi. E orgolios şi mi-a spus că n-ar suporta ca leafa lui să-mi ajungă doar pentru cosmeticale, spray-uri… Eu nu spun asta, dar s-ar duce totul dacă el s-ar însura sau ar sta cu mine. Şi eu sunt într-un fel materialistă, dar totuşi n-am avea probleme în comparaţie cu alţii, care o duc realmente greu. El se simte dator faţă de mama lui, care are proiecte numai de trai bun. Mama lui s-a opus tuturor legăturilor lui anterioare. Şi eu sunt orgolioasă. Nu am încercat să mă apropii de mama lui pentru că n-am de ce. Nu sunt cu nimic mai prejos. El vede că şi alţii îmi fac curte şi-i evit. El nu se uită la absolut nimeni din jur, la nici o fată, nici măcar când trece pe lângă el. Este ataşat complet sarcinilor date de mamă, este prins şi

n-are alte gânduri“.

În anunţurile „Matrimoniale“, similaritatea este reclamată ca însăşi garanţia posibilului. Anunţul cuprinde în text atribute necesare, deşi nu suficiente. Iată două exemple: „44, 183/85, educat, nefumător, antialcoolic, divorţat, obligaţii, situaţie materială bună, doresc parteneră de viaţă, condiţie similară“ sau „Pensionar ortodox, licenţiat, fără copii, nefumător, prezentabil (67, 180/75), proprietar garsonieră Calea Victoriei, doresc consoartă similitudini“ (*România liberă*, 30 iulie 1997).

În sfârşit, există situaţii în care nepotrivirea se instalează ca urmare a unei schimbări în viaţa unuia dintre parteneri. Din cauza concepţiei despre căsătorie şi despre raportul soţ-soţie, un bărbat îşi percepe statutul de şomer ca pe unul de inferioritate faţă de soţia sa, care continuă să lucreze şi, evident, să aducă bani mai mulţi în casă:

„Sunt căsătorit de câţiva ani şi de curând am devenit şomer. Soţia mea lucrează, aşa că salariul ei este mai mare decât ajutorul meu de şomaj. Mi-e greu să accept situaţia asta şi mă gândesc că trebuie neapărat să găsesc ceva de lucru. Pentru că nu suport ideea că ea aduce bani mai mulţi ca mine. Că doar eu sunt bărbat. Ea zice că nu contează, dar mie nu-mi place şi simt că nu e de suportat. Pe chestia asta dorm pe canapea, în sufragerie. Parcă nu mai am dreptu’ să dorm cu ea în pat, că nu sunt în stare să am o leafă ca lumea. Eu sunt bărbat şi nu suport asta“.

III

Necazurile şi compromisul adulţilor

Infidelitatea inaugurală şi infidelităţile repetate

Chiar dacă majoritatea celor care telefonau erau femei tinere, nu se poate spune că nefericirea pe care o aduce constatarea infidelităţii iniţiale le priveşte doar pe femei. Există o diferenţă totuşi între femei şi bărbaţi, pe care una din ele a exprimat-o astfel: „Ştiţi cum este soţul, mai face greşeli, ca toţi sau aproape toţi bărbaţii“. O altă femeie spunea, pe un ton convins, vrând parcă să exprime un adevăr adânc şi de necontestat: „M-am tot gândit că noi, femeile, iertăm mai uşor, aşa suntem obişnuite, şi dorim să se întâmple ceva, să-l aducă acasă“. Pare astfel că nefericirea femeii se corelează cu răbdarea ei de a o depăşi, în timp ce la bărbaţi orgoliul este un obstacol peste care nu se poate trece cu uşurinţă.

Prima infidelitate are, ca orice început, un statut aparte. Mai întâi, pentru că este de multe ori un eveniment neaşteptat, iar atunci când este aşteptată nu face decât să adeverească o suspiciune. În al doilea rând, pentru că prima infidelitate confruntă femeia sau bărbatul cu o realitate care nu are decât două alternative, ca titlul unui bine-cunoscut cântec: *Should I Stay Or Should I Go?* („Să rămân sau să plec?“). Prima infidelitate îl plasează pe cel lezat în faţa unei bifurcaţii şi, chiar dacă aceste situaţii mai apar în timp – atunci când legătura continuă sau atunci când e vorba despre alte legături –, acuitatea trăirii acestei alternative nu mai este aceeaşi. Există în cazul rămânerii împreună un precedent al acceptării. Infidelitatea a fost deja inaugurată:

„Am 27 de ani. Problema mea este o problemă tip. Nu eram

căsătorit şi trăiam împreună. Am stat doi ani. În cei doi ani, întorcându-mă acasă, eu cânt la chitară, am fost în străinătate să câştig bani. Banii nu au contat. Am fost mult plecat, n-am putut s-o iau cu mine. M-am întors într-o zi, ca într-un film, am prins-o cu cineva. Eram la o nuntă şi am venit mai devreme acasă. El lucrează şi erau colegi la Apaca. N-am reacţionat violent, deşi eram nebun. Tipul a plecat. Mi-a zis că nu ştie ce face, că am fost mult plecat, că e dezorientată. Am hotărât să-i mai dau o şansă. Ne-am căsătorit legal şi la o săptămână a fugit şi cu banii, cu un tip. E adevărat că după ce s-a întâmplat prima dată nu mai era entuziasm".

Din punct de vedere psihologic, este important, aşa cum reiese din relatarea de mai sus, faptul că starea de după opţiune, cea a rămânerii împreună, nu restabileşte situaţia în termenii în care ea a existat anterior infidelităţii. Ea nu aduce echilibru, ci dimpotrivă, instalează, odată cu această acceptare, o formă nouă de suferinţă: obsesia repetării. Iată cum arată ea:

„Am 30 de ani şi doi copii. Problema mea a început de două luni, de când m-am mutat. Soţul meu a început o legătură cu cineva, de când ne-am mutat. Legătura are 16 ani şi soţul meu are 30. Nu-mi convine, am şi doi copii, un băiat de şapte ani şi cinci luni şi o fetiţă de doi ani şi şapte luni. Am vorbit cu el şi nu mi-a dat nici un răspuns. Ea are părinţi şi a avut mai multe relaţii. Relaţia noastră a mers bine până acum. El nu vorbeşte, nu mănâncă. Fetiţa e bolnavă şi n-a reacţionat cu nimic. O suna, ea cobora şi se-ntâlneau, venea, pleca, se ducea după ea la şcoală, se plimbau. I-am zis: «Tu eşti om în toată firea, ce vorbiţi? Ea e un copil». Spune că ea se ţine după el, ceea ce nu e adevărat. Părinţii ei au fost la mine. Cu un inel. Soţul l-a adus. I-au dat inelul: «N., tu cu L. umblai?». «Da, mă, da!» Nu s-a întâmplat până acuma, nu ştiu. Am vorbit cu ea, am fost la şcoală şi am adus-o acasă. I-am zis: «Să-ţi fie ruşine!». «Ce să fac acum, regret, aveţi dreptate. Aşa s-a întâmplat.» Nu a dat nici un răspuns. El, soţul, nu are părinţi. Ai mei au zis să nu divorţez, că va trece. Ştiu eu?".

Aşa cum am spus, ar fi un act necugetat să facem generalizări, atâta vreme cât societatea românească nu dispune de statistici. Ele ar facilita înţelegerea unor tendinţe şi argumentarea lor. Chiar dacă unele cercetări demografice se referă la divorţialitate, ele nu ne dau date privitoare la cauzele separărilor. Viaţa însăşi arată că

infidelităţile repetate duc la separarea partenerilor, după ce au loc degradarea relaţiei de cuplu şi instalarea unui climat tensionat şi duşmănos.

„Eu sunt genul pisicuţă şi am devenit panteră“

Constatarea infidelităţii repetate generează, la un moment dat, intoleranţă, dezgust sau chiar ură faţă de cel care încalcă aşteptările legate de concepţia despre căsătorie sau de relaţiile bune între parteneri. În situaţii de infidelitate, persoana care o constată poate avea diferite reacţii: se poate sinucide, poate decide să fie infidelă la rândul ei sau poate, pur şi simplu, să dorească separarea. O femeie înşelată pentru prima dată se confruntă cu spaima repetării – „dacă-s muşcată de şarpe, mi-e frică şi de şopârlă“, spune cineva –, repetarea infidelităţii obligând la o reconsiderare a relaţiei în toată istoria ei, aşa cum vom vedea mai jos:

„Am 29 de ani. Acum două săptămâni am încheiat o relaţie care a durat opt ani. De fapt, s-au adunat multe şi uite că sunt singură. Mă îngrozeşte că vin sărbătorile, perspectiva viitorului, să fii singură. Am fost înşelată încă din prima săptămână a relaţiei noastre. Şi am închis ochii, am acceptat deci. În numele iubirii am făcut aceste sacrificii. M-am limitat la a fi o femeie de casă. Asta este. Mai grav e că nu ştiu cum am ajuns aici. Deşi ştiu. Faptul că vin sărbătorile nu contează, dar de ce sunt singură? Nu credeţi că sunt deprimată sau că mă gândesc la sinucidere. Nu vreau să mă sinucid şi nici să mă arunc în braţele altuia. Eu am stat mereu acasă şi am aşteptat. Am trăit şi momente fericite. Dar alternau cu înşelările şi cu tot ce e legat de asta. Acum două săptămâni am descoperit o nouă aventură şi ne-am certat rău. Am fost violentă verbal şi în urma certurilor el mi-a spus că sunt o femeie slabă, nu că l-am iubit, cică sunt o fire slabă şi că am fost o proastă. Tot timpul eu am fost o proastă. Adică proasta de acasă, unde se întoarce el. Acum am momente de ură. E adevărat că m-a ajutat material. Eu am fost de condiţie modestă, dar nu am căutat avantajele materiale. Pentru mine el a fost totul: iubit, tată, e cu 17

ani mai mare ca mine. Am avut nevoie de ocrotire, de protecţie. Vedeţi dumneavoastră, eu sunt genul pisicuţă şi acum, de ură, am devenit o panteră. M-am lăsat mult. Am avut şi o firmă, dar am abandonat-o din cauza lui. Ca să fiu proasta de acasă. Îl urăsc pentru că cu vorbele lui mi-a furat şi a alungat şi momentele bune, cele fericite, care au fost şi ele. Mă gândesc totuşi că, dacă voi avea o altă relaţie, voi face comparaţii. Mi-e frică că voi face comparaţii. Părinţii nu m-au oprit, poate m-au încurajat, ca să fiu fericită".

Din cele spuse, reiese că „pantera" din ea nu prea mai are şanse să fie din nou „pisicuţă". Analiza pe care şi-o face, ca şi conştientizarea inerentelor comparaţii care vor apărea odată cu viitorul adaugă urii faţă de bărbat amărăciunea faţă de sine şi faţă de felul în care-şi percepe devenirea. Distanţarea de sine o face să vadă mai bine cine este ea acum şi, astfel, eşecul ei este şi o victorie. A învăţat ceva despre viaţă şi despre sine, lucruri care devin capitalul ei de cunoştinţe, capital care îi va servi, în viitor, ca referinţă. Altfel, eşecul este plasat doar în afara persoanei înşelate şi experienţa în sine nu conţine nici un element pozitiv:

„Am 34 de ani şi sunt căsătorită de 11 ani. Am şi un băiat de 10 ani. De trei ani sunt pensionată de boală. Doi ani nu am ieşit decât la şcoală să duc băiatu' şi la pâine. Am fost în tratament. Nu dormeam, nu aveam aer şi de la 67 de kilograme am ajuns la 49. Am o boală pe sistem nervos, inima, glanda. Soţul face delegaţii multe şi făcea totul, aducea acasă ce trebuia. El se îngrijea de tot. De un an şi jumătate a-nceput să citească *Infractoarea* şi am găsit un bilet la el. Asta am aflat anul trecut în august. Eu nu am forţă, nu am putere nici să trăiesc. M-am dus la o ţigancă, am fost şi la doctori şi la biserică. Preotul mi-a zis că am farmece făcute. Se poartă rău de atunci şi i-am zis că are pe cineva. A recunoscut şi mi-a zis: «Ce, îţi lipseşte ceva?». Eu am fost inspector de personal 12 ani. Deci preotul mi-a zis că am farmece şi blesteme. Totul a început când avea copilul 8 ani şi a făcut pneumonie. Şefa îmi dădea mult de lucru şi îmi luam şi acasă şi atâta mă necăjeam, că am uitat într-un troleibuz un dosar şi o carte de muncă. Am înnebunit, dar până la urmă le-am găsit. Cu toate astea peste capul meu, m-am dus la medicul psihiatru şi mi-a pus diagnosticul «psihopatie distimică». Acum soţul se poartă rău şi m-a bătut atât de rău, că am chemat salvarea şi mi-a pus diagnostic «traumatism

cranio-cerebral». Eu vreau să fac afaceri, vând, cumpăr şi el nu mă lasă. Mai ies din casă, am început să dorm. Eu aşa nu vreau să trăiesc în trei. Mai bine divorţez“.

Există de asemenea persoane care, confruntate cu infidelitatea, alternează între soluţii extreme, aparent contradictorii, şi care sfârşesc prin a opta pentru un refuz total al oricărei relaţii în viitor. Un viitor închis din perspectiva relaţiilor cu bărbaţii este astfel o garanţie a liniştii şi echilibrului, o formulă de viaţă în care riscul nu are cum să-şi facă loc:

„Am 35 de ani şi sunt căsătorită de 16 ani. Am lucrat trei-patru ani şi am făcut casă, maşină şi tot ce trebuie. Dar după un an am văzut că soţul meu este foarte afemeiat. Nu că sunt geloasă! E drept că n-am copii, dar el umblă cu femei şi vine acasă cu scandal, jigneală şi vorbe urâte. De-aia am trei sinucideri, că n-am mai putut răbda. Ne-am şi despărţit, dar după un an a venit la soră-mea şi a vrut să se împace. Totuşi, am muncit, am multe lucruri făcute. Chiar aşa! Să las totul? Cât am lipsit eu, el şi-a adus acasă o femeie şi a stat în casa noastră, făcută şi de mine. Apoi iar a început ca mai înainte, cu suferinţă, chinuri, bătăi, jigneală. Stau în curte cu socrii, adică acolo am făcut casa. Şi a-nceput şi socrul să se poarte urât, să umble cu bârfe şi cu batjocoreală. Nu ştiu cum să rezolv cu bunurile, că am muncit şi acum stau la soră-mea, care mă ţine. O să se prăpădească totul. Eu am fost casnică, am muncit mult, dar am fost şi nouă ani gestionară la magazinul sătesc. Am muncit la casă, la vie, la gospodărie. El are o meserie de om puturos. E paznic de pădure, adică la codrul verde cu mândra. E foarte odihnit, că nu face nimic. Totuşi, am muncit amândoi, nu zic decât să iau jumătate din ce am făcut împreună. Decât să mă întorc, mai bine mă lipsesc. Deşi… Am devenit cu depresiune, plâng repede, am depus suflet. Mă gândesc să lucrez. Am început să caut, am promisiuni, pentru că poate mă mai liniştesc. Nu vreau să mai aud de bărbaţi… M-am speriat de unu’, nu vreau să mai aud de altu’. Dacă-s muşcată de şarpe, mi-e frică şi de şopârlă“.

Dificultatea rupturii, banii şi obişnuinţa

Există un adevăr psihologic de necontestat, pe care oricine se gândeşte la propria viaţă îl înţelege cu uşurinţă: putem depune eforturi pentru a ne aminti ceva ce am uitat, dar nici un efort nu poate aduce uitarea. Cu alte cuvinte, uitarea nu este voluntară; dacă ar fi, oamenii ar uita ceea ce pentru ei este neconvenabil, insuportabil sau inconfortabil din punct de vedere psihologic. La unii oameni, uitarea se instalează mai repede, la alţii, dimensiunea afectivă a unui fapt, a unei întâmplări rezistă mult în timp ca intensitate. *Există* oameni care nu uită, dar iartă, *există* oameni care uită şi iartă, dar *există* de asemenea oameni care nici nu uită, nici nu iartă. A uita ţine de importanţa pe care întâmplarea respectivă o are pentru individ, dar şi de capacitatea individului de a de-dramatiza întâmplarea, de a lua distanţă faţă de ea. Iubirea, investiţia afectivă profundă, cea care mobilizează întreaga psihologie a individului este de multe ori greu de uitat, mai ales pentru că în sinele persoanei trebuie să dispară identitatea sa de partener al unui cuplu, chiar ideea de cuplu ca realitate prezentă. Această idee trebuie mutată la timpul trecut. Cineva compara acest lucru cu o fotografie. Dacă în fotografie apar doi oameni şi tai cu foarfeca imaginea unuia dintre ei, cel tăiat continuă să trăiască, să existe. Cât? Pentru unii, foarte mult. Uneori, toată viaţa:

„Sora mea, acum are 25 de ani, s-a căsătorit la 23 de ani cu «alesul» inimii, ei fiind împreună cam de la 20 de ani. Este primul ei bărbat. Amândoi erau muncitori şi dornici să realizeze ceva în viaţă. Amândoi au aceeaşi meserie. S-au dus în Germania ca să-şi strângă şi ei nişte bani. S-au descurcat frumos acolo şi şi-au strâns şi ei nişte lucruri şi o maşină. După doi ani, s-au întors în ţară. Ea a rămas gravidă, că îşi doreau şi ei un copil. Însă de când s-au întors au început neînţelegerile şi suferinţele ei. Nimeni nu-şi închipuia că el, un băiat pe care toţi îl admiram, avea să devină de nerecunoscut. Sora mea a suferit în tăcere, nu ne prea spunea multe. Mai pe scurt, el a început să umble cu altă fată, lipsea des de acasă, urmarea fiind certuri şi scandaluri. La un moment dat, când sora mea era însărcinată în patru luni, el i-a zis să dea copilul afară, căci nu mai vrea să stea cu ea. Ea nu a vrut, a zis că aşa mai există o şansă să-l aducă acasă. A făcut orice să nu se despartă. În final, el a intentat divorţ. Ea nu era de acord sub nici o formă. Până la urmă au divorţat rapid, făcând numai ce îi zicea el, promiţându-i

că aşa o să fie bine pentru amândoi. A renunţat la tot, a dat declaraţie că nu există, că nu rezultă nici un copil din căsătoria lor, deci el nu plăteşte nici o pensie alimentară. Nu a fost deloc bine, că locuind în casa socrilor ei a fost uşor s-o facă să plece din casă. Acum stă cu copilul la mama. Ei sunt despărţiţi şi de atunci nu îşi mai poate reveni orice-ar face, se gândeşte numai la el, aşteaptă cu nerăbdare să vină ziua în care se vor întâlni. Lucrează împreună de când s-a întors. Nu se poate «rupe» de el sub nici o formă. E din ce în ce mai nervoasă. Nu îşi găseşte pe nimeni şi nici nu vrea. Noi nu reuşim să-i găsim nici un băiat bun, sufletist şi la aşteptările ei. Nu ştim ce să facem pentru ea".

Înainte de a trece la problema compromisului financiar, a rolului banilor în decizia de separare, se cuvine să accentuăm ideea că deseori copilul apare ca instrument de menţinere sau de reconciliere/refacere a legăturii între un bărbat şi o femeie. Să observăm, pe de altă parte, că expresiile curente „îl ţine cu copiii" sau „o să se-ntoarcă pentru copil" se referă, evident, la bărbaţi. Varianta feminină a acestor expresii nu există. În lupta cu o rivală – cunoscută sau nu –, femeia foloseşte adesea copilul ca raţiune supremă a menţinerii cuplului. În această negociere secretă, interioară, femeia nu este singură, ea intră în joc formând o echipă cu copilul. (Vezi, mai jos, expresia „nu mai vrea să rămână cu noi", şi nu, cum poate ar fi fost mai normal, „nu mai vrea să rămână cu mine şi cu copilul nostru".) Într-un fel, ea nu se disociază de copil, pentru a considera relaţia ei, ca femeie, cu celălalt, bărbat. Subidentitatea ei de mamă devine supraidentitate. Copilul, şi doar el, poate fi o punte pe care cel întors cu faţa de la cuplu poate fi readus. De regulă, readus din drumul către o altă femeie. Alteori, copilul nu este inclus în joc ca instrument de menţinere, ci, paradoxal, ca instrument de construire a cuplului:

„Eu am 23 de ani şi un copil de şase ani. Nu sunt căsătorită şi bărbatul meu e în armată şi am aflat că acolo s-a-ncurcat cu altcineva. Nu prea vrea să ştie de copil. Eu lucrez şi stau cu părinţii, care mă ajută. Mă mai ajută şi tatăl bărbatului meu. Dar el nu se prea mai interesează, nici de căsătorie nu vorbeşte şi nu cred că mai vrea să rămână cu noi. Eu am întâlnit un bărbat, maestru de fotbal la J.-C., care are 38 de ani. Suntem de un an împreună şi totul merge bine. Dar, vedeţi, el este însurat şi mi-a spus că soţia lui nu

poate face copii. El îşi doreşte un copil. Îl place şi pe copilul meu. Zice că va divorţa şi că eu să-i fac un copil. Eu cred că relaţia mea cu bărbatul meu, tatăl copilului, nu e cum trebuie, dar să fac un copil aşa cum suntem acuma? Dacă rămân cu încă un copil singură, ce-am să fac? Vedeţi că el nu prea vorbeşte de căsătorie şi într-un an putea să divorţeze dacă chiar se gândea la asta. Sunt încurcată şi nu-mi vine să fac un copil în situaţia în care mă aflu. Parcă nu am inima liberă şi sunt cam încurcată. L-aş face dacă după aia ar sta cu mine. Dar să divorţeze totuşi. Aşa, nu am inima liberă".

Banii, spun mulţi, reprezintă o formă de compromis frecvent. Separarea poate antrena dificultăţi financiare, pierderea unor avantaje materiale şi nu numai, respingerea posibilităţilor de socializare şi, uneori, imposibilitatea de a supravieţui altfel decât cu preţul unei independenţe greu de câştigat. Dependenţa financiară de bărbat are un lung trecut, chiar dacă astăzi, la o privire mai atentă, este doar o iluzie pentru multe femei. Un bărbat întreţinut de o femeie este privit negativ, are o proastă reputaţie, în timp ce o femeie casnică este acceptată în virtutea unei obişnuinţe de a gândi raportul de putere între cele două sexe. Este greu de spus dacă o femeie întreţinută de bărbatul ei se preocupă de confortul acestuia numai din iubire şi nu şi din interiorizarea obligaţiei ce îi revine ca urmare a întreţinerii ei de către altul, obligaţie care până la urmă înseamnă bani. Expresia potrivit căreia confortul bărbatului este „datoria" femeii se referă, în fond, la această obligaţie. Există femei pentru care banii reprezintă un obstacol serios în decizia de separare:

„Am 38 de ani şi am fost căsătorită 16 ani. Sunt divorţată şi am doi copii: o fetiţă de 19 ani, măritată, şi un băiat de 21 de ani care termină armata la jandarmi. În 1990, la cinci ani de la divorţ, am cunoscut un bărbat, un coleg de serviciu, cu care trăiesc acum. El e şofer şi am încercat să facem împreună o firmă, dar n-a mers. El e cu nouă ani mai tânăr, are 29 de ani, şi, ştiţi, e ca toţi şoferii, mă-nşală, umblă cu alte femei. Trăim împreună de şase ani şi, într-un fel, e liniştit, e cumsecade, dar eu cred că nu ţine la mine. Mi-a spus că atunci când face curse mă-nşală. Ca toţi şoferii. E şofer de transport. Eu îl aştept mereu cu cada caldă, cu mâncare, cu tot ce trebuie şi ţin mult la el. Acum n-am serviciu, am fost secretară,

dactilografă şi aprovizionare transport. Unde lucrează el am cunoştinţe. Patronul mi-a zis că-i dă foarte mulţi bani, dar el plăteşte doar întreţinerea. Eu n-am bani şi mă descurc greu singură. Când îmi telefonează băiatul, mi-e greu că nu pot să-i trimit pachete, că n-am bani, sau să-i trimit bani. Nu am cum să-l ajut şi sufăr. Când ne-am cunoscut, el avea 23 de ani şi eu 32 şi era bine. Dar acum îmi spune că m-am trecut, vorbeşte urât cu mine, se poartă urât, parcă nu mă mai acceptă. Pentru el sunt o relaţie confortabilă. Ne-am certat o dată şi el a plecat la părinţi. Apoi a venit înapoi. S-o fi obişnuit aici. Eu nu găsesc nimic de lucru. Unde mă duc şi spun că am 38 de ani nu mă mai primeşte. Deşi arăt mai tânără. Arăt de 30 de ani. Nu ştiu ce să fac, mă apucă disperarea. Să fiu chiar aşa bătrână? De unde să iau bani? Totuşi, depind de el, aşa cât de puţin îmi dă şi trebuie să mă descurc. Dar ce să fac în viitor? E drept, copiii sunt mari. De două săptămâni, el nu-mi dă decât de întreţinere şi se poartă urât. Atunci, de ce vine să stea cu mine?“.

Alteori se instalează obişnuinţa. Chiar cu suferinţele infidelităţilor seriale. Între ele, o oază de relativă linişte, de speranţe îndoielnice de revenire la fidelitate, dar nicidecum un echilibru. Undeva, în umbră, aşteaptă alte întâmplări: evident, o femeie, o nouă legătură. Nimic nou, de fapt. Aşa cum vedem mai jos:

„Am 35 de ani şi 20 de ani de căsătorie. Soţul meu are 36 de ani. Îl iubesc foarte mult, dar el are un defect, este foarte afemeiat. Nu se poate vindeca. Uneori nu aflu, dar uneori aflu şi sunt foarte necăjită. Sufăr foarte mult. Avem o fetiţă cu maladia Down care are 18 ani. Eu mă ocup de ea, o îngrijesc şi totul fac eu. Când îl întreb de ce are alte legături, îmi spune că mă iubeşte doar pe mine şi că nu e ceva serios. Că nu trebuie să-mi fac probleme. Am încercat să ne despărţim când fetiţa avea trei ani şi am fost la şedinţe de reconciliere. Mereu spune că mă iubeşte, orice ar face. Eu nu lucrez. Se poartă frumos cu mine, nu vrea altfel să mă necăjească. Am înţeles de la doctori că fetiţa este aşa pentru că genetic el este cel care a determinat asta. Acum doi ani am cunoscut un bărbat. A fost o legătură de scurtă durată. Nu am ce să-i reproşez soţului meu, dar faptul că mă înşală mereu mă deranjează. Între timp, anii au trecut. Ce să fac? Nu mă pot obişnui cu gândul că umblă mereu

cu alte femei. Deşi m-am obişnuit, în sensul că ştiu asta. Dar el vine mereu acasă şi nu vrea defel să ne părăsească pe mine şi pe fata noastră. Zice că mă iubeşte, e legat de noi“.

Domnişoară, priveşte înapoi tulburată

Firile slabe, se zice, sunt mai vulnerabile la compromis. Structurile psihologice robuste, îmi spunea cineva, „procedează chirurgical, o taie scurt, îşi asumă urmările, dar undeva ei ştiu c-o pot duce până la urmă“. Uneori, o asemenea soluţie este firească, deşi dureroasă, pentru cei care se confruntă cu minciuna, aşa cum s-a întâmplat în cazul de mai jos. Tot uneori, cei cărora li se întâmplă aşa ceva sunt tineri:

„Eu am 20 de ani şi iubesc un bărbat însurat cu doi copii. El are 24 de ani şi s-a căsătorit la 19 ani. Unul dintre copii are aproape cinci ani. Mi-a făcut cunoştinţă cu el o verişoară, prietenă cu prietenul lui. Se fac doi ani de când îl cunosc şi îl iubesc. La început m-a minţit că e singur, deci neînsurat şi fără copii. Adică, liber. Soţia lui stă acasă. El este şofer. Mi-a plăcut de el şi ne-am iubit, dar eu sunt încă domnişoară şi îl doresc aşa de mult. Ţin la el şi când am aflat că este însurat i-am spus. El nu a recunoscut, ci a zis că sunt minciuni ca să ne facă să ne despărţim. Eu sunt studentă la limbi străine, engleză şi franceză. Acum am un alt prieten şi ţin la el. Stau cu el ca să-mi treacă. Adică să trec peste nefericirea asta. Dar el are atâţia prieteni, adică celălalt, şi mai aflu despre el. Mă tulbură, şi-apoi stă pe lângă mine şi se-ntâmplă să-l mai văd. Când mi-aduc aminte că m-a minţit, mi se pare că e uşor, dar când uit, atunci îmi vine greu să stau fără el. Mă gândesc la el pentru că eu l-am plăcut foarte mult şi încă ţin la el. Adică încă îmi place de el, nu sunt eliberată de asta. Poate că de asta prietenul meu de-acum mi se pare că stau cu el doar ca să-mi treacă sau din cauză că nu-mi trece nu-l plac ca pe celălalt“.

Ochii care nu se văd se uită

Separarea fizică sau despărţirea, plecarea la distanţă, abandonul şi părăsirea spaţiului în care un cuplu coabitează au efecte psihologice uneori neaşteptate. Confruntarea cu absenţa unuia dintre parteneri este pentru amândoi o probă. Brâncuşi spunea că „este bine să te depărtezi de casă atât cât să te poţi întoarce“. Timpul lucrează de regulă împotriva iubirii, a unui tip de iubire. Timpul erodează afectivitatea, dar absenţa face ca schimburile afective, exersarea a ceea ce psihologii americani numesc *togetherness* să nu funcţioneze. Aşa că expresia „ochii care nu se văd se uită“ conţine, fără îndoială, un adevăr. Această uitare se instalează mai repede atunci când cuplul are o istorie negativă sau atunci când ea cuprinde conflicte percepute ca eşec. Chiar dacă eşecul este temporar, ca mai jos:

„Am 28 de ani şi o istorie dificilă. Acum nouă ani, am cunoscut un băiat, ne-am căsătorit şi am făcut o fetiţă. În timp ce aşteptam copilul, ne-am certat şi ne-am împăcat după doi ani. Am avut şi proces pentru certurile noastre. După doi ani, el a plecat în America, unde are rude, şi a zis că va sta un an ca să vadă cum este acolo. E plecat de cinci ani. Între timp, eu m-am îmbolnăvit foarte grav şi am suferit o operaţie grea. Am fost nevoită să renunţ la serviciu. Până să afle de operaţie, îmi trimitea bani, pachete şi spunea mereu să vin acolo cu copilul. Îmi telefona şi-mi spunea să merg la ambasadă, să cer viză şi să mă zbat să ajung acolo cu fetiţa. De când a aflat de operaţie, nu mai dă decât puţine telefoane, nu mai trimite bani, nici pachete, deşi spune să mă interesez eu de acte. Mi se pare că e rece. De copil pare că se interesează mai mult decât de mine. Parcă ar trebui să trimită bani la copil, nu la amândoi. Eu aş dori să fim împreună, să fiu alături de el. El nu a plecat cu gândul să rămână acolo, pentru că a zis că doar un an rămâne. El a zis «cum ne-o fi norocu'» şi acum nu mai ştiu ce să fac, ce să-i spun şi conversaţia este numai în legătură cu actele. Eu m-am interesat la ambasadă, dar nu pot obţine viza pentru că el nu are rezidenţă obişnuită. Aş dori şi eu să am o viaţă aşezată, să ştiu la ce mă aştept şi să am o situaţie clară. Despre el nu ştiu ce să mai cred“.

Alteori, ceva neîmplinit rămâne ca o întrebare deschisă, cu nostalgia lui „cum ar fi fost dacă“. O parte a eului rămâne sensibilă la neîmplinire, ca şi cum o problemă nu are răspuns şi faptul că nu

are răspuns se structurează sub forma unei stări obsesive, a ceva care „nu iese din cap“. Psihologii vorbesc în asemenea cazuri despre „fenomenul Zeigarnik“. Cel care îl trăieşte simte o mare frustrare care, atunci când devine intolerabilă, presează individul către rezolvarea ei. Aşa se explică substituirea, pentru că atunci când nu poţi obţine ceva, cauţi să ai un înlocuitor care să anuleze starea de frustrare. Este cazul domnişoarei care privea înapoi tulburată, dar este şi cazul fetei de mai jos:

„Am 21 de ani şi o problemă. Când aveam 16 ani, am cunoscut un băiat, am trăit cu el până la 18 ani şi apoi ne-am despărţit. El a plecat în străinătate să lucreze. Apoi m-am căsătorit, am crezut că o să-l uit, am o fetiţă cu actualul. El e în armată, a-nceput în iunie şi iese-n iunie anul următor. Cam prin august, m-am întâlnit cu fostul meu iubit, am vorbit cu el, ne-am împăcat şi acum nu ştiu ce să fac. Aş vrea… Nu ştiu ce. M-am împăcat pentru că m-am gândit tot timpul la el. Eu am crezut că-l pot uita, dar nu am putut. El are 24 de ani şi a fost în străinătate cu afaceri. Mi-a spus că s-a gândit la mine, dar când a aflat că am şi un copil cu actualul, şi-a luat gândul de la mine. El umbla şi cu alte femei înainte, aşa că au fost mai multe motive să ne despărţim. Nu prea vorbim de viitor. Îmi spune să mă descurc singură, să divorţez şi eu să rezolv. S-a ataşat puţin de copil când vine la mine, pentru că eu stau cu părinţii. Tata nu ştie nimic, dar mama ştie totul. Mama lui nu mă place şi el este influenţabil. Eu nu m-aş despărţi fără copil. Nu concep să rămân fără copil. Adică orice soluţie, dar cu copilul meu. De fapt, el este bun prieten cu un cumnat, adică cu soţul surorii mele. El câteodată spune să mă despart, câteodată, nu. Mama lui nu a dorit copilu', nu a vrut să facem copil şi l-a influenţat şi pe el. De fapt, el mai vine în permisie, că-i dă liber, dar nu vine la noi, se duce la mama lui. El nu ştie că eu mă văd cu fostul meu iubit şi dacă ar afla ar fi foarte rău. Cred că nu ar accepta. Şi mama lui l-ar influenţa. Eu mă gândesc la copil. Eu nu mai lucrez şi mă ocup de copil. Mă ajută mama“.

Copilul şi fosta iubire, de neuitat, sunt temele care o preocupă pe această fată, teme care cu greu s-ar putea asocia, mai ales când, în mod explicit, ţi se atribuie responsabilitatea cu privire la propria soartă atât pentru prezent, cât şi pentru viitor. Vechea iubire nu se angajează cu nimic, ca şi când ar spune „fiecare-şi face

ordine la el“.

Mamele: copiii noştri şi copiii altora

Creşterea copiilor este, la noi, mai degrabă o problemă a mamelor. Ele sunt cele care nu numai că îi cunosc mai bine, dar şi urmăresc cu mai multă atenţie felul lor de a fi şi felul în care evoluează. Orice abatere de la reprezentarea pe care mamele o au despre cum trebuie să fie şi să arate copilul lor le face să intervină, uneori luând ceea ce este temporar drept permanent, alteori presând copiii să intre în tiparele propuse, uitând că ei au propria lor structură de personalitate. Una, ce-i drept, în formare, dar cu tendinţe greu modificabile şi, oricum, nu pur şi simplu la dorinţa mamelor.

Fiecare dintre noi are o reprezentare despre rolul de fată sau de băiat, cu tot ceea ce implică acestea: vestimentaţie, dorinţe, preferinţe, purtări, gesturi, plăceri, conversaţii, comportamente şi tot ceea ce conturează psihologii diferite. Părinţii de fete nu seamănă cu cei de băieţi, iar o fată nu se creşte ca un băiat şi nici invers. Grija, iubirea sunt aceleaşi, dar educaţia şi aşteptările părinţilor sunt diferite. Iată, de pildă, o mamă neliniştită că fiul ei manifestă un comportament care nu se apropie de ceea ce consideră ea că ar corespunde rolului de băiat:

„Am 38 de ani şi sunt căsătorită de 20 de ani. Băiatul meu are 15 ani. Învaţă binişor, nu mă plâng, şi mă ocup mult de el. Taică-său este foarte ocupat şi mai mult eu sunt cu problemele lui. De vreo două luni s-a apucat de culturism. Care e problema mea? Mi se pare că preocuparea pentru culturism a devenit o obsesie. Toată ziua se uită în oglindă, numai despre asta vorbeşte şi mereu se măsoară. Mi se pare că nu e normal aşa ceva. Parcă şi cu cartea nu mai e la fel. Parcă nu mai este aşa de interesat de şcoală. Totul este culturismul. Nu mi se pare normal să tragi la fiarele alea şi să te ocupi de corp atâta, oricât de important este cum arăţi. Dar aici este o exagerare. Şi privitul ăsta în oglindă mereu! Oglinda este pentru femei. Nu vi se pare că trebuie să fiu îngrijorată de asemenea lucruri? Durează deja de două luni treaba asta. Pentru

femei, într-adevăr, contează cum arăţi. E normal, e o preocupare feminină. Dar eu nu pot suferi bărbaţii care se oglindesc mereu. Şi nici nu e normal. De aceea îmi fac probleme şi nu ştiu ce să fac. Cum să-i spun că totul e pentru el acum culturismul? Taică-său nu se ocupă. Nu are timp. Şi eu m-am gândit că trebuie să intervin. Dar cum?“.

Mai există mame care sunt îngrijorate deoarece copilul-băiat este „prea visător şi sensibil, timid“ sau bunici care au crescut nepoţi şi care nu concep că ele nu le sunt mame, încurcându-se de fapt în identităţi diferite, părinţi ai căror copii „fac pipi în pat şi sunt cam răi, probabil pentru că au fost nedoriţi“, sau ai căror copii „fură şi mint“. Există situaţii în care raţiunea şi afectivitatea nu se pot pune de acord. Norbert Wiener spunea că odată s-a confruntat cu această stare dilematică. Fiul său a avut o adolescenţă tulbure şi, la un moment dat, a furat ceva. Aflând, Wiener a spus că este greu să fii afectiv şi etic în acelaşi sistem psihic, pentru că, dacă îl iubeşti, nu-l denunţi şi deci nu eşti etic, iar dacă îl denunţi şi îl trimiţi la închisoare, eşti etic, dar nu-l iubeşti. Din fericire, mulţi adolescenţi îşi revin, mai ales când cresc şi începe distanţarea de grupul de apartenenţă, de anturaj. Într-adevăr, iubirea este greu de articulat cu severitatea în strategia educaţională a unui părinte:

„Eu sunt căsătorită şi avem un copil de 14 ani. Am 42 de ani şi băiatul nostru este foarte cuminte şi e matur într-un fel. Ne înţelegem foarte bine. Înainte de a se termina şcoala, am aflat că a luat doi de 3 la chimie, nu pentru ştiinţă, ci pentru că a intrat în conflict cu profesoara. De obicei ne spunea ce probleme are. Acum, pentru că a minţit – de două ori a ascuns lucrul ăsta –, noi am hotărât să nu-i facem bradul de Crăciun şi să stea în casă toată vacanţa. El suferă foarte mult, mai ales că toţi colegii şi prietenii lui sunt pe-afară şi se joacă, se-ntâlnesc. Mie mi se rupe sufletul să-l văd fâlfâind prin casă, dar n-am ce face. Să dau înapoi, să-l iert, după ce am apucat să-l pedepsesc astfel? Nu m-am gândit că-i va fi atât de greu şi eram şi foarte supăraţi pe el pentru felul în care a procedat. El înţelege cât de supăraţi suntem pe el şi nu face nimic, adică nu se opune. E păcat că a ascuns şi că am ajuns la situaţia asta. Dar aşa am gândit că trebuie să-l pedepsim“.

Se întâmplă uneori ca, analizând comportamentul copilului şi făcând deducţii despre *firea* lui, unul dintre părinţi – de obicei,

mama, aşa cum am arătat – să reconsidere nu numai trecutul relaţiei cu copilul, felul în care a fost crescut, lăudat sau blamat, ci şi relaţia între părinţi, participarea lor la creşterea copilului, gradul de implicare a fiecăruia, ajungându-se până la punerea sub semnul întrebării a cuplului, a relaţiei maritale. Se caută de regulă, în aceste cazuri, explicaţii pornind de la responsabilităţile pe care le au părinţii. Şi aşa, de la copil, se ajunge la El, şi de la El, la Noi:

„Am un copil, o fetiţă de opt ani şi jumătate. Tatăl ei este marinar. Lipseşte mult de acasă, de când era mică, de la şase luni în sus. Bunicii, părinţii mei adică, mă ajută foarte mult, că stau aproape. M-am căsătorit la 22 de ani şi am făcut acest copil, am zis că să arăt ce pot. Am serviciu opt ore şi grădiniţa aproape de casă. Merge de la trei ani la grădiniţă. Acum e în clasa a doua. E deşteaptă. Am ajutor de la părinţi. Fetiţa nu e niciodată singură în casă. Am cocoloşit-o foarte mult. E foarte dependentă, întreabă mereu dacă are voie. Zice: «Aştept să te răzgândeşti» şi «Am voie?» şi la grădiniţă, şi la şcoală. Are doi prieteni. Eu îi cunosc pe părinţii lor. Sunt copii care au fost la grădiniţă. Ne facem concedii împreună. Sunt o fetiţă şi un băiat. Sunt contabilă, lucrez şi la firme particulare. Vreau s-o învăţ să se descurce singură. Îi e frică de ţigani acuma. A devenit fricoasă. A stat în faţa blocului o oră şi ceva, dar n-a intrat. Îi e frică de mine, nu se revoltă însă. Am bătut-o de câteva ori, dar nu tare. O pedepsesc cu televizorul sau cu calculatorul. E prea supusă. Nu finalizează. Nu mai putea vorbi, plângea. Am o căsătorie relativ bună. Nu ne disputăm în faţa ei. N-am de gând să mai fac unul şi, de fapt, nu am făcut al doilea copil ca să-l pedepsesc pe soţ. Ne-am înţeles foarte bine, ne-am iubit mult. Am găsit o scrisoare. M-a-nşelat într-un port. Fetiţa avea un an şi trei luni. Am vrut să mă despart. Acum o lună, iar am pus problema divorţului. E gelos, să stau acasă, fără prieteni, să fac ca el. De fapt, există şi diferenţe de cultură. El e mai puţin evoluat. Nu-i arăt. Nici părinţii mei nu sunt teribili. Am renunţat la facultate din cauza lui… Mă întreb dacă să rămân cu el… Relaţiile sexuale sunt bune. A început să şi bea. Nu face nimic, are 38 de ani. Doar televizorul. Nu mă pot baza pe el. Nu face nimic. Este neafectiv, neimplicat cu copilul. S-a dus în parc de gura mea. Fetiţa e rezervată. Are un comportament mai deschis faţă de taţii prietenilor ei. În special cu un tată care se pune la mintea lor. Îl

iubesc toţi. Anul trecut tot întreba de tată. El are impresia că copilul este matur că întreabă: «Ce să-ţi aduc?». Rar putem să-i scriem. Cel mai mult a lipsit nouă luni. Dacă se adună timpul, jumătate nu a fost cu tatăl ei. Se uită la TV, are calculator, face limbi străine. Dar nu se ia în responsabilitate. I-am făcut program. Variante; şi a ales. Am ţinut cont de alegere. Are ochelari de aproape un an. E un copil pasiv. Nu e activă. Nu are pretenţii, că vrea ceva. Merge la petreceri de copii, cu alţi copii. Acum doi ani şi-a manifestat dorinţa de a avea fraţi sau surori. Bunica i-a zis nu, că să te iubească numai pe tine. Nu te toacă la cap. E închisă. A fost în tabără la mare. Eu zic că e izolată, învăţătoarea zice că nu. Se înţelege parcă mai bine cu adulţii. Nu dă la alţi copii. Nu cotrobăie la mine, dar la alţii, da. Are tentative de cochetărie. Are cosmeticele ei. E pretenţioasă, alege. E darnică, da. Naivă, credulă în relaţiile cu alţii. Nu discerne între bine şi rău. Se simte în siguranţă cu prietenii. Doarme singură. A mai spus: «Rămâi cu mine». O trezesc greu. Mai rămân cu ea la culcare, o pup. Soţul meu nu e vesel şi nu e sociabil. Am pus problema financiară, cu divorţul, dar el ştie că orice aş face fac mai bine. Am avut o perioadă în care familia era totul, eu nu contam. Acum e doar provizorat, amânare. Ce-o fi o fi, mai vedem! Las viaţa să curgă, mi-e lehamite. Nu provoc nici o schimbare. Mă afund, realizez că mă dau la fund. Refuz să am comparaţii. Fetiţa merge cu mine peste tot, şi la prieteni. Bunicii se ocupă mult. Are două mame. Are şmecherii de copil. Îi aduc reproşuri despre şcoală. Tace în prezenţa mea. Altfel, rupe foi, se joacă. N-are alte preocupări. E reţinută. La mare, am şi oprit-o să intre în apă. Eu i-am băgat frica asta. Ea nu reproşează nimic. I-e frică de mine. Eu o îmbrac, eu o dezbrac. Ca să economisesc timp. Am tuns-o. Nu se revoltă. A stat ca un miel…“.

Singurătatea mamelor divorţate

Se vorbeşte mult şi se acceptă tot mai mult familia uniparentală ca una dintre formele familiei, pentru că ea este o realitate sociologică, şi nu numai. Familia compusă dintr-un părinte şi unu sau mai mulţi copii începe să fie un fenomen din ce în ce mai

răspândit aproape peste tot. La noi, familia monoparentală este frecvent reprezentată de mamă şi copil, mama fiind o femeie divorţată, mai curând decât văduvă. A creşte fără tată este pentru mulţi copii o traumă, mai degrabă indusă de cei din jur, care implicit sau explicit îşi exprimă compătimirea faţă de o situaţie pe care o consideră indezirabilă. Copiii crescuţi doar cu mamă sau, mai rar, doar cu tată interiorizează caracterul de excepţie al situaţiei lor familiale, fără a mărturisi însă acest lucru. Adeseori, pentru a desemna familia uniparentală, se foloseşte expresia „familie dezorganizată“, ca şi cum familia în care sunt prezenţi cei doi părinţi este în mod obligatoriu „organizată“. Mamele divorţate au o sensibilitate aparte, generată de forme diferite de culpabilitate, din care decurge adesea o formă de responsabilitate crescută. De multe ori, mamele divorţate sunt mai severe, pentru că în mod tradiţional autoritatea o are tatăl. Atunci când acesta lipseşte, autoritatea este preluată de mamă, care cumulează astfel două puteri. Expresia „sunt şi mamă, şi tată“ se referă exact la acest lucru, deşi se întâmplă să auzim, mai rar, şi expresia „sunt tată şi mamă în acelaşi timp“. Acest mod de a se referi la familia monoparentală – familie dezorganizată – pune accentul pe faptul că atunci când doi părinţi se separă, ei nu mai au o comunicare şi, în nici un caz, un proiect educaţional comun. De aceea, felul în care îi numeşte Françoise Dolto pe cei doi părinţi separaţi – părinte continuu, cel la care copilul stă, şi părinte discontinuu, cel care nu mai locuieşte cu copilul – este neutilizat la noi. Acest fel de a concepe lucrurile în asemenea situaţii elimină conotaţia negativ-discriminativă a familiei monoparentale.

Alteori, severitatea şi caracterul posesiv al atitudinii mamei capătă accente periculoase atât pentru evoluţia copilului, cât şi pentru viitorul relaţiei dintre ei, aşa cum o ilustrează situaţiile de mai jos:

„Am 37 de ani, sunt divorţată de 12 ani şi am două fete, de 15 şi 14 ani. Eu sunt foarte nervoasă şi nu prea am răbdare cu ele. Fetele au început să înveţe mai prost. Eu sunt la serviciu până la 16.30 şi ele stau mai mult singure. Nu mă prea descurc cu banii şi tatăl lor îmi dă puţin şi mai e şi supărat pe asta. Ele sunt îngrijite, curate. Vecinii le laudă. Eu mă supăr, le cert. Ele trebuie să facă liceul economic. Aşa am hotărât eu. Ele consideră că pot să intre la liceul

economic. Eu nu le las în parc, la film. Le dau voie numai când trebuie. Eu le ţin foarte strâns. Eu le spun că din cauza lor sunt bolnavă şi nervoasă la serviciu“.

Sau:

„Am 51 de ani şi problema mea este că am fost căsătorită şi sunt divorţată de la 36 de ani. Am un băiat, crescut foarte bine, manierat, student în anul II. Ştie engleza, are carnet de şofer. Acum un an a cunoscut o fată care nu-i corespunde. Nu e studentă. El are 1,95 şi 95 de kilograme, ea, sub 1,50 şi 50 de kilograme. Are 23 de ani. E ca un copil. L-a despărţit de toţi colegii, nu l-a lăsat. A pierdut un an şi mi-e teamă să nu-l piardă şi pe acesta. Familia spune că am greşit, că am făcut totul pentru el. I-am spus că eu nu sunt de acord cu fata şi continui să-i spun. Nu are caracter bun. Nu avea expresii urâte. N-am discutat probleme intime cu el. Cred că e prima lui femeie. Taică-său nu e interesat. Dă o dată, de două ori pe an telefon. Îl caută alte fete. Am încercat să-i prezint alte fete. Nu-i plac altele. Atunci i-am zis: «Mamă, dacă-ţi place asta, s-o iei!». Să se vadă o dată, de două ori pe săptămână. Ea are serviciu. Am avut multe necazuri. Nu rezist, sunt cardiacă. L-am ferit mereu de alţii, de grupuri cu influenţă negativă“.

În sfârşit, mamele divorţate ajung să-şi sufoce copiii, urmărind cu obsesie un proiect educaţional fără a ţine seama de adecvarea lui sau de modalităţile sale de aplicare:

„Am 45 de ani şi sunt divorţată de doi ani, cu acte. Puştiul meu are 17 ani şi jumătate. Am avut o fetiţă care a murit micuţă. Băiatul a avut convulsii de la vaccin antipolio la un an şi jumătate. L-am tratat până în 1990 şi acum cu vitamine, nu cu tranchilizante. I-am cerut electroencefalograma. După căsătorie, el a avut o atitudine ciudată, un comportament ciudat. Nu am răsfăţat acest copil. De când avea 12 ani, căsătoria a mers prost. L-am dat la un liceu bun. E în clasa a IX-a. E olimpic. Taică-său a părăsit casa. Fraţii mei l-au mutat la alt liceu. Nu mi-a învăţat. Lua note mici şi m-am dus la dirigintă şi am avut o discuţie. Mi-a zis că e egoist şi leneş. Nu învaţă nimic, are ieşiri, vorbeşte vulgar, înjurături. Poate se droghează. S-a schimbat de la 12 ani. Anturajul. Eu îl controlez. L-am dus la concert. Tatăl lui refuză să discute educaţia lui. A vrut să mă distrugă psihologic. De fapt, are pe cineva. Sunt economist. Ca să-l controlez, mi-am dat demisia. L-am crescut occidental. E

mitoman, înstrăinează lucruri din casă. Verii lui sunt buni, învaţă foarte bine. Mă gândesc că m-am dereglat pe parcurs“.

Copilul meu, copilul altora şi riscurile secretului

Adulţii care nu vor copii diferă de cei care au şi de cei care vor şi nu au. Pentru aceştia din urmă, a avea copii este ceva important în viaţă, este chiar raţiunea existenţei cuplului. Pentru ei, un copil este o valoare atât individuală, cât şi a cuplului; ca atare, copilul justifică şi dă sens vieţii înseşi. Mărturisirile de acest fel au fost frecvente, aşa cum apare şi din scrisoarea următoare:

„Sunt căsătorită de trei ani cu un bărbat deosebit. Ne înţelegem din toate punctele de vedere şi suntem fericiţi împreună. Fericirea noastră însă nu este deplină. Ne dorim copii, dorim să fim o familie mare. Chiar dacă el nu mi-a reproşat niciodată şi nu mi-a spus că îşi doreşte copii, eu ştiu că nu o face pentru a nu-mi spori şi mai mult suferinţa… Dorinţa mea de a avea copii este însă prea mare ca să abandonez această idee”.

Dorinţa de a avea copii se loveşte uneori de rezerve legate de oportunitate, care apar chiar şi acolo unde există iubire. Uneori, aceasta nu este suficientă:

„Am 21 de ani şi sunt împreună cu un băiat de 22 de ani pe care îl cunosc din şcoala generală şi ne înţelegem foarte bine. Îi găsesc calităţi, este sincer, foarte muncitor, este cinstit, a făcut liceul la seral. Eu sunt studentă şi repet că ne înţelegem perfect. El e plin de foarte, foarte multe calităţi, dar are un singur minus. Bea. Şi asta pentru că are antecedente în familie. Nu face urât, bea acasă, ascultă muzică modernă şi o uită imediat. Apoi se culcă. N-am nimic împotrivă. Dar, vedeţi, îi creşte apetitul sexual şi noi am dori un copil. El vrea chiar mai mult ca mine şi eu mă întreb dacă copilul făcut la băutură nu poate fi altfel decât un copil făcut normal. El nu crede, deşi eu i-am spus. El zice că oricum, copil să iasă. Eu ţin foarte mult la el. Nu găsesc pe cineva cu atâtea calităţi şi doar un singur defect. Dar defectul este mare. Eu sunt singura autoritate de care ţine seama, dar în domeniul ăsta nu pot face nimic. Am vorbit şi cu prietenii, şi cu cineva de la medico-legal şi

nu crede nimic. Pur şi simplu nu vrea să audă de aşa ceva“.

A lua un copil pentru a-l creşte, atunci când nu ai, este o întreprindere dificilă mai ales dacă aparţine unei rude care are acces psihologic, dacă nu şi legal la el. Problema adopţiei – termenul „înfiere“ este mai cald, părând să excludă nuanţele instituţionale – are componente nu numai juridice, ci şi etice şi psihologice. Investiţia afectivă este ireversibilă şi, uneori, cel care doreşte să facă un bine se află în imposibilitatea de a da curs acestei intenţii. Iată suferinţa unor adulţi care se credeau aproape părinţi:

„Eu am 65 de ani şi am luat cu soţia mea o fetiţă, acum un an, spre înfiere, care durează un an. Ea are şase ani şi este foarte dotată. Profesoara de engleză zice că nu are ce notă să-i dea, 11, 12. Bunicul ei este frate cu soţia mea, iar părinţii ei sunt nişte beţivani. Bunicul ne-a furat ca-n codru. L-am luat la noi la firmă. Eu am o situaţie financiară foarte bună. Deci nu am făcut nimic, am muşamalizat situaţia şi n-am dat curs. A furat fără ruşine, dar i-am spus doar şi ne-am despărţit în afaceri, deşi el lua mulţi bani şi nu era nevoie să fure. Cam de Paşte, mama fetiţei a zis că vrea s-o vadă şi soţia mea nu s-a gândit la nimic şi a plecat la ei. Bunicul şi părinţii fetei stau în aceeaşi casă. Acolo, i-a pus mâna-n piept soţiei mele şi a oprit fetiţa. N-am mai văzut-o de atunci, dar trebuie să vă spun că la noi ea avea de toate. O iubim foarte mult. Acasă la ea e de groază. Părinţii, dacă vă spun, dorm cu romul sub pat. Şi e o mizerie de necrezut, noroi, undeva la ţară, departe de şcoală, de toate. O viaţă promiscuă, mizerabilă. Am fost la Poliţie şi n-am rezolvat nimic. Mi-e milă de fetiţă. N-o lasă să vină să ne vadă, pentru că le e teamă că n-ar mai veni la ei. S-au răzbunat luând fetiţa de la noi. Suntem disperaţi, şi eu, şi soţia mea“.

S-a discutat mult dacă un copil adoptat are dreptul sau dacă trebuie să ştie cine îi sunt părinţii şi dacă da, la ce vârstă trebuie să afle acest lucru. Distincţia între mama biologică şi cea care îl creşte se referă la realităţi diferite şi antrenează sentimente ambigue, contradictorii şi, uneori, drame, aşa cum vom vedea mai jos. Dorinţa de a se substitui mamei biologice este atât de mare, încât mama care îl creşte preferă să omită această informaţie şi să crească copilul ca şi cum o altă mamă nu ar exista. Această opţiune nelegală poartă cu sine un secret care poate fi oricând dezvăluit de

rude, vecini, prieteni de casă etc., cu sau fără bună ştiinţă:

„Am 41 de ani şi sunt căsătorită de 13 ani şi înainte de căsătorie soţul meu avea o legătură din care a rezultat un băieţel. Avea şase luni când ne-am cunoscut şi apoi ne-am căsătorit şi copilul a stat cu noi de la un an. Acum are 13 ani. Noi bănuim că copilul ştie ceva, c-a vorbit cu nişte verişori şi a întrebat dacă R. nu este mama lui. Dar în familia soţului meu este cineva R., adică exact cu numele mamei lui, şi am încurcat-o că îl iubeşte această rudă ca o mamă şi că a înţeles el altfel. În sfârşit, am reuşit să trecem şi peste asta. De atunci nu prea am vorbit şi nu ştim dacă el s-a mai gândit la asta. Este foarte sensibil şi de-asta ne facem probleme. Mama lui mai are un băiat mai mare, de 21 de ani, cu un alt bărbat, tot din concubinaj, şi acum este căsătorită cu altcineva şi are cu el doi copii. Noi avem o relaţie foarte bună cu copilul. Este singurul nostru copil. Eu n-am copii cu soţul meu şi îl iubesc foarte mult. L-am crescut împreună de la un an. Avem o situaţie bunicică şi ne-am ocupat de el. Nu i-a lipsit nimic. Am investit în acest copil şi, fiind o fire sensibilă, mi-e frică să abordez subiectul. El este elev în clasa a VII-a, un copil de mijloc ca note, face hochei. Îi place foarte mult. Noi urmărim filme împreună să vedem ce zice el într-o situaţie asemănătoare. Ţine totdeauna cu femeia care creşte copilul, nu cu mama adevărată. Caut să văd care-i părerea lui. Mama lui mai are un copil lăsat la tatăl lui, care are 21 de ani. E mare“.

Uneori, ce-i drept, rar, secretul păstrat multă vreme – probabil cu intenţia de a nu fi deconspirat niciodată – are consecinţe cumplite, mutilându-i psihologic pe cei care ar fi trebuit să-l cunoască. Viaţa se dovedeşte a fi imprevizibilă:

„Sunt studentă la Bucureşti şi de mică am crescut în provincie cu un băiat împreună. Părinţii noştri sunt foarte buni prieteni, de multă vreme. El este tot student la Bucureşti. Anul trecut ne-am îndrăgostit unul de altul şi am trăit împreună, mutându-ne împreună. După un an, când părinţii noştri au venit la Bucureşti, plini de bucurie, am hotărât să le spunem şi lor că ne iubim şi suntem împreună. Atunci s-a întâmplat nenorocirea. Am aflat că suntem fraţi buni, că părinţii noştri adevăraţi au murit într-un accident de maşină şi că ei erau foarte buni prieteni cu părinţii noştri care ne-au crescut. Ei au hotărât să ne crească, luând fiecare

unul dintre copii. Eram mici şi nu puteam ţine minte nimic. Ne-au crescut, am fost mult împreună, dar nu ne-au spus, n-am ştiut că suntem fraţi. Acum fratele meu, când a auzit toate astea, a plecat în străinătate. Eu am rămas aici. Şi totuşi îl iubesc, îmi lipseşte şi nu pot crede că mi-e frate bun. Dar ăsta e adevărul“.

Vieţi paralele

În viaţa oamenilor, compromisul poate fi explicit comunicat, astfel încât fiecare parte a unei relaţii poate şti din ce motive celălalt nu pune capăt relaţiei lipsite relativ de dimensiunea sa afectivă. Motivele pot fi diferite: bani, inerţie, lipsa unei perspective mai bune, copiii; adesea, toate acestea nu se exclud, ci, dimpotrivă, se suprapun, astfel încât cu dificultate se poate spune care este raţiunea dominantă care face ca un cuplu să supravieţuiască. În afară de infidelităţi repetate, un moment important care naşte insatisfacţia unui partener este băutura, mai ales când a bea este o obişnuinţă cotidiană, însoţită de manifestări ostile, de certuri şi scandaluri ce devin la rândul lor o constantă a vieţii de cuplu. Atunci, oamenii trăiesc vieţi paralele, ca în cazul soţiei marinarului de care am amintit sau ca în următorul:

„Am 57 de ani şi sunt a treia oară căsătorită, acum 17 ani. Soţul meu are 62 de ani şi s-a pensionat. Şi eu sunt pensionată. Eu am fost arhitectă, el, funcţionar. Vă ascult cu interes şi am căpătat încredere în dumneavoastră. Nu am avut copii, iar soţul meu este alcoolic. Când ne-am căsătorit avea 45 de ani şi nu fusese niciodată căsătorit. Este un om foarte cumsecade, iar eu am mult suflet. De fapt, am o mamă imobilizată şi un frate alcoolic, care stau împreună, şi eu îi ajut şi-i îngrijesc. Fac naveta la ei mereu. Eu recunosc că el este foarte cumsecade, dar bea zilnic, de dimineaţă. Bea, doarme, bea, se uită la televizor, iar bea, iar se uită, iar doarme. Ar trebui să vorbesc cu el când e treaz. Şi nu pot suferi să văd cum se degradează în halul ăsta, în halul în care-l văd. Eu sunt sufletistă. Pe zi ce trece, el se degradează şi nu-i pasă. Când e treaz, face câte ceva, se mai aranjează, dar altfel, beat, nu face scandal, dar zace. Eu nu mai suport să-l văd aşa şi nu am nici o influenţă

sau autoritate asupra lui. De fapt, n-am avut lucruri comune, preocupări comune, am stat aşa şi de zece ani încerc să-l schimb, dar nu vrea. Este şi operat, aşa că alcoolul îi face rău. Nu-l interesează nimic. Să divorţez acum, aşa târziu? Apoi o să mă simt vinovată. Este aproape o epavă. Viitorul arată rău în perspectiva asta. În plus, eu sunt o fire vioaie, activă, am preocupări, dar şi mie-mi face rău să stau lângă el, să-l tot văd în halul ăsta. Este atât de încăpăţânat şi orice zic eu zice să-l las în pace. Aşa trăim…".

Unii, mai tineri, constată că aşa nu mai merge, că nu mai e vorba de o viaţă în doi, că nu mai există comunicare firească:

„Eu am 25 de ani şi o fetiţă de şase ani. Sunt căsătorită de şapte ani. Soţul meu, de când ne-am căsătorit, o ţine tot într-o băutură. Eu lucrez. Am încercat să discut cu el când este treaz, dacă-l prind treaz, dar nu se poate. Vreau divorţ fulger. Am luat hârtie că m-a bătut. El nu vrea să divorţeze. S-o tot ţinem aşa, fiecare-n felul lui. M-am dus la psihiatru ca să nu înnebunesc".

În sfârşit, există cupluri în care partenerii trăiesc „pe cont propriu", printr-o înţelegere tacită sau fără să se intereseze unul de celălalt:

„Am 30 de ani şi ne-am cunoscut la târgul din B. Am făcut dragoste după a patra întâlnire. Nu m-a mai căutat. M-a ajutat cu ceva şi apoi a dispărut. Acum câteva zile ne-am întâlnit. Am fost dură cu el. Îmi place ca bărbat, are putere, oricând am o uşă deschisă la el. «Am oprit să te văd», zice el. «M-ai văzut, acum pleacă!», i-am zis eu. În perioada iniţială, tot dură am fost cu el. N-am încercat să aflu ceva despre el. Are doi copii şi o soţie la M. Sunt căsătorită şi am doi copii. S-a îmbinat utilul cu plăcutul. El a văzut capul şi cum arată el. Cum e capul, şi nu ce e în el. Nu ştiu ce vrea. Sunt un om orgolios. Mi-a zis: «Mă gândesc că vii doar din interes… Ah! Ştiu cu cine am de-a face!». N-aş fi acceptat şi funcţia m-a determinat să fac. «Am văzut un dur», i-am zis, când m-a-ntrebat ce-am văzut la el. În fond, fiecare are viaţa lui…".

Alteori, alcoolismul se asociază cu insatisfacţia faţă de felul în care trăieşte, gândeşte şi reacţionează cel de alături, ambele conturând două stiluri de viaţă diferite. Diferenţa se percepe ca inexistenţă a cuplului, ca solitudine şi resemnare. În ultimă instanţă, în aceste situaţii, unul dintre parteneri trăieşte o viaţă care contrazice concepţia lui despre cuplu:

„Am 42 de ani şi doi copii, un băiat de 16 ani şi o fată de 18. Fac comerţ stradal şi totdeauna m-am descurcat eu pentru întreaga familie. Copiii sunt buni, muncesc cot la cot cu mine. Îi şi plătesc. Eu sunt patroana. Am şi ajutoare plătite. Mă ocup de tot. Bărbatul meu bea şi nu mă pot baza pe el. Dintotdeauna. Dacă are bani, traversează la cârciumă şi-i bea. E şi bolnav. Îl doare burta, ficatul. M-am gândit să-i dau 5.000 de lei de fiecare dată când nu bea, dar nu rezolv nimic. Acum mi-am zis să-l leg de pat când doarme şi să-l ţin aşa o vreme, ca să nu mai bea. Măcar să nu mă încurce, să-mi creeze probleme. Să stea acolo, că eu mă descurc fără el. M-am obişnuit. Dar, uneori, aş dori să am şi eu pe cineva alături, să pot avea şi eu o relaţie cum trebuie, să fim o echipă, că aşa trebuie să existe, înţelegere. Să stai de vorbă, să stabileşti ceva, să faci împreună“.

Natura umană este aceeaşi peste tot. Există vieţi paralele, dar mai există şi relaţii de ostilitate, care durează toată viaţa. Cum altfel s-ar putea explica acele crime despre care aflăm din ziare? Iată doar un exemplu: „o femeie a supravieţuit holocaustului, dar a ucis-o… soţul ei iubit“, el declarând poliţiei că soţia sa „era o vrăjitoare care mi-a stricat viaţa timp de un deceniu“ (*România liberă*, 29 iulie 1997).

A trăi viaţa ca pe un iad este departe de a fi o excepţie. În fond, aşa cum am amintit, natura umană este aceeaşi peste tot.

IV

Tranziţia şi aranjamentele de viaţă

Amante de tranziţie

> American needs beautiful woman over 25 years old. Meeting 17.00 on 31 July near Intercontinental office of the „România liberă“. Mark.
>
> *România liberă*, 30 iulie 1997

> Doamnelor şi domnişoarelor, participaţi la o croazieră gratuită, invitate de domni din Germania. Vârsta maximă 35 ani.
>
> *România liberă*, 29-31 iulie 1997

Într-o noapte, la plecarea de la emisiune, portarul ne-a înmânat, Liviei Pop şi mie, o scrisoare. Scriitura era cultivată şi precipitată, păstrând un ton enigmatic. Se vedea cu uşurinţă că scrisoarea era scrisă la repezeală. O adusese un şofer. În mare, autoarea ne amintea că pe lumea asta sunt şi amante şi că, în emisiunile noastre, noi nu prea le-am luat în considerare. Ideea era că nu numai soţiile suferă, ci şi amantele. Ca atare, noi am fi putut să abordăm şi suferinţa lor şi, în general, situaţia, deloc convenabilă uneori, a amantelor. Parţial era adevărat, pentru că în multe cazuri de adulter şi gelozie soţiile erau cele care telefonau. Dar, vrând-nevrând, mai totdeauna, în subtextul discuţiilor apărea şi EA, fie că era vorba despre o legătură pasageră, fie că era vorba despre o legătură de mai mare întindere şi implicaţie. Erau chiar şi amante care telefonau din plictiseală, din lehamite de viaţă, din disperare

sau chiar din dorinţa omenească de a schimba câteva vorbe despre soarta lor.

Amante de mătase

În zona Sibiului există un sat care se numeşte, dacă nu mă înşel, Porumbacu. Un sat de ţigani. Ei îşi zic *ţigani de mătase*. Sunt românizaţi, vorbesc limba română şi, putem zice, sunt asimilaţi majorităţii. *Ţiganii de mătase* se simt superiori ţiganilor de rând, care nu au nume ca ei. Dacă ar avea, s-ar numi *ţigani de stambă* sau *de bumbac* sau cine ştie cum. Ţiganii îşi revendică nobleţea autonumindu-se *ţigani de mătase*. Căci mătasea e o textilă scumpă, ea e semnul bogăţiei.

„Stau ca o pisică pe canapea şi aştept îmbrăcată-n mătase să vină el, seara. Aşa-i place lui să mă vadă acasă. Stau la el şi el are casă. Nu fac nimic toată ziua. Chiar nimic. Uneori, plec la cumpărături cu maşina şi şoferul. Pot să-mi cumpăr ce doresc, pentru că el are foarte mulţi bani. Este om de afaceri şi este mereu plecat. Când vine seara acasă e foarte obosit şi nervos şi de-abia vorbeşte. Are doar o pretenţie: când vine acasă să fiu gătită, parfumată şi îmbrăcată în mătase. Nici sâmbăta şi duminica nu e prea liber. Aşa-s afacerile. Uneori, ieşim în weekend, la vreun restaurant. Dar rar. Cum vă spun, nu are timp. Mă tot gândesc să mă apuc de ceva, să fac ceva. Dar nu-i convine. Nu vrea“.

Alteori, EL, cel cu mulţi bani, nu se poartă ca un sultan, ci doreşte o casă deschisă. Cultivă oameni şi cheltuieşte o groază de bani pentru asta. Casa este destinată unei socializări intense, într-un cadru intim şi ospitalier, mai ales seara foarte târziu:

„Stăm împreună de mai multă vreme. Mie îmi convine. Are mulţi bani şi toate ar fi bune. Dar nu mai suport prietenii lui, care vin mereu, seară de seară. Nu neapărat aceiaşi. Vin mereu. Întinde-le masă, pune şi aranjează şi iar adu la masă, şi stau până noaptea foarte târziu. Nu e seară să nu ne apuce noaptea târziu. Îi place lume multă. Îi place să vadă ceilalţi că are bani, că nu se uită la ei. Parcă am fi un restaurant cu uşile deschise. Unii intră, alţii ies. Nu ştiu de unde are atâta chef. Sunt obosită, dar el, nimic. E drept,

aduce de toate, orice vrei găseşti. Orice-ţi doreşti îţi oferă. Le e bine la toţi, dar vreau şi eu o seară măcar să nu fie larmă şi lume. Să stăm şi noi singuri. Nu se poate! Zice că de ce, pentru că eu nu fac nimic, totul cumpără el. Nu e vorba de oboseala asta!“.

Amantele de tranziţie pot câştiga mulţi bani. Ele sunt solicitate pentru a fi o „companie“, o prietenă „sinceră“ sau pentru „concediu sau vacanţă“, pentru domni autohtoni sau străini, fie aici, fie în străinătate. Încet-încet, condiţia cerută nu mai este cea de a fi agreabilă, atractivă sau frumoasă, ci „deosebit de frumoasă“, „foarte frumoasă“ sau cu „un fizic impecabil“. Şi pentru că este vorba despre un contract, un român explicit pragmatic a menţionat şi suma pe care o oferă: „Cetăţean român caut prietenă foarte frumoasă, vârsta maximă 22 de ani, fără obligaţii sau prejudecăţi, ofer maxim 1.000 dolari lunar în funcţie de calităţi, exclus prostituate“ (*România liberă*, 31 iulie 1997).

Mai există şi prostituţia ascunsă şi limbajul aluziv. Oricum, se păstrează aparenţele. Toate se anunţă la „Matrimoniale“.

Nevestele de bodyguarzi

Amantele de mătase se plictisesc. La fel şi nevestele de bodyguarzi. Sunt singure cât e ziua de mare. Diferenţa dintre ele este că nevestele de bodyguarzi, nefiind amante, ci neveste şi având uneori şi copii, sunt interesate să aibă un control asupra vieţii bărbaţilor lor. Nu ştim precis ce au făcut aceşti bodyguarzi înainte de 1990, ştim însă sigur că nu erau bodyguarzi, pentru că ocupaţia lor nu exista. Într-un articol intitulat „De la bodyguard la Protguard“ se socoteşte că, „dacă eşti un ales, ai privilegiul de a accede la rangul de corp. Atunci nu numai că posezi uniformă bleumarin, în stil newyorkez, cu ecuson, centură, baston, spray, armă de foc, şoc electric de 165 de volţi, dar ţii în spate şi vieţi omeneşti“ (Iaromira Popovici, *Dilema*, nr. 101, 1994).

Moda bodyguarzilor s-a extins teribil, astfel că orice întreprindere, restaurant, bancă, magazin sau firmă care se respectă are bodyguarzi. Prezenţa lor ar trebui să indice valoarea instituţiei în termeni financiari – cifra de vânzări, obiecte expuse

etc. – sau valoarea celui ce trebuie apărat. Probabil că instabilitatea socială, infracţionalitatea, criminalitatea fac să crească numărul lor, dar, indiferent de acest lucru, la noi este sigur şi o modă. A avea bodyguard înseamnă a avea bani, deci a fi expus invidiei celorlalţi, dar şi a avea bani ca să-l plăteşti pe cel care te apără. Aşa cum reiese din ofertele de servicii, bodyguarzilor li se asigură „salarizare maximă şi carte de muncă“ (*România liberă*, 31 iulie 1997). Nu trebuie să neglijăm faptul că în lumea interlopă bodyguarzii sunt angajaţi pentru a preveni consecinţele unor conflicte sau răzbunări între grupuri rivale organizate în sistem mafiot. În acest caz, nevestele bodyguarzilor pot fi pe drept neliniştite, pentru că ei îşi riscă viaţa, aşa cum o arată un titlu de ziar: „Cei doi bodyguarzi incendiaţi de oamenii lui Fane Căpăţână cer poliţiei să se facă dreptate“ (*România liberă*, 1 august 1997).

Nevestele de bodyguarzi au bani, dar n-au linişte. Cine ştie ce fac ei toată ziua? Cu cine umblă şi ce sunt puşi să facă?

„Soţul meu s-a făcut bodyguard. Pleacă dimineaţa şi vine târziu. Habar n-am ce face. Uneori zice că nu e bine să vorbeşti. Are salariu mare. Eu stau acasă. Dar nu-mi place. Ceva îmi spune că nu e o ocupaţie sigură. Şi, ştiu eu? O fi şi periculoasă. Era mai bine înainte. Ştiam unde e, ştiam ce face. În plus, e şi atrăgător. Arată bine. Poate umblă femeile după el. Ştiu eu? Oricum eu nu ştiu ce face. Ştiu că e la un restaurant“.

O altă nevastă de bodyguard este necăjită pentru că soţul ei are o legătură şi, după cum reiese, nu el a făcut primul pas. Dar asta ce mai contează?

„Eu am 27 de ani, iar soţul meu e bodyguard. Are 26 de ani. Avem şi un copil de cinci ani. Nu ştiu ce cred femeile că e un bodyguard, dar al meu primeşte mereu telefoane. Eu stau acasă şi mă enervez. E drept că arată bine. Până la urmă am aflat că merge la una. Ne certăm. A-nceput să se creadă grozav. Se poartă aşa de când au început telefoanele“.

La orice eveniment monden, în forfota mulţimii, ei se disting cu uşurinţă. Societatea românească pare să fie încântată de această meserie. Pentru mulţi însă a fi bodyguard nu este altceva decât o modalitate de a nu munci. E interesant de ştiut ce înseamnă munca şi în actuala noastră structură socială. Oricum, nomenclatorul de ocupaţii este din ce în ce mai larg, ceea ce atestă o diversificare a

modalităţilor de a câştiga bani.

Viaţa de noapte: dansatoare, crupiere, jucători

> Night Club Aristocrat angajează: ospătari, dansatoare, striptease, topless şi animatoare după ora 21.
>
> *România liberă*, 31 iulie 1997

> Plaza Casino Club angajează crupieri (fete) cu experienţă şi aspect fizic plăcut.
>
> *România liberă*, 30 iulie 1997

Bucureştiul a cunoscut după 1990 efervescenţa libertăţii. Oraşul sumbru şi pustiu de altădată a început să se anime, mai ales ziua. Noaptea are însă discreţia ei. Învăluit în umbre alternând cu lumini, Bucureştiul şi-a deschis baruri de noapte, săli de joc, cluburi, săli de biliard, discoteci şi cazinouri. Versiunea diurnă are o variaţie mai mare, dar şi o lipsă de mister. Ziua, aproape totul se vede. Viaţa de noapte este o viaţă de interior, cu excepţia prostituţiei stradale, a vânzătorilor de droguri, a proxeneţilor. Când în Bucureşti a apărut Sexy Club, ziarele au comentat evenimentul, înclinând între surpriză şi indignare, descriindu-l ca pe un adevărat loc de pierzanie. Apoi s-au prezentat la televiziune imagini. Fata care făcea striptease în rochie de mireasă a năucit lumea cu îndrăzneala ei, dar şi cu năstruşnica ei idee. Asocierea între mireasă şi striptease a perplexat mentalul bucureştean, iar imaginea fetelor de acolo a stat în centrul discuţiilor despre acest local. Într-o lume bezmetică, cu frustrări acumulate în timp, un asemenea local a devenit pentru locuitorii oraşului emblema unui cartier, ceea ce spune mult.

Se caută dansatoare. România pare să fie nu numai „un furnizor de securitate“, ci şi un furnizor de dansatoare. Pentru Cipru, Turcia, Grecia sau Canada. „Contracte pentru dansatoare în

12 ţări. Oferim câştiguri mari. Cerem seriozitate“ (*Evenimentul zilei*, 23 iulie 1997). Dansatoarele au o faimă proastă. Oamenii, adică ziarele, spun că ele mai fac şi altceva. O dansatoare tristă şi nefericită a telefonat într-o noapte:

„Am 19 ani şi sunt din provincie. Dansez la un club... Este bar de noapte. Aţi auzit de el. Este foarte obositor şi relaţiile între oameni sunt diferite. Eu fac asta ca să câştig bani. Stau în gazdă şi nu mi se potriveşte. Vreau să adun bani şi să-mi caut o locuinţă a mea. Aş vrea cât mai repede să fac asta şi apoi să mă apuc să fac ceva. Aş fi vrut să mai învăţ. Dimineaţa, mă scol târziu şi stau acasă. Nu umblu cu nimeni şi nici nu mă interesează. N-am prieteni nici unde lucrez. Nu-mi place mediul. Acasă gătesc, fac ordine, mă ocup de casă. Îmi place. Mi-ar plăcea să am casa mea, lucrurile mele. Sunt liniştită şi izolată. Poate că am să reuşesc. Uneori mi-e teamă că n-am să mai pot ieşi din lumea asta. Îmi doresc o prietenie sinceră, înţelegere şi linişte“.

Dacă dansatoare au existat şi înainte de 1990, crupieri sau crupiere, sigur nu. Sună chiar exotic pentru noi să ai această ocupaţie. E şocant să auzi că X este crupieră sau crupier. Din reflex, te gândeşti: unde-o fi învăţat? Nu ştiu unde se califică crupierii. Probabil că la locul de muncă. O crupieră ne-a mărturisit:

„Am 24 de ani şi o meserie rară. Sunt crupier, dealer. Câştig foarte bine şi mă descurc, ştiu limbi străine. La 15 ani, am cunoscut un băiat care m-a părăsit după patru ani. A plecat din ţară şi am suferit foarte mult. Devenisem complexată şi disperată. Deprimată. Am încercat de trei ori să mă sinucid. Nu voiam să mor, voiam numai să nu mă mai gândesc la el. Îmi ardea creierul. Am avut cu el relaţii sexuale. Apoi, am început să am sex cu alţii şi cu alţii. Cedam repede, nu mă interesa nimic. Doar să am pe cineva lângă mine. Nu mă interesa decât caracterul. Eram capricioasă. Acum doi ani am cunoscut un băiat mai mic ca mine şi am devenit foarte buni prieteni. Apoi a început o relaţie de bărbat-femeie. El m-a învăţat totul. Este cu doi ani mai mic. Nu e român. Am locuit împreună. El m-a format, mi-a dat încredere în mine, dar m-a făcut şi dependentă de el. Părinţii lui nu erau de acord. E grec. Acum zice că ne despărţim, totul a fost bine. Dar şi eu am contribuit în casă. Ei zic că eu profit de banii lui şi el nu-i poate înfrunta. Stătea singur şi m-am mutat la el. Ce să fac? Eu am nevoie de el. Simt

nevoia să fie lângă mine. Ţin mult la părerea lui. Datorită lui am ajuns crupier. Şi ştiu s-o fac bine, datorită lui“.

Jucătorii de noroc fac parte dintr-o categorie aparte. Dependenţa îi face să semene cu alcoolicii. În Canada, Olanda, psihologii se ocupă de acest fenomen, numit *gambling*, pentru a descoperi mecanismele de de-condiţionare care pot reda *gambler*-ilor controlul de sine şi capacitatea de a rezista dependenţei de joc şi tentaţiei de a juca. Dintr-unul din numerele ziarului *Evenimentul zilei* am aflat că la Spitalul de Psihiatrie „Socola“ din Iaşi a început tratarea celor dependenţi de jocurile de noroc, această iniţiativă fiind o premieră naţională. Subtitlul articolului este sugestiv: „Suferind de *gambling*, un afacerist ieşean şi-a pierdut toată averea prin cazinouri“. Specialiştii au ajuns la concluzia că este un fenomen important odată ce „familiile celor afectaţi de *gambling* au solicitat ajutorul medicilor şi psihologilor“. În articolul menţionat se arată că „deşi *gambling*-ul nu este tocmai o boală psihică, resorturile care îl produc îşi au originea tot în structura psihică a persoanei. Aceşti oameni care simt nevoia imperioasă de a juca şi nu i se pot opune intră de cele mai multe ori în conflict cu cei apropiaţi. Deşi lipsa de voinţă pare a fi un lucru obişnuit, credem că aceasta reflectă totuşi o anumită patologie“ (*Evenimentul zilei*, 17 februarie 1996). Psihologii identifică drept cauză esenţială a acestui comportament nu lipsa de voinţă, ci lipsa controlului de sine (*self-control*). Oricum, fenomenul *gambling*, deşi se întâlneşte mai ales la cei cu bani – aşa cum este cazul milionarului ieşean –, se manifestă şi la cei care şi-ar dori milioane ca să joace, şi nu invers:

„Am 52 de ani. Ginerele meu este pătimaş jucător de jocuri de noroc. Eu am doi copii. Fiica mea are un copil şi e căsătorită de nouă ani. Fiul meu este divorţat, are un copil. Are 26 de ani. Acum, după un an, lucrurile la el s-au liniştit. Ginerele meu de la început a jucat. Îl ştiu toţi, dar în ultimii ani a devenit din ce în ce mai pătimaş. Fiica mea nu ştie ce să facă: să divorţeze sau nu. Ei îi este greu să-l crească fără tată. Este bine să ai amândoi părinţii. Eu am intervenit mereu ca să liniştesc lucrurile. Sunt scandaluri mari. Acum e dator trei milioane. Toţi banii lui se duc pe jocuri. Nu se poate abţine. Apoi se linişteşte, promite, dar degeaba. Am făcut totul. Băiatul, când îi vede certaţi, le uneşte mâinile şi-i roagă să se

împace. A devenit violent, pleacă cu toţi banii din casă la el şi se întoarce fără nici un leu. Pur şi simplu îl apucă. Începe să fie nervos, se ceartă, apoi ia banii sau se-mprumută şi dispare la jocuri. Eu nu înţeleg de ce se întâmplă aşa. Amândoi copiii mei nu sunt cum am dorit eu să trăiască. Poate nu se poate, dar măcar să fie linişte".

Cineva numea această categorie vizibilă de oameni – pentru că nu se pot ascunde – „datornici de tranziţie", în contrast cu „îmbogăţiţii de tranziţie". Pasiunea pentru joc îi aduce pe unii în situaţia de a comite acte reprobabile:

„Am 28 de ani, am doi copii, serviciu şi un soţ care este bun, în sensul că mă înţeleg cu el foarte bine. Problema este că toată ziua, când are timp liber, merge la jocuri mecanice, unde pierde o groază de bani, şi asta nu mai suport. Se scoală şi seara din fotoliu, din pat, îl apucă şi se duce într-un loc unde sunt toată noaptea jocuri mecanice. Nu se poate abţine. Am vorbit şi cu părinţii lui. N-au ce-i face. Iară o ia de la capăt imediat. L-am certat şi faţă de vecini, când pleca netam-nesam, dar pasiunea asta l-a apucat din 1990 şi nu-l lasă. Este peste puterile lui să stea acasă. Stă ca pe ace. Şi este şi problema banilor. Împrumută ca să joace, i-am spus că să nu aibă bani pe mână. Să nu-l atragă. A acceptat, dar nu s-a putut abţine şi a cerut de la alţii. La serviciu are numai datorii. A luat bani şi din puşculiţa copiilor. Toţi îl ştiu".

Există atâta asemănare între cele două cazuri, încât cei care le descriu folosesc aceleaşi expresii pentru a-i caracteriza pe jucători.

Pasiuni nepermise, mirajul străinătăţii

Multe lucruri au devenit posibile după 1990. Libertatea a adus cu ea multe schimbări şi dispariţia unor forme de constrângere. Monotonia cotidiană a început să dispară. Provocări au apărut în toate aspectele vieţii şi oferta în multe domenii este mare. Unele lucruri însă nu se pot face fără bani. De pildă, călătoriile, excursiile. Agenţiile de voiaj oferă călătorii în cele mai îndepărtate colţuri ale lumii, revelioane în locuri cât mai exotice, iar vacanţele în Grecia au ajuns ceva banal. Fără bani însă nu poţi pleca nici

prea departe de casă. Şansa de a câştiga milioane strângând dopuri de Coca-Cola este doar o iluzie de îmbogăţire, la fel ca şi completarea taloanelor pe care ţi le oferă revistele, ziarele. Şi totuşi, unii procedează cum au fost învăţaţi atâta vreme, adică împrumutând bani „de la CAR“:

„Am 27 de ani şi trei copii. Lucrez la un post de televiziune privată pentru mulţi bani. Sunt foarte ocupată. Soţul meu este inginer la un institut bugetar. Vă daţi seama ce salariu are. Un salariu modest. Lucrează la stat. Probleme au apărut după naşterea primului copil. Dar am trecut peste ele. Locuiam cu soacra mea, care m-a ajutat foarte mult la creşterea copiilor şi care, cu prezenţa ei, făcea dificilă o ruptură explicită. Nu aveam intimitatea unei familii, dar acest lucru nu a permis naşterea unui conflict major. În 1990, soacra mea a murit şi soţul meu a început să facă excursii costisitoare în străinătate. Face CAR-uri şi le plăteşte din leafă şi nu-i mai rămâne nimic. La început am înţeles, dar se repetă în fiecare an: Turcia, Grecia, Egipt, acum Italia. Două milioane de lei. M-am revoltat şi mi-a zis că este singura lui plăcere în viaţă. Dar copiii? Din ce să trăim? Eu intenţionez să-mi iau un al doilea seviciu. La început m-am enervat şi am cerut prin tribunal să dea bani în casă. M-a rugat să retrag totul, e ruşine. Dar el nu s-a schimbat. Pare să nu-l intereseze nici perspectiva divorţului. Problema este că mă gândesc la copii. Am început să vorbesc de faţă cu ei. Îi văd trişti şi mi-e milă de ei. Cred că doresc să rămânem împreună. Dar cum? Cel mare are 11 ani. E băiat şi mai înţelege. Intimitate nu există. Suntem străini. Nu facem dragoste. Este un nesimţit şi nu pot să mă apropii de el, de un nesimţit, aşa că totul este numai ceartă şi reproşuri. Cum poţi să iubeşti un om care este indiferent la tot şi pe care nu-l interesează decât excursiile în străinătate, ce vede acolo? I-am spus că voi pleca şi eu cu copiii şi că şi eu vreau poate să fac acelaşi lucru ca el. A acceptat să plec cu 400.000 de lei la mare cu toţi copiii. Acum este el la mare cu ei, dar stau îngrijorată, pentru că nu are grijă de ei, nu ştie cum să-i îngrijească. Probabil că se gândeşte la excursiile lui…“.

Mirajul străinătăţii nu este legat doar de dorinţa cunoaşterii lumii. Se mai călătoreşte şi pentru a face bani prin comerţ – expresia „faci Turcia“ este concludentă prin prostituţie sau ocupaţii dubioase, precum cea de dansatoare de local sau de

picoliţă. Oferte pe piaţa internă pentru picoliţe apar în multe ziare. Străinătatea este însă preferată, poate şi pentru lipsa de control pe care o oferă distanţa:

„Am 34 de ani şi sunt însurat de cinci ani. Avem un copil de trei ani. Nevastă-mea, acum doi ani, a zis că pleacă să muncească în Turcia, că cineva i-a zis că o ajută şi că pleacă picoliţă. Aici era tot la un local, servea. A zis că hai să-ncercăm, ne mai adunăm şi noi câte ceva, nu stau mult, a zis că nu mai mult de opt luni. Că cică te descurci cu copilul, te ajută şi maică-ta. Nu prea mi-a convenit, dar a insistat şi, în sfârşit, m-a convins să accept. A stat zece şi când a venit a adus lucruri, haine, bani şi mi s-a părut că parcă s-a şi schimbat. A stat ce a stat şi a zis că pleacă din nou. I-am zis să nu plece, că nu murim de foame. A zis că nu, că să mai meargă o dată, că pleacă oricum şi că asta este. Orice zici, zice, plec. Şi-a plecat. Dar eu i-am zis: «Uite ce e, lumea zice că nu prea fac picoliţele ce zic că fac». S-a supărat, a zis că ea nu şi până la urmă a plecat. M-am interesat şi cam asta este. A apucat-o cu banii. Eu i-am dat ultimatum, am căutat-o la telefon. Nimic, se ascunde. Vrea bijuterii, haine, lucruri. Mi-a telefonat că mai stă, orice zic eu, că mai vrea să cumpere covoare şi altele. Eu zic să divorţez acum“.

Frumuseţea ca meserie (avantaj) şi erotismul

> Inginer, 29/179/70, foarte prezentabil, doresc cunoştinţă domnişoară pentru căsătorie, fără pretenţii materiale, 20-26/165-170, suplă. Exclus aventuriere urâte. Poză tip buletin, motivaţie.
>
> *România liberă*, 30 iulie 1997

> Casa de modă „Loreen“ organizează cursuri manechini, fotomodele…
>
> *România liberă*, 31 iulie 1997

> FOTOMODEL Ema… ora 17-21, gratis un minut, 4.999 lei/min. pt. SC la timp prin Bank Post

reprezentanţă.

România liberă, 31 iulie 1997

O privire rapidă aruncată reclamelor, mai ales TV, evidenţiază faptul că femeile trebuie să fie frumoase sau gospodine. Asociaţiile detergenţi – femeie – cămaşă de bărbat sau tricou/rochiţă de copil şi accentul pus pe chinurile pe care un guler de cămaşă bărbătească le aduce femeii apar frecvent. Problema frumuseţii e însă diferită. Concursurile de „Miss“ sunt televizate, iar presa anunţă cu mândrie naţională că, după ce a fost desemnată cel mai bun manechin din lume, „Valentina Pelinel are şansa să o detroneze pe Claudia Schiffer“ (*Evenimentul zilei*, 23 iulie 1997). Mai mult decât atât, o societate de pază a organizat o selecţie de personal (bărbaţi), menţionând în anunţ „aspect fizic plăcut“, ceea ce indică faptul că unda frumuseţii se întinde treptat şi către sexul opus.

Frumuseţea oferă oportunităţi incontestabile şi, în anumite meserii, ea este esenţială. Meseria este chiar frumuseţea însăşi. Pentru acest lucru au apărut aparate sofisticate şi o armată de experţi care fac tot posibilul ca dintr-o drăguţă să scoată o adevărată frumuseţe. Încet-încet se obişnuiesc şi părinţii:

„Am o fiică, nu zic, frumoasă. Are doar 16 ani şi se ocupă numai şi numai de actriţe, mode şi lucruri de-astea. Vrea să se facă manechin. E înaltă şi drăguţă. Nici nu învaţă prost. Eu am zis măcar stewardesă, dar ea nici nu vrea să audă. Tot vorbeşte cu colegele ei despre asta. Nu ştiu ce să zic. Sigur că e bine să fii frumoasă, dar să fie şi serioasă. Lucrurile s-au schimbat. În fine… Şi-apoi ce face mai târziu, că n-o să fie manechin toată viaţa…“.

Societatea noastră descoperă cultura corpului şi importanţa aspectului fizic nu numai pentru optimizarea aranjamentelor de viaţă, ci şi pentru succesul profesional. În relaţiile interpersonale, aspectul fizic agreabil, adăugat altor atribute, este o condiţie a calităţii lor. După cum s-a văzut mai înainte, importanţa grupului de apartenenţă este mare la vârsta adolescenţei.

Valorile tinerilor sunt înţelese mai uşor de cei de vârsta lor decât de părinţi. Acest lucru îi face să comunice, în privinţa anumitor aspecte ale vieţii, mai satisfăcător cu cei de-o vârstă. Uneori însă influenţa grupului poate fi preluată fără simţ critic,

ajungându-se la situaţii dificil de rezolvat şi, mai ales, grave:

„Fiica mea are 16 ani şi a făcut o cură de slăbire pentru că, zice ea, toate fetele se puseseră pe slăbit. Parcă intrase o nebunie în ele. Unele s-au mai lăsat, dar ea a continuat şi acum a slăbit 29 de kilograme. Este bolnavă, nu mai mănâncă deloc, doar câte ceva, puţine fructe, şi eu trebuie să stau cu ea la masă să o forţez să mănânce. Am fost la doctor, la psiholog, nici nu mai ştiu ce să fac. Are 1,73 şi 49 de kilograme, dacă nu o mai fi slăbit între timp. Nici nu poate învăţa în halul ăsta. A rămas cu şcoala într-o situaţie cumplită. Este repetentă, cocoşată, îi ies oasele prin haine, iar dacă stă singură să mănânce, îşi ascunde mâncarea în haine. Deja cred că este o boală psihică. Prietenele ei, zic eu, numai prietene nu-i sunt. Ele îşi văd de treabă, iar ea este la pământ. Totul a pornit de la un pariu, dar acum nu se mai opreşte“.

În filmele cu femei de afaceri, actriţele sunt foarte frumoase. În strânsă legătură cu frumuseţea feminină apar însă şi erotismul şi prostituţia.

Telefoanele sau filmele erotice vor exista probabil şi în viitor, dar oamenii se vor obişnui între timp cu ele. Tentaţia iniţială va scădea, fenomenul însă va rezista. Părinţii adolescenţilor vor fi mai atenţi – o mamă a primit o înştiinţare de plată de 26.582.320 de lei în 1996 pentru numeroasele apeluri la linii erotice în Antilele Olandeze, Guyana şi Chile (*Evenimentul zilei*, 12 februarie 1996) –, iar soţiile se vor asigura că, la ore târzii, bărbaţii lor dorm:

„Am 42 de ani şi sunt căsătorită de 17 ani, am copii mari şi am observat că noaptea soţul meu se uită la filme erotice cu mult interes. Înainte nu erau. Acum stă singur şi se uită. Nu vorbim nimic despre asta. În general, eu mă culc târziu, că am multe de făcut, dar nu ştiu cum să abordez probleme de tipul ăsta. Să mă supăr?“.

În fine, o întâmplare de pe stradă. Pe uşa unui restaurant arab se putea vedea scris: „Angajăm fete la sală, femei la bucătărie“. Anunţul sugerează că persoanele vizibile trebuie să fie tinere, în timp ce acolo unde clienţii nu ajung cu privirea, adică la bucătărie, partea feminină poate fi vârstnică. Nu contează, pentru că tot nu se vede. La selecţie, probabil, dintre cele tinere urmau să fie excluse cele care nu erau pe placul patronilor.

Scena este scenă, iar culisele, culise. Tinereţea trebuie să fie

văzută.

Iubitele şi nevestele de străini

> Berbec, olandez, singuratic, dresat, scârbit, însă tânăr, atletic, inteligent, cu o carieră strălucită în afaceri, doresc relaţie serioasă cu o tânără româncă, atrăgătoare, educată, capabilă să iubească fără limite. Am puţin timp liber, dar îl trăiesc intens.
>
> *România liberă*, 4 aprilie 1997

> Italian cu situaţie materială deosebită caută pentru căsătorie o fată min. 26 ani, înălţime min. 1,76, ochi verzi sau albaştri, cu bust proeminent, pos. blondă nevopsită.
>
> *România liberă*, 18 aprilie 1997

> Doamnă văduvă din Germania, 58, prezentabilă, simpatică, gospodină, doresc cunoştinţă domn 50-60, de la 1,75 m, prezentabil, manierat, cunoscător limbi străine cu posibilităţi de voiaj.
>
> *România liberă*, 12 iunie 1997

Căsătoriile cu străini au fost, înainte de 1990, o fericită oportunitate de a scăpa de mizeria din ţară. Căsătoria este considerată pretutindeni o instituţie onorabilă şi, de aceea, a avea o fată căsătorită cu un străin şi, evident, plecată în străinătate era un motiv de mândrie pentru orice mamă a cărei aspiraţie secretă privind soarta viitoare a copilului se vedea realizată. Era în fond o formă de a te descurca în viaţă. Astăzi, mulţi străini s-au stabilit la noi pentru că piaţa afacerilor este tentantă, mai ales pentru viitor. Afacerile prosperă pentru mulţi arabi, turci şi chiar chinezi, lucru imposibil de gândit înainte de 1990. Aceste trei categorii de străini se ocupă de afaceri, fără a interveni sau a se amesteca în viaţa politică a ţării. De aceea, multe cupluri căsătorite, în care bărbatul

este om de afaceri, preferă să trăiască la noi.

Căsătoriile cu arabi erau, se pare, mai puţin frecvente, majoritatea celor care plecau în străinătate în urma căsătoriei greu realizate – o cerere de căsătorie cu un străin era rezolvată în trei ani – stabilindu-se în Germania şi Italia. Liberalizarea circulaţiei cetăţenilor români – chiar cu restricţii de viză, în multe cazuri – a făcut ca oamenii să-şi dorească realizarea unor aspiraţii structurate sub forma unor frustrări îndelungate. Poate de aceea într-o cercetare asupra adolescenţilor din 12 ţări europene şi din SUA, efectuată în 1992, adolescenţii români s-au plasat pe primul loc în privinţa proiectelor lor de călătorie. Mai uşor de călătorit este însă oricum pentru străini şi pentru românii din diaspora care şi-au păstrat sau reluat cetăţenia română. Arabii şi turcii au găsit România ca o ţară plină de promisiuni pentru afaceri de tot felul, iar românii s-au năpustit în Turcia mai ales pentru uşurinţa deplasării în termeni de viză şi cheltuieli de transport. Înainte de 1990, au mai existat şi studenţii din ţările arabe şi din Grecia care stabiliseră relaţii publice şi private cu societatea română. După 1990, ei au facilitat venirea prietenilor şi rudelor lor în România.

Deosebirile culturale, de tradiţii, obiceiuri şi mentalităţi dintre români şi arabi/turci sunt mari, ele alimentând multe prejudecăţi pe care unii nu au ezitat să le expună public. Un bărbat, ascultând neînţelegerile dintre o româncă şi soţul ei arab, a declarat că el nu este de acord cu asemenea căsătorii sau relaţii:

„Au venit arabii şi femeile noastre umblă cu ei. Pentru bani, pentru cadouri. Ei au bani, dar asta nu înseamnă ca femeile noastre să se ţină cu ei. Sunt străini. Ce, nu găsesc nişte români aici, că doar suntem în România!“.

Întrebat dacă ar accepta relaţiile între italieni şi românce, el a ezitat, admiţând în final că „asta mai merge“. Alţi ascultători au intervenit spunând că arabii au venit cu maşini scumpe şi că „fac afaceri din care le ies bani mulţi şi fetele sigur că trag la ei“. Diferenţele culturale însă, mai devreme sau mai târziu, se fac simţite, mai ales atunci când cei doi – sau măcar unul dintre ei – doresc o legătură ocazională şi când mai apar şi copiii:

„Eu sunt turc şi sunt căsătorit cu o româncă. Anul trecut am fost în Turcia, la Ankara, la familia mea. Părinţii mei sunt foarte bogaţi. Acolo soţia mea s-a-mbolnăvit şi am fost la doctor. I s-a spus că nu

face niciodată copii şi au auzit şi părinţii mei, care nu o mai vor. Am mai fost la alţi doctori tot în Turcia şi ne-au spus la fel. Acum eu am venit aici. Eu o iubesc foarte mult şi ne-am gândit să înfiem un copil. Amândoi ne-am gândit la asta. Dar asta nu vor părinţii mei. Ce să faci cu averea, că e nevoie să ai copii ca să ai pentru cine să munceşti. Ce să fac eu, pentru că nu pot pleca în Turcia aşa, mă ceartă din nou părinţii mei. Ei nici nu admit să nu am copii. Eu nu vreau să renunţ la ea şi cum să facem atunci?“.

Desigur că la noi ar exista părinţi destui care să se opună continuării acestei relaţii, dar modalităţile de comunicare şi argumentele folosite se referă la acelaşi cod cultural, şansele de rezolvare a stării conflictuale fiind mai mari. Deşi nu e sigur. Totuşi, aşa cum reiese din cazurile de mai jos, copiii rămân tema cea mai dificilă şi mai vulnerabilă la conflicte în căsătoriile dintre arabi şi românce:

„Am 28 de ani şi sunt împreună cu un cetăţean străin, arab, de patru ani şi acum am şi un copil. Părinţii mei nu se bagă, pentru că nici ei nu ştiu ce să facă şi ce să zică. Noi stăm împreună şi nu pot spune că ne lipseşte ceva. El se ocupă de toate. Face afaceri. Eu am vrut să mă căsătoresc, dar am lăsat-o aşa. Când s-a născut copilul a spus că o să-l recunoască, dar nu l-a recunoscut. Acum problema este următoarea: vine mama lui în vizită aici şi el mi-a spus că, dacă-i spun că nu suntem căsătoriţi, mă omoară. Eu trebuie deci să nu-i spun nimic. Copilul are un an. Mă gândesc că, dacă-l recunoaşte, poate să mi-l fure, să plece cu el, pentru că are şi el dreptul asupra lui. Am văzut şi-n filme chestii de-astea. Eu nu vreau să-mi părăsesc ţara mea, vreau să rămân aici. Pe de altă parte, poate nici nu vrea şi mă ţine aşa, cât vrea el. De ce să nu-i spun nimic mamei lui? Nu înţeleg. Şi dacă pleacă ea şi rămâne el, tot poate să spună că nu-i important să ne căsătorim, ca de fapt până acum. În fond, am de toate. Lucrurile se leagă, adică recunoscutul copilului şi căsătoria. Nu? Ce să fac? Să-i spun mamei lui sau nu? Să forţez să ne căsătorim şi să recunoască copilul?“.

În general, se pare că arabul-soţ asigură financiar toate cheltuielile familiei sau ale cuplului, româncа-soţie fiind dependentă economic de el. Lucrurile sunt clare atunci când apare un copil, iar româncа-mamă îşi intră în vocaţie:

„Sunt împreună cu un cetăţean străin, libanez, de cinci ani, de

când a venit în România. De la început mi-a spus că este însurat cu o verişoară şi are patru copii. Aşa că, din punctul ăsta de vedere, nu am ce să-i reproşez. Am ştiut asta. Dar el este libanez şi la ei se poartă. Acum eu sunt căsătorită cu el şi-i port numele. Am fost în Liban şi i-am cunoscut familia. El vrea să se stabilească aici pentru că a început din vară să câştige. Până acum a pierdut doar. Tatăl lui i-a dat 125.000 de dolari când a venit în România să înceapă afaceri. A avut tot felul de relaţii din care a pierdut. Acum are două fabrici, una de alune şi una de cafea. Stăm cu chirie şi ne-am mutat de mai multe ori. Acum stăm cu părinţii mei, care stau în aceeaşi casă la un etaj mai sus. Avem un băiat de patru luni pe care îl iubim amândoi foarte mult. El vine seara şi nu prea facem nimic, se uită la televizor, se mai joacă cu copilul, dar, în general, ne certăm de la bani şi de la copil. Eu îl ajut pe el, fac acte, ţin hârtii, merg la fabrici. El îmi dă bani şi cumpără şi el tot ce trebuie, dar îmi scoate ochii pentru bani şi trebuie să-i spun ce am făcut cu ei. I-am zis că mă angajez în altă parte, la cineva, că divorţez dacă trebuie, dar vreau să am banii mei, să-i cheltui cum vreau eu. Aşa mi-a promis şi nu se ţine de cuvânt. Nu suportă să am bani, zice că cumpără el tot. Copilul este botezat ortodox şi el s-a supărat că nu l-am botezat musulman. Dar nici nu suport să-l văd pe copilul meu pe covoraş ca pe el! E-adevărat că eu l-am botezat ortodox, dar el zice că e şi sângele lui, e copilul lui şi chiar dacă are încă patru copii, el îi iubeşte şi se ocupă de ei. De toţi. Zice că aşa e în familia lui. Nu prea ieşim, adică merge la plimbare, se plictiseşte după o oră şi vrea la afaceri. N-am fost la restaurant decât o dată. Nici n-are ce să ia, că nu mănâncă carne, nu bea. Nu merge la discotecă. Zice că nu-mi lipseşte nimic. Nu mă lasă să am prietene, că zice că sunt de proastă calitate. Nu le suportă când vine acasă să le găsească la noi“.

Iată şi versiunea soţului:

„Eu aduc totul, nu-i lipseşte nimic, dar vreau să fie ca o nevastă, să facă mâncare, să spele rufe, să facă ce trebuie. Nu-mi place să spele rufele tatăl ei, chiar dacă zice că nu, taică-său dă doar drumul la buton. Că spală cu maşina. Că ce mă deranjează că spală el cu maşina, că am rufe curate. Asta contează. Noi suntem mulţi în Liban, dar fiecare stă la el. Sigur că ne vedem, dar nu ne amestecăm mereu. Aşa e familia mea. Când a făcut zacuscă, i-am

cerut şi-a zis că s-a terminat. Are două prietene, dar pe mine nu mă interesează problemele lor. Toată ziua duc vorbe, cred“.

Uneori, relaţiile de afaceri merg dincolo de afaceri şi atunci încep necazurile. Lumea afacerilor nu este o lume cu reguli stricte şi nici cu comportamente clar prescrise, astfel încât poate avea loc ceea ce se numeşte „erotizarea muncii“:

„Am 24 de ani şi locuiesc cu un cetăţean străin, un arab, şi sufăr foarte mult. Eu am mai fost cu alţi bărbaţi, adică nu cu mulţi, dar parcă nu am iubit până acum. El este mult mai bun la pat decât toţi şi nu pot rezista fără el. Eu nu am nevoie de bani. Am două magazine. El însă are 38 de ani şi este cu ochii pe fete. După fete. Eu îi reproşez mereu, pentru că el vine acasă seara, dar dau telefoane tot felul de femei. El zice că face afaceri cu ele. Dar ce afaceri faci, pentru că telefonul sună la cinci dimineaţa? Pe de altă parte, zice că-l sufoc şi că tot îi ţin contul. Eu vreau să fie ca mine, atâta cât o să dureze relaţia noastră. Un an, doi, trei. Am plecat de acasă şi m-am dus la mama. Cum am ajuns, m-am întors cu taxiul. Nu suport să fiu despărţită de el. Îl iubesc foarte mult, dar nu suport nici să mă înşele. El cred că aşa e obişnuit, să umble cu mai multe odată, sau chiar dacă e cu cineva, să se uite şi după altele. Eu nu sunt aşa. Eu vreau să mă iubească numai pe mine. Ne-am cunoscut la afaceri şi aşa am ajuns să stăm împreună. Stau cu el de opt luni, dar mereu ne certăm pe chestia asta. El zice: «Nu-ţi convine, pleacă!». Şi eu nu pot pleca. Mă întorc imediat la el. Îl iubesc foarte mult“.

Fiecare om are propria definiţie a iubirii şi propria reprezentare despre o relaţie satisfăcătoare, bună. Apoi, nu toţi avem aceleaşi valori de viaţă. Nepotrivirile, uneori, nu pot fi rezolvate, pentru că celălalt nu poate intra într-un tipar dorit. Alteori se întâmplă să apară o confuzie în zona afectivităţii, iar relaţia dintre raţionalitate şi afectivitate să fie generatoare de tensiuni interioare, de disconfort psihic, ca în cazul fetei cu doi iubiţi şi deci două iubiri:

„Am 20 de ani şi sunt studentă la engleză. Am o mare problemă sau, mai degrabă, o problemă delicată. Am doi prieteni şi îi iubesc la fel. Amândoi sunt oameni de afaceri şi amândoi mă răsfaţă. Unul este american, îl cheamă M. şi are 55 de ani, celălalt este român, călătoreşte mult şi are 30 de ani şi-l cheamă A. Eu stau în Bucureşti

singură. Sunt din B. şi părinţii mei sunt despărţiţi. A. este cu sufletul bun, este mai aproape de mine, M. vine o lună da, una nu. Tata nu-mi dă sfaturi cine ştie ce. El se ţine de şotii. Financiar mă ţine mama. Eu nu am de gând să mă mărit. Când termin facultatea e altceva. Şi ei acceptă şi spun că mai încolo, când voi termina. Problema este că, deşi nu se cunosc, ei ştiu unul de altul. Eu nu mai rezist aşa, pentru că trebuie să fiu atentă, să nu se prindă unul că înainte a fost celălalt. Am obosit. Nu pentru avantaje stau cu ei. Dar M. e prea bătrân şi nici A. nu e de vârsta mea. Nu mai pot să o duc aşa. Nu mai am putere şi nervi. Şi nu ştiu ce hotărâre să iau…".

Este uşor de observat imaturitatea emoţională a acestei fete, nu atât din istorisirea ei, cât din replica dată cu multă uimire la dialogul în care s-a angajat la telefon: „Adică tot eu ar trebui să decid?".

Pe parcursul unei relaţii care are un trecut şi chiar un început, care părea clar şi deloc generator de surprize dureroase, pot apărea schimbări:

„Am 35 de ani şi patru copii. Soţul meu e din Irak, din partea Kurdistan. E kurd. Băiatul meu cel mare are 14 ani. M-am înţeles foarte bine, minunat cu el până acum trei-patru luni. Mă bate îngrozitor. Am încercat de trei ori să mă sinucid, să mă otrăvesc, chit că am patru copii, şi mi-a zis: «Ce, n-ai crăpat încă?». El a făcut aici Facultatea de Construcţii. Eu am terminat Liceul «Zoia Kosmodemianskaia». Am plecat în Irak în 1985. Acum mi-a scos un ochi. Am fost la medicul legist. Mi-a spus cineva să mă duc. Băiatul mare nu era acasă şi când m-a văzut s-a îngrozit. Mă gândesc să lucrez, să mă ţin singură. Nu există să nu poţi face ceva. El este angrosist. Ne-am ridicat greu, amândoi împreună. Am venit în 1990 din Irak cu pantofii rupţi, dar am adus câte ceva şi ceva aur. Am făcut multe împreună, ne-am înţeles minunat. Eu sunt lipoveancă din Dobrogea. Copiii sunt excepţionali, merg bine. El mă bate, vorbeşte vulgar, primesc telefoane anonime, ca din partea lui, cu vorbe îngrozitoare… Nu ştiu cât mai rezist. Vine noaptea, mă bate. N-am pe nimeni".

Disperarea acestei femei, care a relatat plângând faptele de mai sus, nu suportă pentru început căutarea cauzelor care determină un comportament atât de brutal şi ticăloşia din partea cuiva care ar trebui să-i fie cel mai apropiat, ţinând seama de trecutul relaţiei

lor. Pentru început, în această situaţie nu cauzele au fost importante, ci găsirea unei soluţii practice, a unui refugiu măcar pentru a scăpa de injurii şi agresiuni şi a feri copiii de un spectacol cumplit.

În sfârşit, iată că se întâmplă şi ca un străin să răsfeţe o româncă. Cum am mai spus, străinilor le este mai uşor financiar. Dar acest lucru nu este de ajuns:

„Am 23 de ani. Sunt foarte emotivă acum. Sunt divorţată şi sunt cu alt bărbat. Nu e român. E grec. Îmi oferă totul şi am cu el relaţii satisfăcătoare din toate punctele de vedere. Mă iubeşte foarte mult, dar eu nu-i pot oferi nimic pe plan sentimental. Poate îl mai iubesc pe fostul meu soţ, de care m-am despărţit din cauza băuturii şi anturajului. Suntem divorţaţi de un an. Pe grec îl cunosc de opt luni, adică la puţin după divorţ. Bărbatul meu fost mă regretă. L-am iubit mult de tot. Dar eu cred că dragostea se naşte, nu se construieşte. Sunt în relaţii foarte bune cu grecul. El are însă 51 de ani. E divorţat de 10 ani. I-am spus că nu vreau să plec din ţara mea şi el a zis să ne stabilim unde vreau eu. El vine în fiecare lună să mă vadă. Va veni acum de Crăciun. Nu se pune problema banilor. Îmi oferă totul. Părinţii mei mă îndeamnă către el, că n-o să am griji, nimic de făcut. Eu am fost casnică. Am stat acasă. Bărbatul meu fost nu mai bea şi nici nu mai are anturaj. I-a interzis doctorul. El zice să ne luăm casă, are cam 500.000 de lei salariu şi deci o situaţie bună. Nu ştiu ce să fac, pentru că eu mă mai gândesc la el şi nu ştiu cum să fac cu grecul care mă presează să mă căsătoresc cu el. Să mai am încredere în fostul meu bărbat? Eu am depins mereu de un bărbat. El nici nu m-a lăsat să lucrez. Nici grecul nu vrea să muncesc. Am fost căsătorită trei ani şi jumătate. M-am măritat foarte tânără“.

Traiectoria vieţii e diferită de la un individ la altul. Şi totuşi, chiar atunci când oamenii aparţin unei alte culturi şi unor societăţi diferite, pot apărea anumite trăsături similare, stabilind compatibilităţi. Aşa se face că, în cazul de mai sus, grecul seamănă cu românul – în ceea ce priveşte relaţia între femeie şi bărbat – în linii mari. Diferenţa este că grecul are bani şi e în vârstă, în timp ce românul bea şi este modest. Iar ea, tânăra noastră, este între ei. Cum se defineşte ca fiind dependentă de un bărbat, ea nu va avea curajul să încerce altceva. Oricum, oferta ei nu se va mări ca

număr. Va alege între ei. Apoi mai sunt şi părinţii. Dependenţii ţin cont de opinia lor.

V

Familia de proveniență, o realitate ambiguă

Familia este puternic valorizată la români. Chiar dacă, începând cu grădiniţa şi cu şcoala, copiii socializează în afara familiei, confruntându-se cu alte sisteme de valori, preferinţe, stiluri culturale, chiar dacă la vârsta adolescenţei grupul de prieteni şi colegii reprezintă o instanţă mai credibilă decât părinţii în privinţa unora dintre problemele vieţii, familia are o valoare de referinţă pe tot traseul existenţei unui individ. Valorile familiei sunt asimilate în cursul copilăriei şi, cu trecerea anilor, sunt evaluate în contextul experienţei de viaţă şi de cunoaştere căpătate, al contactului cu alte modele de familie. Devine astfel posibilă apariţia unei atitudini critice faţă de familia de proveniență, individul dorind ca în propria sa viaţă să formeze o altfel de familie:

„Am 21 de ani şi iubesc un bărbat căsătorit şi, mai rău, cu doi copii. Unul are şapte ani, celălalt patru ani. El are 30 de ani. Face afaceri. Suntem împreună de aproape un an. Eu nu mai am serviciu, că mă ţine el. Partea proastă este că a aflat şi soţia dânsului. Mi-a telefonat şi m-am întâlnit la o cafea cu ea. Am început discuţia normal, mi-a zis că dacă realizez că stric o casă, că sunt doi copii la mijloc şi că să-l las în pace. Ne-am întâlnit să vorbim şi s-a terminat în conflicte verbale. Mă gândesc că eu nu ştiu ce să fac. La început, n-am crezut că ajung aici. Îl iubesc foarte mult. Stă mult cu mine, aproape tot timpul. Mai rar dă pe-acasă. Problema este că sunt şi însărcinată. Şi mă gândesc şi la copii, pentru că mama s-a despărţit de tata când aveam trei ani şi l-a luat la ea pe fratele meu, că era mai mic, şi m-a lăsat pe mine la tata. El m-a crescut şi nu s-a recăsătorit. Am stat împreună şi ne-am descurcat amândoi. Nu-mi place să ştiu că s-a terminat cu familia şi

de asta mă gândesc dacă să nu renunţ la el. Nu m-am gândit că o să ajung la această situaţie. De vreo două luni mă tot gândesc ce să fac. Soţia dânsului este o femeie bună. Nu are serviciu. Stă acasă. O ţine el. Eu îl iubesc foarte mult. El zice că pe ea n-o iubeşte, adică nu-şi mai iubeşte soţia. Sinceră să fiu, cred că şi el are ceva remuşcări. Pentru copii, vreau să zic. Acum situaţia e gravă şi nu mai sunt sigură pe mine, că la început nu mă gândeam la toate astea".

Alteori, faptul de a fi trăit într-o familie cu cei doi părinţi se adaugă la sau chiar asigură prestigiul familiei în propriul sistem de valori de viaţă. În aceste situaţii, a te gândi la căsătorie în termeni neîndoielnici este ceva „normal":

„Am 27 de ani şi sunt împreună cu un băiat de şapte ani. El are 28 şi ne-am înţeles bine. De aproape doi ani el a început să lucreze la o firmă. Şi eu lucrez. El e mai tot timpul ocupat. Are problemele lui. Eu îmi fac timp, el, dimpotrivă. Face ce face ca să nu aibă timp să stăm împreună. Vine târziu şi zice că are multe de făcut. Cam de atunci au început şi discuţiile, pentru că eu i-am spus că ar trebui să ne căsătorim, să facem un copil, să avem o familie. El tot amână sau nu vorbeşte sau zice că nu e momentul şi chiar că el nu vrea familie şi copil. Poate o să vrea, dar nu ştie când. Deci cam de doi ani relaţia noastră este cam cu certuri şi neînţelegeri. Ce să fac? Să-l aştept? El zice că se poate şi peste zece ani să-i vină momentul ăsta, iar eu o ţin în certuri şi nesiguranţă. M-am obişnuit cu el, dar am slabe speranţe că-l pot convinge. Şi nu văd cum o s-o putem duce în certuri sau poate că el va sta din ce în ce mai puţin cu mine, tocmai că are şi nevoie. Adică că ne certăm. Are şi motive. Noi stăm împreună de aproape şapte ani, aşa că mi se pare normal să mă gândesc la căsătorie. E ceva firesc. Are oare rost să-l aştept când el nu arată nici un interes la problema mea, la familie? Zice că e a mea doar".

Uneori, familia nu le oferă copiilor securitate emoţională. Unul dintre părinţi îşi declină responsabilităţile, participând doar financiar la creşterea copiilor. În anunţurile matrimoniale din ziare, oricine poate înţelege că „fără obligaţii" se referă mai mult la copii, deşi, uneori, referinţa poate să se extindă şi la părinţi vârstnici sau bolnavi. Pentru mulţi, copiii şi părinţii reprezintă o povară, ei fiind expediaţi „ca nişte colete" celeilalte părţi:

„Am 25 de ani de căsătorie şi de zece ani trăiesc un compromis total cu bărbatul meu. Am doi copii şi am hotărât să stăm împreună pentru ei. Bărbatul meu stă în pijama şi se uită la televizor. De fapt, şi copiii ştiu acum ce este între noi. Acum zece ani, a plecat la altă femeie şi a luat copiii cu el ca să nu plătească întreţinere. Fiindu-i greu, mi i-a trimis ca pe colete. Întâi copilul mai mic, apoi celălalt. Problema mea este cu băiatul meu care are 19 ani. Este foarte vioi, întreprinzător, este un circar, dar în spatele veseliei văd că e tare deprimat. A dat la Psihosociologie şi a căzut, a mai dat la o facultate pentru care nu s-a pregătit, aşa că a căzut şi a doua oară. Pe urmă, fără să lase un bilet, a plecat o lună. A fost la bunicii din partea mea, care după o lună l-au dat afară. I-au zis: «Du-te la maică-ta!». A venit acasă şi tot a stat deprimat. Nu are prieteni, deşi e sociabil. Eu l-am înţeles şi am fost aproape de copii. Când avea o prietenă îmi spunea că s-a certat, de ce s-a certat. Eu nu pot să vă spun ce meserie am. Mi-e ruşine. Din cauza părinţilor, care la 14 ani mi-au zis: «Du-te la muncă!». Vedeţi, am încercat să-i cresc cum nu au făcut părinţii mei cu mine. Are o bibliotecă de cărţi de psihologie. Vorbim. Cu taică-său nu are nici o relaţie. Odată i-a spus: «Tu să nu-mi spui nimic. Să mă laşi în pace după ce ai făcut ce ai făcut!». Acum a plecat din nou, fără să lase vreun bilet, ca şi ultima oară. Deşi i-am spus să-mi lase măcar două rânduri. Eu am trăit cu copiii democraţia. Soţul meu este exclus. Participă uneori formal. Zice şi el, aşa, fără nici o implicaţie. N-am divorţat. Mi-a zis: «Ce, parcă te poţi descurca fără leafa mea!». Adică cu o singură leafă. În sfârşit, noi discutam, adică votam şi, dacă ieşea majoritatea, adică ei, copiii, eu făceam ce voiau ei. Acum cred că e la bunica din partea tatălui sau la o mătuşă. N-are unde să se ducă. Ce să fac? Să-l caut sau să-l las în pace? Fiul meu i-a spus soţului meu: «N-am ce învăţa de la tine!»“.

Alteori, prejudecăţile celor din familie se opun şi ele intenţiei unuia dintre membri de a se rupe de trecut şi de a privi înainte, către viaţă, mai ales atunci când este vorba despre tineri:

„Am 25 de ani şi sunt văduvă, cu un copil de aproape patru ani. Soţul meu a murit acum nouă luni şi eu locuiesc în aceeaşi curte cu socrul meu, care s-a căsătorit din nou, într-o vilă, la parter. De fapt, în aceeaşi curte am şi eu o casă, dar nu e terminată şi nu sunt trase gaze, aşa că sunt obligată să stau cu socrul meu. Eu sunt slăbuţă,

nu pot tăia lemne şi face ce trebuie. N-am apă. Înainte de a mă căsători, am fost prietenă şase luni cu un băiat şi nu prea mi-am dat seama dacă îl iubesc sau nu. Eram mică. El a plecat în străinătate să lucreze şi s-a întors. A aflat că eu m-am căsătorit pentru că nu stă departe de noi, că am un copil şi că soţul meu a murit. A zis că ar vrea să mă vadă, să stea de vorbă cu mine şi ne-am întâlnit şi acum stăm împreună de trei luni. Dar toată familia mi s-a ridicat în cap. Toţi sunt împotrivă. Socrul meu zice că nu l-am iubit deloc pe soţul meu, că am jucat teatru toţi aceşti ani, că-i stric memoria. Dar eu l-am iubit mult, dar aşa a fost să fie. Mama e mai îngăduitoare. Alţii însă îmi fac mereu figuri, priviri, vorbe. Nu mi-e uşor şi nici nu vine la mine. Nu s-a pus încă problema căsătoriei, pentru că suntem de puţină vreme împreună. Nu ştiu dacă el mi-o fi sortit, dar nu ştiu ce să fac. Eu mi-am iubit soţul. Alţii spun că viaţa merge înainte, că aşa s-a-ntâmplat. Socrul meu zice că nimeni nu va sta în casa care este a mea şi a copilului meu, pentru că mie mi-a rămas ca văduvă. Eu ce să fac? Să renunţ la el? Nu ne cunoaştem foarte bine. Eram mici când am fost împreună şi-apoi fiecare a avut viaţa lui. Rudele zic că nici măcar nu am aşteptat un an, dar, vedeţi, nu e cineva complet străin. E o relaţie care s-a reluat. Cum să rezist la vorbe, la figuri? Mi-e foarte greu şi nu ştiu ce să fac“.

Familia, în sens mai larg, are în tradiţia noastră dreptul nescris de a interveni nu numai în viaţa tinerilor, dar chiar în viaţa fiecăruia dintre membrii ei. Un divorţ, de pildă, mobilizează familiile actorilor principali în egală măsură cu aceştia. Preocuparea pentru felul în care se rezolvă conflictele între membrii unei familii este o problemă a tuturor şi toţi au acces la informaţii despre evenimentele negative şi nu numai. Discreţia este definită cultural la noi ca lipsă de iubire, dezinteres sau implicaţie afectivă redusă. Oamenii nu numai că fac cu uşurinţă confesiuni, dar le şi ascultă cu mult interes. În relaţiile profesionale, confidenţialitatea este o atitudine care cu greu se formează. În România, între dimensiunea privată şi cea publică a personalităţii există o relaţie specială: ceea ce este privat devine public cu mare uşurinţă. Evident, cu excepţia unor tabuuri. Părinţii se pot opune căsătoriei copiilor lor şi, chiar dacă acest lucru nu împiedică o căsătorie, viitorul ei este cu siguranţă umbrit de

posibilitatea unor relaţii tensionate. Între părinţi şi copii există toată viaţa relaţii şi acestea se pot compromite uşor din cauza unei atitudini iniţial ostile din partea părinţilor. Mulţi dintre cei care au dat telefon, indiferent dacă erau bărbaţi sau femei, acuzau un climat de familie cu conflicte şi disensiuni mai ales ca urmare a relaţiilor negative între noră şi soacră. Se pare că aceste relaţii sunt invariante transculturale. Viaţa modernă le atenuează din simplul motiv că relaţiile din familie – în sensul mai larg, adică dincolo de cuplu şi/fără copii – sunt puţin strânse, iar interacţiunile nu sunt atât de frecvente. Un grad mare de autonomie are drept consecinţă firească distanţarea de familie. Distanţarea poate lua forma înstrăinării. Ca în cazurile vieţilor paralele ale partenerilor de cuplu, copiii se pot înstrăina şi ei de părinţi. Miloš Forman a dedicat un film acestei teme. Un grup de părinţi ai căror copii au părăsit familia a format o asociaţie pentru a se ajuta să-i regăsească. Filmul avea un titlu sugestiv: *Desprinderea*. Între copiii regăsiţi şi părinţi nu exista nici o comunicare. Erau pur şi simplu lumi diferite, între care nu se putea stabili vreo relaţie.

Partea a doua

Surani

VI

Maria 1: Surani, singura lume cunoscută

„Să te-nşiri la morţii tăi“

Lumea acestei Marii este satul Surani. Aici s-a născut, aici a trăit şi trăieşte, aici doreşte să moară. Şi sigur că aşa va fi. Tot ceea ce înseamnă experienţă de viaţă, tot ceea ce aduce ca frământare viaţa, tristeţea copilăriei, iubirea şi necazurile, în cazul ei, ca şi descifrarea destinului altora, toate acestea s-au întâmplat în singura lume cunoscută de ea. În Surani. Acest lucru nu înseamnă câtuşi de puţin o viaţă săracă, monotonă sau lipsită de evenimente. Nu cărţile i-au furnizat Mariei cunoştinţe despre viaţă. Nici părinţii – pe care de altfel nu i-a cunoscut, pierzându-i înainte de a-şi putea fixa imaginea lor în memorie – şi nici bunicii care au crescut-o. Ea a trecut prin viaţă într-un fel singură, iar Dumnezeu a fost instanţa constantă la care s-a referit şi căreia i s-a supus. Cele două valori ale binelui care apar frecvent în vorbele ei – ploaia şi pacea pe pământ – sunt şi ele date de Dumnezeu:

„…ploaia şi pacea pe pământ e totu’ … Deasupra lor stă Dumnezeu. Ce-o vrea el, aia se-ntâmplă. El e mare şi puternic“.

Pentru Maria, viaţa nu e deloc uşoară, dar este suportabilă, uneori chiar frumoasă, dacă mergi pe drumul drept. Drumul drept înseamnă să nu uiţi că există Dumnezeu, că el are grijă de toate şi pedepseşte, dacă nu pe cel care a greşit, pe copiii lui, până la al nouălea neam. În acest fel, în viaţa Mariei, acum foarte vârstnică, nu încap regretele:

„Am o mulţumire sufletească că am trăit în comuna mea, că am stat în comuna mea, c-o să mor în comuna mea“.

Neavând fraţi sau surori şi nici alţi bunici cunoscuţi în afara

celor din partea mamei, care au luat-o la doi ani, dar nu i-au oferit o copilărie fericită, lipsită de griji, ea se alătură, atât în viaţă, cât şi după moartea-i imaginară, familiei soţului ei:

„…unde am trăit eu, la bătrânii mei, am trăit rău. Mergeam pe câmp, munceam tare mult. Acum trăieşte lumea bine, merge cu maşinile la câmp, nu cu căruţa sau pe jos. Bagă sapele-n maşină şi se duc tocmai unde au pământ. La Parepa sau unde au. Ne duceam cu căruţele, cu căruţa. Puneam câte-o dublă, un sac cu mălai în căruţă, plecam cu toate. Acu' e bine. Era aşa timpu' atunci".

Voinţa de a nu ieşi din matcă, de a adera la ideea de continuitate şi sentimentul de ataşament faţă de tradiţie o fac pe Maria, încă din viaţă, să-şi imagineze locul pe care-l va ocupa în viitor, în rând cu ceilalţi care sunt morţi deja. Apartenenţa nu este numai asumată, dar şi aşteptată, ca un lucru firesc şi neîndoielnic. Moartea se gospodăreşte ca orice acţiune:

„Eu vreau să trăiesc aici, pe pământul meu, să mor în pătucul meu, să mă duc la ai mei, la părinţii mei, acolo am socri, am soţ. Mi-am ridicat cruce, mi-am pus fotografie, am scânduri în pod, decât să-mi facă lemnu'. Am de toate, şi lumânări…".

Armonia relaţiilor între oameni înseamnă pentru Maria armonia necesară unei vieţi împăcate. Viaţa trebuie trăită în înţelegere şi ajutorare. Oamenii trebuie să treacă peste problemele lor cu sprijinul celorlalţi, într-o bună vecinătate:

„Nu-s certată cu nimeni. Eu mă-nţeleg cu toţi… când ai o nevoie, mie-mi place aşa, să se ajute la orişice. M-am înţeles bine cu oamenii, nu cu pălăvrăgioşi, că ce-ai vorbit cu ei să fie sfânt. Eu fac treburi mai mult cu vecinii. Am nevoie de ceva, zic. Mă-mpac cu toţi, cu vecinii, cu Elisabeta. E o femeie de calitate. Sunt oameni serioşi. Îi las cheia, îi zic, dacă ai nevoie de ceva, intri şi iei ce-ai nevoie. Am prieteni, vin oameni, întind masa, vin femei. Când am fost bolnavă, toată lumea a venit să mă vadă, care ce-a putut a adus, care o sticlă de lapte. Şi eu la fel".

Prezenţa unor buni vecini aduce fiecăruia echilibru şi siguranţa că nu este singur. Un rol important în păstrarea unor relaţii de ajutorare şi sprijin reciproc îl are, după părerea Mariei, preotul, care se adresează adesea oamenilor cu vorbe bune. Preotul zice: „Fraţilor, nu trebuie să facem aşa, trebuie să facem aşa". Aceste relaţii contribuie la dezvoltarea identităţii colective, a

sentimentului de apartenenţă la o comunitate şi, evident, la imaginea satului ca fiind compus din oameni egali între ei.

Reprezentarea satului ca o mare familie este astfel modalitatea de a concepe viaţa printre semeni. După părerea Mariei, la această stare de concordie a contribuit mult după 1989 efortul preotului de a aduna oamenii, de a-i mobiliza să sărbătorească împreună evenimentele importante ale satului. Un asemenea eveniment este Hramul bisericii, Sfântul Dumitru, la care se organizează o masă sătească:

„Hramul bisericii se face la 26 octombrie, la Sfântul Dumitru. Părintele zice la biserică care ce poate aduce, fiecare ce poate, dacă-i post, un pumn de fasole. Mâncarea s-a adus la mine. Aduce lumea varză. Aşa s-a pomenit. Bulion, varză fiartă, o acrim noi, aşa s-a pomenit aici. Să vedeţi, se face ciorbă de tăieţei. Dacă faci cu orez, trebuie să pui o bucăţică de carne în farfurie. Ori pui copan, ori pui o bucată de piept. Gheară nu poţi să pui. Da' la tăieţei, gheară, merge şi tăiţel, merge şi căpăţână, capăt, pipotă. Pune mesele de aici până colo, în curtea bisericii. Dacă plouă, se pun mesele-n biserică. Se adună lumea. La unii le e ruşine. Da' nu toată lumea, unii zic că-i pomană, de-aia nu vin, le e ruşine. Nu toată lumea are ce aduce. Unii aduc o varză, o sticlă de ulei. La pâine, strânge bani şi preotu' comandă câtă trebuie. Mămăliguţa se face aici, la mine. Ce rămâne le duce băiatul de la biserică tocmai pe vârfu' ăla, la cele mai sărace femei. Toţi mănâncă aceeaşi mâncare. Nu facem deosebire. Se aduce şi băutură, ţuică, vin, care ce poate, o sticlă d-aia, una d-ailaltă. Trag nădejde să se facă tot la mine. La mine aduce o săptămână înainte".

O altă femeie din sat, apreciind foarte mult acest eveniment colectiv, amintea că într-un an a nins la 26 octombrie şi că un bărbat a venit cu o căldare de ţuică fiartă. Fiind frig, toţi s-au bucurat să bea, să se-ncălzească. Această întâmplare a rămas în memoria colectivă ca un lucru amuzant şi nicidecum ca un ghinion.

Nevoia de relaţii cordiale şi de participare la necazurile şi bucuriile vieţii reiese şi din obligaţia creştinească de a nu avea duşmani:

„Omul trebuie să-şi lase duşmănia la uşa bisericii pentru că... nu trebuie să calci în biserică neîmpăcat sau cu duşmănie. Cu

vecinii trebuie să te gospodăreşti, să fii bun cu toată lumea. Te duci, te-mpaci cu fratele tău. Mie-mi place să fie înţelegere“.

Evenimentele majore ale vieţii – naşterea, cununia şi moartea – trebuie trăite împreună cu alţii, pentru că bucuria şi tristeţea nu se trăiesc numai în singurătate:

„La naştere, la botez şi la cununie ne ducem cu veselie. La mormântare e tristeţe, ne ducem toată lumea să-l petrecem pe mort, că nu-l mai vedem“.

Participarea la aceste evenimente consolidează spiritul comunitar şi apartenenţa la o lume proprie, cu întâmplări resimţite colectiv, cu necazuri şi bucurii împărtăşite de toţi, cu griji comune şi griji personale, fiecare cu ale lui, dar şi cu ale tuturor, în sfârşit, la o lume aparte, cea a surănenilor. Biserica din sat, de pildă, s-a ridicat prin efortul şi voinţa unor oameni din sat. Efortul lor a fost pus şi în slujba celorlalţi, a binelui comunitar. De aceea, după spusele Mariei:

„…sunt în sat 29 de enoriaşi care au muncit şi-au făcut biserica, când s-a făcut ea întâi. Şi pentru ei se face 30 de colaci. Asta se-mpărţeşte separat. Se dă la săraci. Că de fapt e pomana lor. În locu’ lor…“.

Aşa se poate vedea cum biserica este asociată unui loc al memoriei. Fondatorii bisericii rămân măcar astfel în memoria colectivă a satului, chiar dacă fiecare dintre cei 29 de enoriaşi s-a topit în grupul fondator. În memoria oamenilor, ei, prin gestul lor, dau măsura semnificaţiei duratei, sfidării timpului.

„Viaţa e un mosorel:
când se termină aţa, se termină zilele“

Pentru Maria, cel mai important lucru în viaţă este să-ţi dea Dumnezeu copii. De aici decurge şi cel mai mare păcat, acela de a lepăda copiii pe care i-ai fi putut naşte. Acest lucru nu se iartă pentru că aici se opreşte marea bunătate a lui Dumnezeu:

„Dacă-mi dădea Dumnezeu 20 de copii, pe toţi îi făceam. Toate se iartă, dar asta, nu. E cel mai mare păcat. Şi spovedania femeii cu

asta-ncepe“.

E adevărat că e greu să creşti copii. Ai atâtea griji! Chiar Maria s-a simţit îngrijorată când şi-a crescut singurul copil, un băiat, amintindu-şi că a avut un frate care a murit mic, de deochi, la doi ani. Copilul era nemăsurat de frumos şi a murit din senin:

„A avut păr creţ, aşa, a fost minune mare de frumos şi l-a deocheat cineva. Prea era frumos. Aşa e şi când pofteşti ceva şi e deochi. Toată lumea-l iubea că e frumos“.

O admiraţie explicit formulată, prin exclamaţii şi uimire, atrage răul celui admirat. De altfel, şi fiul Mariei, pe când era copil, a fost de mai multe ori deocheat:

„…se deochea, nu ştiu de ce se deochea. Îl iubea toţi şi se deochea. Plângea noaptea mereu. Poate şi eu îl deocheam. Şi eu alergam în puterea nopţii la popă, să-i citească de deochi, la femei să-i descânte. Nu-mi place de vrăjitoare. Astea de deochi nu-s vrăjitoare. Zicea câteva vorbe. Am zis să le ţin minte, da’ am uitat. Cu timpu’ i-a trecut“.

Maria nu crede în vrăjitoare, dar crede în puterea deochiului şi îşi aminteşte că încă de când era copil se vorbea mult despre deochi. Deochiul este făcut de oameni:

„Pe vremuri, de la bunicii mei ştiu, deochiul îl face omu’. Cel mai rău deochi îl face ăla ce-a supt ţâţă furată. Adică copilul care e înţărcat, dacă mai apucă ţâţă, aia-i furată. E ţâţă furată şi de-aia deoache pe urmă. Deoache rău. Aleluia! Am auzit când eram copil… poate şi alţii deoache, dar ăştia ştiu că deoache de la bunicii mei. Eu cred că e după sânge. Au sângele într-un fel, cum e caracterul lor. Dumnezeu ştie. El e mare şi puternic“.

„Măritişul după nişte cuvinte zise pă-necăciune“

Maria nu şi-a cunoscut părinţii. La doi ani, a fost luată de bunicii din partea mamei. Tatăl Mariei a murit în războiul din 1916, iar mama, imediat după război, s-a prăpădit, odată cu mulţi alţii, de tifos. Înţelegând că starea ei de orfană a transformat-o în mână de lucru, aspru exploatată de bunicii dinspre mamă, rămaşi singuri şi fără ajutor din partea copiilor, care erau deja mari şi la

casele lor, Maria decide să plece de la ei. Acest lucru însemna însă adoptarea singurei soluţii posibile şi acceptabile – căsătoria:

„De cum am început să merg, am muncit din greu. N-am fost deloc la carte. Umblam cu vitele, aveam boi, la câmp. Am avut o copilărie foarte grea. M-am căsătorit de ambiţie, să scap. Ori că mor, ori că trăiesc. N-am mai putut să rezist“.

Deşi ambiţia a fost cea care a ajutat-o să-şi schimbe soarta, Maria nu crede că s-ar fi putut descurca fără voinţa lui Dumnezeu. Relatarea ei seamănă cu o poveste în care eroina, Maria, trece peste multe obstacole pentru a ajunge la liman. Obstacolele sunt, desigur, bărbaţii, care şi-ar fi dorit o nevastă antrenată la muncă, cu ceva avere şi frumuşică. Vânată de pretendenţi, Maria conferă peripeţiilor tinereţii dinaintea căsătoriei amploarea şi dramatismul unor acţiuni cascadoreşti:

„Zicea băieţii să merg cu ei. Într-o noapte, de la clacă, unul a sărit la mine şi m-a dus spre izvor. Dar eu m-am luptat. Am fugit. Am sărit într-un izvor şi a sărit peste mine. Am avut aşa o ambiţie. Unu’ m-a-ncuiat în casă şi până la urmă, dacă Dumnezeu a vrut, am scăpat. Era paturi cu vergea de fier groasă. Dumnezeu mi-a dat în minte şi am pus mâna pe vergea. Am rupt-o. Zice el: nu mai ieşi de-aici. Eram cu el încuiată şi era a doua zi de Paşte şi era şi Sfântul Gheorghe. Era gălăgie la oi şi el s-a suit pe scară în pod şi s-a dus la ele. Eu am fugit şi la şosea, m-a ajuns şi-a pus mâna pe mine. I-am dat un vânt. Cine mi-a dat putere, dacă nu Dumnezeu? I-am zis: Ce, mă, ofticatule, vrei să vorbeşti cu mine?... Acasă am găsit-o pe mă-sa şi soră-sa. I-am făcut grămadă“.

Bărbatul Maria şi l-a ales repede, convinsă că vorbele pe care el i le-a spus vin din suflet şi sunt spuse de un om bun, cu care merită să-ţi împarţi viaţa:

„Odată m-am dus la Frăsinet şi-am tuns oile acolo. Soţul meu era cu surorile lui. Era cel mai mare şi ca mine cu opt, nouă ani. Eu aveam şaişpe. Şi când am urcat pe-un deal în piept, că mi-oi fi luat legătura cu lână, că nu mi-oi fi luat-o, nu mai ştiu, uite că nu mai ţin minte. Da, a avut nişte cuvinte: Am auzit că tu trăieşti rău acolo. Trăieşti rău! A zis-o pă-necăciune. A zis-o cu durere mare-n sufletul lui. Asta e milă de mine şi aşa am socotit-o eu. Eu am trăit sub mâna străinilor. Răposatul m-a ajutat. N-am luat o palmă, o-njurătură. Că asta m-a hotărât. Trăiam greu. La Paşte şi Crăciun se

lua câte-o dublă de pâine. Încolo se mânca turtă. Mâncam mâncare aşa, în zeflemea. Era lucruri de-astea, de-ale casei“.

Ştia despre el că n-avea tată, că mama lui era văduvă de război, rămasă cu şase copii. Compasiunea arătată şi faptul că trecuse şi el prin necazuri au contat foarte mult în alegerea Mariei şi această alegere s-a dovedit până la urmă una bună:

„...era cam ţâfnos, auzeam că-i spune mă-sa că cine-o să-l ia pă el, dar eu am trăit foarte bine cu el. N-am ştiut ce-i palmă şi de-a băut ceva câteodată cu oamenii, când venea acasă mai abţiguit spunea că dacă vrei să-mi dai de mâncare, bine, dacă nu, eu mă culc. Bărbatul mi-a fost cea mai apropiată fiinţă“.

Moartea lui a cufundat-o în singurătate şi i-a întărit plăcerea şi nevoia de a merge la biserică mai des. Biserica şi animalele sunt pentru Maria sprijin în faţa singurătăţii. Dialogul ei are loc fie cu divinitatea, fie cu animalele:

„La biserică-mi place, mă gândesc şi vorbesc către Dumnezeu. Acasă stau mult singură. Am oile astea două. Cu ele mă-nţeleg, cu ele vorbesc. Când mă uit în ochii lor. Dacă strig Zambilica, vine orideunde-o fi, vine sigur la mine“.

„Bomboana-mi aduce pensia şi-mi ajunge“

În satul Surani, cea care aduce pensiile oamenilor este Bomboana. Lumea zice că aşa a fost ea mângâiată de copil, cu acest nume. Aşa că nimeni nu se mai miră de numele ei şi nici nu sesizează mirarea străinilor. Pe Bomboana o vezi chinuindu-se să meargă pe tocuri, îmbrăcată binişor, conştientă de importanţa misiunii ei. Doar aduce oamenilor bani ca să trăiască, mai bine sau mai rău. Demnă, dar nu distantă, Bomboana se opreşte la fiecare pensionar câte puţin. Majoritatea îi oferă câte ceva de mâncare – măcar să guste, că are mult drum de făcut! –, de băut sau câte ceva dulce. Oricum, afară este fie foarte cald, fie frig, iar drumul e prost. Nici nu poţi să-ţi imaginezi că altcineva decât Bomboana ar putea aduce pensiile. Bomboana ştie totul despre pensii. Maria se declară mulţumită cu pensia ei. Cheltuieli mari nu are:

„Am în curte de toate, am grădină, am oi, am pomi. Mi-ajunge

pensia. Am îmbrăcăminte. Mie lucrul tăvălit nu-mi place. Uite ce de-a lucruri am! Am, slavă Domnului! Astea-s lucruri de tinereţile mele. Când oi simţi că nu mai pot, le dau eu la cineva. Eu le dau. Am două hăinuri, costum, taior şi foi. Pardisie. Dac-oi muri iarna, să mă-mbrace cu pardisiu. Nu în rochie. Seamănă a femeie săracă. Să ai îmbrăcăminte mai groasă. Răposatu' a murit când a fost soarta lui, eu mor când mi s-or termina zilele".

Pentru Maria, viaţa există numai în dimensiunea ei de comunicare, de relaţie cu altul, cu semenii sau cu Dumnezeu. Mai presus de orice relaţie interpersonală se află însă relaţia personală, intimă şi profundă cu divinitatea. Vecina sa, Veta, declara:

„...ea cu Dumnezeu s-a ţinut dintotdeauna. Nu a renunţat la el şi n-a interesat-o nici ce zice bărbatul, nici ce zice băiatul. Era ceva al ei şi şi-a văzut de biserică chiar şi sub Ceauşescu".

La rândul ei, Maria afirmă:

„Nu sunt în stare să-i mulţumesc lu' Dumnezeu că uite ce frumuseţe am. El e mare şi puternic. Ce-o vrea El, asta este. Mi-e frică de Dumnezeu. Dacă dă Dumnezeu ploaie şi pace, atunci e de toate. Cum o vrea El...".

Se poate afirma că identitatea ei personală se manifestă în raportarea la divinitate, definind şi justificând pentru sine propriul ei destin. Mai întâi există relaţia ei cu Dumnezeu. Identitatea interpersonală este determinată de viaţa propriu-zisă, viaţa pe pământ. Socialul, ca şi politicul, nu există decât în expresia lor interpersonală şi în experienţele comunitare: participare la nunţi, botezuri, înmormântări, sărbători religioase şi Hramul bisericii, care, aşa cum am arătat, sunt evenimente colective în care socialul şi religiosul se îmbină. Binele colectiv, determinând binele personal, este rezultatul unor relaţii interpersonale pozitive, cu încărcătură afectivă:

„Când sunt sărbători, ne-mpărţim, ne ducem la vecini, la prieteni. De sărbători, ne cinstim şi noi, ne omenim. Ne ducem aşa, astăzi era duminică, preparam ceva, ce puteam, ba o gogoaşă, ba ceva, ciocneam un pahar de vin, stăteam de vorbă, mergeam la horă, altă duminică la alt vecin, întindeam mese la mine, la altul... asta cân' trăia soţu' meu. Acum mă duc la biserică. Asta-i acum mulţumirea mea sufletească. Nu-s certată cu nimeni. Mai are cineva cu invidie. Cu băiatul ăsta, al meu, poate. Îl las pe fiecare-n

pace“.

În opinia Mariei, preotul mediază şi contribuie la stabilirea unor relaţii de coabitare armonioase între oameni. El este şi cel care mediază relaţia dintre Dumnezeu şi nou-născut, dar şi dintre acesta şi lume. Preotul prezintă copilul lui Dumnezeu, el se prezintă cu copilul la biserică şi, dacă-i băiat, îl duce-n altar, pentru că biserica nu este numai locul de întâlnire cu Dumnezeu, ci şi locul în care se întâlnesc oamenii, uniţi prin aceeaşi credinţă. În acest fel, copilul este prezentat atât lui Dumnezeu, cât şi oamenilor, el intrând astfel atât în religia tuturor, cât şi în social.

Necazul cu grăsunaşii

Maria şi-a crescut băiatul cu grijă şi sacrificii. Referindu-se la vocaţia ei de mamă, ea nu are ce să-şi reproşeze şi lasă să se înţeleagă că între ea şi soţul ei a existat un acord perfect în ceea ce priveşte modalitatea de creştere a copilului lor:

„Am cheltuit bani mulţi, că a avut şi bursă la un moment dat, dar era copii de la oraş şi aveau alte posibilităţi. Trebuia să te ţii de ei. Era cheltuieli cu şcoala. N-am ţinut cont. L-am făcut domn“.

Băiatul Mariei, acum pensionar şi el, la oraş, s-a descurcat foarte bine în viaţă şi, ajuns la pensie, s-a apucat de afaceri. Maria nu este de acord cu afacerile fiului ei, dar, mai mult decât toate, nu tolerează relaţiile acestuia cu unii oameni din sat care au o reputaţie proastă, datorată în bună parte istoriei lor negative de neam:

„Am înghiţit multe. Nu mai pot. Decât prost, nu! A intrat în curtea lui… Pentru mine e prost. Mie nu-mi trebuie afaceri. Să câştige bani din meseria lui. L-am dat la învăţământ. Mie-mi place să mergi pe-un drum drept. Când oi merge la judecată, nu te-ntreabă de ăla şi de ăla. Te-ntreabă ce-am făcut eu, nu altul. Umblă de colo până colo. Nu vreau să aibă relaţii cu hoţii. Sunt neam de hoţi. Nu pot să-i sufăr. Avea pe unii de şedea-n pădure, era hoţ. Ştie toată lumea că era hoţ. A făcut şi puşcărie“.

Marea supărare a Mariei este pierderea grăsunaşilor. Desigur că a rămâne fără porc, atunci când ai fost o viaţă întreagă obişnuit

să ai unul pentru iarnă, este o problemă gravă. Cu atât mai gravă cu cât pare să pună capac unei serii de nemulţumiri materne şi cu cât cel care i-a luat purceii este tocmai din familia de hoţi mai sus amintită:

„Am avut purcei şi mi i-a luat nişte hoţi. Era grăsunaşi. Din curte i-a luat. Mi-a adus purceii bărbatu' lu' A., fata lu' fii-miu. Şi mi-e necaz de mălai. Mi i-a luat un vecin. Un prieten de l-a băgat şi pe fii-miu în rahat. C-a ştiut şi băiatu' meu. Toate pietrele le pun cân' vine pe spinarea lui. Nu vreau să aibă relaţii cu hoţii. Nu pot să-i sufăr. Avea o umbrelă de soare. A luat-o şi pe ea. Îi zic: «Şi pe asta ai luat-o»... Trebuia să stea să vină, nu s-o ia. E neam de hoţi. Să dau acatiste la biserică. Să vină fii-miu, că-i zic că-l desprind din numele meu. Din moment ce nu te desprinzi de ăştia, mie mamă nu-mi mai zici. Da' cine a cumpărat mălaiul?... Din pensioara mea. Nu mi-a lăsat bani. Eu mă duc şi iau purcel. Iau din târg de la şoimari. Vin boanghini cu porci la şoimari. Îi fierb o oală de fasole. Din moment ce ăştia a-ncălecat pă el. S-a terminat! Nu mă cert. Dacă nu, aduc ţigani şi trăiesc din ce vând. Dacă m-o supăra, îl vând, pământu'. Mi-ajunge pensia. Am îmbrăcăminte. Aşa, săracă şi curată!".

În ciuda relaţiilor bune cu cei din jur şi mai ales cu o vecină căreia Maria îi lasă cheia cu toată încrederea, ea se simte singură. Este obişnuită cu singurătatea, pentru că bărbatul ei a lipsit mult de acasă, mai ales în tinereţe, când lucra:

„Lucra la Boldeşti. Şi el nu venea cum vin acuma. Venea la lună. Mi-era urât singură. Venea seara nişte cumnate şi apoi cu copilu'. Dormea la mine. Venea seara şi pleca dimineaţa. Era chin şi pentru ele. Bărbatu-meu a murit pensionar. Era bolnav. A văzut un vierme în mâncare, că era la tratament. Avea bilet. Şi s-a-mbolnăvit de la scârba aia. Visez şi eu. Îl visez pe răposatu' că zice: «Hai cu mine, Mario!». Aşa zice. Nu ştiu dacă plec sau nu. Doar asta visez, nu că plec sau nu".

„N-avem sat cu răutate"

Dacă viaţa oamenilor este guvernată de dorinţa lui Dumnezeu,

acesta, în dorinţa lui, ţine seama şi de felul în care oamenii îşi trăiesc viaţa:

„Cine munceşte are, cine nu munceşte nu are. Omul trebuie să trăiască bine cu alţii. Când eram copil, se lua o dublă de pâine de Paşte şi de Crăciun, încolo doar turtă din mălai. Se mânca aşa-n zeflemea, fructe, mere domneşti. Înainte de război era veselie, am cununat fini, mergeau lăutarii peste deal. După război a fost greu, bărbaţii la luptă, femeile cu copiii, singure la câmp. A fost şi tifos mare. Greu şi multă tristeţe. Apoi vremuri grele, era lipsă şi mulţi legionari. Mânji de copii care s-a băgat la legionari. S-a desfiinţat repede. Da' tare greu era. Acum este bine, doar băutura şi banii strică omu'. Acum găseşti de toate. Viaţa-i aşa, mai uşoară. Toţi sunt la volan. Bărbatul meu mergea cu bicicleta şi iarna, când putea, tocmai la Boldeşti. Şi-acum aud când şuiera şi pleca noaptea la lucru. Da' acum e cursă, e mai uşor. Tineretul e fudul, şi-a luat servici, fetele-s mai încăpăţânate, mai rele ca băieţii. Da' cine nu munceşte nu are".

În felul în care se defineşte Maria predomină, aşa cum am arătat, relaţia cu Dumnezeu. Această relaţie are certitudine. Viaţa interpersonală, relaţiile cu oamenii sunt secundare şi supuse incertitudinii. Datorită acestui lucru, vorbele spuse despre fiul său, deşi aspre, nu te lasă să crezi că ar fi mai mult decât o ameninţare. O supărare mare, dar totuşi o întâmplare. Ca şi necazurile tinereţii. Oamenii sunt oameni şi fiul ei este, până la urmă, şi el un om. Doar Dumnezeu este mare şi puternic. Vorbele cu ajutorul cărora Maria descrie relaţia sa profundă cu Dumnezeu au astfel mai multă cădere. Aspectele interpersonale şi cele sociale ale identităţii sale, faptul că este femeie, că a fost soţie, că este mamă etc. sunt supuse priorităţii relaţiei cu Dumnezeu. Maria este liberă şi robustă psihologic, iar lumea în general, şi cea a surănenilor în particular, este pentru ea o lume fără grupuri delimitate. Pentru Maria există doar oameni. Aşa se explică faptul că viaţa ei se desfăşoară în afara politicului – „bărbatul meu n-a făcut politică, zicea «astea-s politica mea» şi arăta mâinile" –, iar socialul are o anume semnificaţie. Lumea ar trebui să fie după ea o cooperativă, oamenii să nu uite de Dumnezeu şi să trăiască în înţelegere şi ajutorare. Oriunde în lumea largă, oricât de mică sau de mare ar fi ea, există numai oameni şi Dumnezeu.

Satul Surani este pentru Maria un loc în care oamenii nu sunt perfecţi, dar în care nici nu există întâmplări din cale-afară de rele. Se mai fură, dar nu din casele oamenilor, se mai ceartă sau se invidiază oamenii între ei, dar poate că tocmai condiţia lor de oameni mijlocaşi, susţine ea, îi fereşte de lucruri extraordinare. Şi, chiar dacă „s-a ridicat harul de pe pământ“ sau, cu alte cuvinte, „s-a ridicat belşugul ori clima nu e bună“, acest lucru numai Dumnezeu îl ştie. Maria susţine că ea judecă lumea drept, pentru că nici nu critică şi nici nu admiră. Aşa că, după câteva clipe de gândire, Maria conchide: „N-avem sat cu răutate“.

VII

Veta: „Că cine organizează roşia şi cine organizează pe ardei să fie iute?“

În lumea satului Surani, rareori cineva este atât de bine vorbit ca Veta. Despre alţii se mai spune că „e palavragioşi“, că „nu munceşte“, că „sunt zgârciţi sau calici“, că-şi „ameninţă copiii să facă cum vor ei“, că sunt „harmini“, adică doritori de mai mult pământ, şi încă altele. Veta este o femeie rezervată, cu o gospodărie prosperă, bine întreţinută, prin multă muncă. Dar, înainte de toate, Veta emană o discreţie desăvârşită. La biserică, vine îmbrăcată cu multă grijă, cu ce are mai bun. Fireşte, în negru. Nu se amestecă cu toată lumea, dar nici nu rămâne solitară. Doar schimbă câteva vorbe cu oamenii. Aproape că pare nesociabilă, dar, dacă o priveşti mai atent, observi că are o mare îngăduinţă în felul în care se apropie de oameni. Nu este vorbăreaţă, deşi, dacă se obişnuieşte cu cineva, devine comunicativă. Sau poate că în prezenţa străinilor devine mai deschisă. Cu Veta nu se poate vorbi decât în registrul grav al vieţii. Oricum, ea evită să amintească nume şi reuşeşte să-şi exprime gândurile, grijile, bucuriile. Fireşte, cu multă discreţie. Rareori iese din gospodărie, unde are multe de făcut. În viaţa Vetei a existat un moment tragic. Unul din cei doi fii, un băiat apreciat de toţi oamenii din sat, care tocmai îşi terminase studiile superioare, a plecat la mare în vacanţă şi s-a înecat. Era un băiat bun, cumpătat – asta este de neînţeles pentru Veta, faptul că a fost necumpătat cu preţul vieţii –, pe drumul cel bun şi săritor cu părinţii lui. Despre moartea lui, Veta vorbeşte foarte puţin, expresia feţei ei devenind brusc mai aspră şi mai gravă. Ca şi când n-ar dori să-l încarce pe celălalt cu durerea ei. Veta nu este în general expansivă şi faţă de trăirile extreme, public manifestate, arată pudoare. Aşa cum am

spus, Veta este o persoană rezervată.

Uimirea metafizică şi presupoziţia unui proiect

În faţa vieţii, pe care şi-o petrece foarte mult singură, lucrând, Veta adoptă o ipostază interogativă. Ea meditează asupra rosturilor lucrurilor. Poate că şi moartea fiului său a făcut-o să fie mai analitică, mai retrasă în sine. Ea nu ştie dacă Dumnezeu există sau nu, dar afirmă cu certitudine că există o putere deasupra noastră, a oamenilor:

„Stau şi mă uit şi văd la natură că toate au un rost. O regulă. Că de unde, cine organizează roşia şi cine organizează pe ardei să fie iute? Parc-ar fi o putere, o putere care conduce totul şi face să fie lucrurile aşa“.

Faţă de lume, Veta este într-un fel critică şi pesimistă. Nu-i plac multe, dar nu-şi arată în mod ostil dezacordul. Nu-i place că nepoţii nu ştiu să se joace, să lucreze, să facă ceva, să stea în natură, dacă tot vin la ţară. Nu-i place că ei se plictisesc. Nu-i place că stau la televizor la toate prostiile, că parcă nu au vioiciunea copilăriei, că dorm târziu şi nu duc acţiunile până la capăt. Cu tristeţe, ea spune: „Copii de oraş!“.

Veta se plânge de munca de la ţară. Ea este muncitoare, harnică şi-şi secondează bărbatul pentru păstrarea unei gospodării prospere. Dar bărbatul ei este iubitor de pământ, este „harmin“, iar ea crede că proiectele de viitor sunt prea mari pentru ei. Viaţa a uzat-o, iar moartea băiatului a lăsat urme. Copiii ceilalţi – o fată şi un băiat, ambii căsătoriţi şi cu copii – sunt deja aranjaţi, locuiesc la oraş şi, e drept, mai vin să ajute, dar greul tot ei îl duc.

Oraşul, pentru Veta, este un loc care strică ceva, obişnuieşte omul cu statul, iar la ţară se munceşte prea mult. Legea vieţii este obişnuinţa, pentru că omul trage acolo unde este obişnuit. Te obişnuieşti, spune ea, chiar cu durerea. Omul se schimbă greu:

„Omu’ trage la ce-i învăţat. La oraş, să stau pe canapea nu-mi place. La etaj, e bine că nu e zgomot. Aşa cred, că obişnuinţa-i cea mai importantă. Am zis într-o duminică să stau şi am stat aşa şi n-am putut sta. Îmi venea să fac ceva. Aşa-i obişnuinţa. Aşa că nu ştiu

dacă la oraş aş putea să stau fără să fac nimic. Aici e muncă multă. Şi după o mormântare am zis, când am văzut rochii mâncate de molii, să mă-mbrac mai bine. Dar nu se poate aici. Te murdăreşti“.

Despre Fecioara din Parepa Veta spune că a trimis pe cineva la ea, că lumea spune că acesteia i s-a arătat în vis divinitatea. Felul în care Fecioara a obţinut puterea reflectă stereotipia obişnuită: era cu oile, pe câmp, a venit un nor, a învârtit-o şi a ridicat-o şi o voce i-a spus: „Nu te speria!“.

Fecioara şi comunismul

Vom vedea că multă lume din sat întăreşte legenda puterii Fecioarei din Parepa. Dar, mai întâi, să amintim puţinele date care circulă despre viaţa ei, pentru că în memoria colectivă fie nu există, fie se elimină acele informaţii care nu au legătură cu misiunea excepţională a Fecioarei, selectându-se tot ceea ce-i conferă personalitatea extraordinară.

Istoria locală, fără tăgadă, ne spune că Fecioara locuia la Parepa. Acolo a fost să o vadă mai multă lume din sat. De fapt, la Parepa au pământ la câmp mulţi oameni din Surani. Elena, de pildă, pe care întâlnirea cu Fecioara din Parepa a împăcat-o cu moartea celor doi fii, spune:

„Am fost astă-toamnă la câmpul din Parepa, la mânăstire. Parepa e spre Constanţa, adică Urlaţi, Albeşti, Paleologu. Bătrânii noştri au cumpărat pământ la Parepa. Am luat sapele în maşină şi ne-am dus înapoi. Se poate şi închiria un autobuz din sat şi pleacă mai mulţi care au pământ acolo“.

Fecioara nu a murit de mult. Cifrele diferă. Oricum, nu de mult. În orice caz, după 1990. Fecioara a fost un copil sărac, care după întâmplarea de pe câmp a spus tuturor că ea este aleasa Domnului. Toată viaţa, Fecioara a făcut numai fapte bune şi nu a fost o fiinţă obişnuită. O femeie din sat relatează:

„…când a murit, a ieşit o cruce pă cer. Zice lumea că a-nviat. A băgat-o în biserică. I-a făcut o capelă şi a fost încuiată. Da, zice lumea că cân’ a desfăcut, fir-ar că a luat-o, da’ cin’ s-o ia, fir-ar că a urcat la cer“.

Biografia Fecioarei, al cărei nume nimeni nu-l mai ştie, este una care urmează stereotipia personajelor identiţiale religioase: nu a fost căsătorită, nu a avut copii şi a murit bătrână. Câţi ani avea când a murit nu se ştie precis. Se ştie că mai avea un frate, dar pe nimeni nu interesează familia ei.

Comunismul, ca duşman al bisericii, apare ca o temă frecventă în relatările despre Fecioară. În mintea oamenilor, reprezentanţii celor două tabere sunt, fireşte, în opoziţie. Astfel, între securiştii care reprezentau comunismul şi Fecioara care reprezenta biserica şi credinţa au avut loc confruntări din care Fecioara a ieşit întotdeauna victorioasă:

„Pe timpu' lu' Ceauşescu, se ducea s-o ridice poliţia, Securitatea, că n-avea voie. A luat-o s-o urce-n maşină şi n-a pornit maşina şi, nu ştiu, se zice c-a paralizat ăla de-a vrut s-o ridice. Cân' a venit c-o remorcă, s-a spart cauciucu'. E vorbe multe".

Fecioara reprezenta biserica, credinţa, pe Dumnezeu. Securiştii reprezentau comunismul, adică omul. În această confruntare învingea puterea divină. Doar ea putea să facă lucruri neobişnuite: să oprească motorul, să spargă cauciucuri şi să paralizeze oamenii. Totuşi, aşa cum vom vedea mai târziu, comunismul însemna şi diavolul. Fecioara nu avea legătură cu diavolul. Ea nu făcea vrăji şi dorea ca lumea să fie credincioasă. Aşa cum spune Veta, „Fecioara citea dintr-o carte bisericească, nu diavolească, femeilor de binele casei". După o altă femeie, convinsă că nu există nimic după moarte, dar că sigur există o putere, această putere i se arăta Fecioarei în vis. Mai mult decât atât, Fecioara era atât de puternică, încât îi sfida chiar pe comunişti, spunându-le: „«Veniţi şi mă luaţi!» Şi motoru' nu pleca".

Gheorghe, cel care ajută la treburile bisericii, regretă mult că n-a cunoscut-o pe Fecioară. Nu a reuşit s-o vadă pentru că era bolnav, iar apoi a aflat despre moartea ei. El ştie, ca şi alţi oameni, că la Parepa, din banii strânşi de Fecioară, cei daţi de oameni, s-a construit o mânăstire mică şi Fecioara este îngropată în faţa mânăstirii. De asemenea, şi el ştie că Fecioara avea un frate care stătea cu ea, dar a auzit şi de nişte nepoţi din partea surorilor ei. Relatarea lui despre lupta Fecioarei cu comuniştii are unele detalii în plus faţă de cea anterioară:

„În timpu' lu' Ceauşescu, au venit cu jepu' ăla s-o ia şi cân' s-a

suit Fecioara în maşină s-a oprit motoru'. Nu pleca maşina c-avea ea putere să lupte cu ei. Că ea, Fecioara, lucra cu Dumnezeu, nu lucra cu diavolul, ca ăilalţi. Şi ea era mai tare, că altfel cum să se oprească motoru'?".

Iată deci că aici comunismul este asociat cu diavolul, iar confruntarea Fecioarei cu el ia forma unei confruntări între Dumnezeu şi diavol, între bine şi rău. Binele învinge. Dumnezeu nu îi învinge pe oameni, ci pe diavol şi forţele răului. Mai apare, în relatarea lui Gheorghe, o informaţie nouă şi de-a dreptul amuzantă:

„Tot pe timpu' lu' Ceauşescu, un securist a venit s-o ceară în căsătorie. Nu de-adevărat. S-o momească, s-o ia, că dac-a văzut că nu pleacă motoru', s-o pişte de-acolo şi ăla cân' a plecat de-acolo, s-a răsturnat maşina de vreo câteva ori. Că zicea el, că ce, domne, e o femeie, ce mare inginerie! Aşa era comuniştii. Toţi. Au căutat toate metodele şi-au lăsat-o-n pace".

Fecioara cerea credinţă

O temă care se repetă adesea în spusele oamenilor despre Fecioara din Parepa este credinţa pe care ea o cerea din partea acestora. La ea nu te puteai duce dacă nu credeai în puterea ei nemăsurată, dată şi venită de la Dumnezeu. În ultimă instanţă, Fecioara le cerea oamenilor să creadă în existenţa lui Dumnezeu:

„Zice că-n momentul în care te duceai la ea, acolo, şi nu credeai ori te duceai cu inima-ndoită, ziceai ce, o femeie, ce să facă, zicea că nu te primesc. Nu ştiu de unde ştia ea chestia asta. S-a dus unu' cu o fată şi s-a dus pân câmpurile alea cu ea şi pe urmă s-a dus la Fecioară şi ea i-a zis: «Pe dumneata nu te primesc! Nu eşti curat». Sunt aşa nişte treburi. Pe moment, să nu faci ceva. Zice-aşa, ori de-ai face un chiorotaj, ori oi omorî un om pe stradă e acelaşi lucru".

Fecioara cerea deci oamenilor să nu păcătuiască, să fie curaţi, să creadă în Dumnezeu şi să arate credinţă în comportamentul lor. Fecioara era exigentă:

„Vroia să fie lumea credincioasă, să nu faci chiuretaje. Simţea cân' nu erai cum trebe. Primea fete care n-a avut nimic, da' şi lume

necăjită, cu necazuri. Trebuia să vadă credinţă“.

Aşa cum am remarcat, oameni încercaţi de mari nenorociri – Elena, Veta, dar şi alţii – credeau că Fecioara îi va ajuta să treacă peste aceste nenorociri şi să poată supravieţui. Multe dintre femei credeau că oamenii nu fac minuni pentru că nu au o credinţă mare. Credinţa oamenilor, în general, este doar omenească, mai slabă, nu ca a Fecioarei. Veta afirma că:

„...pe credinţă omenească nu faci minuni. Oamenii au credinţă după posibilităţi. Ca Fecioara nu prea există. Rar, doar“.

Întâmplarea cu ploaia

Nu numai cei din Surani vorbesc despre Fecioara din Parepa, ci şi cei din preajma locului. Oamenii circulă şi comunică. Legenda Fecioarei se construieşte sub ochii noştri. Cineva care locuieşte în apropiere de Parepa a relatat un eveniment petrecut acolo. Acest eveniment arată încă o dată că Fecioara avea puterea de a pedepsi păcătoşenia omenească.

Oamenii spun că Fecioara a adunat bani pentru construcţia proiectată a unei capele sau a unei mânăstiri, oricum, a unui aşezământ bisericesc. Dar oamenii s-au purtat necreştineşte:

„Toată lumea ştia de construcţie. Fecioara a comandat scânduri şi alte materiale de construcţii şi le-a pus acolo unde urma să se facă construcţia. Noaptea, oamenii au furat materialele, bune pentru a-şi face case, reparaţii în gospodăriile lor sau cine ştie ce altceva. Vremea era secetoasă şi nu plouase de mult, aşa că toţi doreau să vină ploaia. Mânioasă, Fecioara le-a spus: «Va ploua cân’ o s-aduceţi ce-aţi furat înapoi!». Timpu’ trece şi hoţilor nu prea le păsa de ce-a zis Fecioara. Cică vorbe doar. După o vreme însă, Fecioara a găsit materialele aduse-napoi şi, ca prin minune, apoi a plouat. Oamenii şi-au zis că a plouat pentru că Fecioara a adus ploaia. C-a vrut ea“.

Iată deci întâmplări care circulă, sporindu-i Fecioarei prestigiul şi făcând-o să devină o legendă. Nu se poate şti dacă această întâmplare este sau nu adevărată. Oricum, a trecut ceva vreme de la moartea ei. Şi apoi, ce rost ar avea să vezi dacă este adevărată?

Legenda îşi vede de propria construcţie. Se zice că e adevărată şi contează ce se zice, şi nu ce-a fost.

O mulţime de lucruri poţi afla de la Veta dacă îi câştigi încrederea. Dintre ele, multe sunt cele care au pus-o şi o pun şi pe ea pe gânduri. Dar, dacă poţi afla multe lucruri, ceva nu vei afla deloc. Nume. Spusele Vetei sunt mereu însoţite de „se zice că…“. Vorbe spuse cu un aer îndoielnic. Am spus deja că Veta emană discreţie. De la ea poţi pleca pe gânduri, pentru că pare că se îndoieşte chiar de posibilitatea ei de a şti. Şi, ca să te convingă, ea adaugă: „Că cine organizează roşia şi cine organizează pe ardei să fie iute?“.

VIII

Elena: „Nu mai plânge, mamă! Suntem morţi, dar suntem bine“

Dispariţia curcii şi poliţaiul care mănâncă copănele

Discursul Elenei despre dispariţia unei curci şi a unor găini din propria curte, furate, după părerea ei fermă, de vecina şi verişoara sa, are, aşa cum vom vedea, o construcţie diferită de discursul celeilalte părţi, adică al Mariei 2. Ea nu se plânge atât de vorbele care umblă în sat, cât de minciuna care s-a creat în jurul acestei întâmplări. De aceea, Elena îşi începe discursul, ca o pledoarie pentru dreptatea punctului ei de vedere, cu o definiţie. Şi nu cu orice definiţie, ci chiar cu definiţia propriei persoane:

„Sunt o simplă femeie care nu poate să sufere minciuna pentru nimic în lume. Dacă eu nu pot, nu pot! Eu îl văd pă om când minte. Am înghiţit multe minciuni. Aşa e mai cinstit. Ea, acasă la ea, eu, acasă la mine“.

Elena recunoaşte că între ea şi această Marie relaţiile au fost de prietenie, că a susţinut-o în ideea de a o avea vecină, că doar sunt verişoare. În plus, aminteşte ea, acest ultim motiv a cântărit mult în apropierea de Maria, pentru că tatăl ei şi tatăl Mariei au fost fraţi buni. Dispariţia curcii şi a găinilor a fost pentru Elena doar un fapt care se pierde într-un şir de minciuni, pentru că istoria relaţiei lor pledează pentru caracterul urât al Mariei. Faptele acesteia o arată „dezbrăcată de caracter şi descreierată“. Se adaugă altceva foarte grav, şi anume „purtatu’ vorbelor“, obicei pe care Maria îl are şi de care ea nu a ştiut până când nu s-a mutat în vecinătatea sa. Maria umblă în sat pentru că nu are treabă şi „dă raportu’ la toţi pe care îi întâlneşte“. Pentru Elena, istoria cu dispariţia curcii

este exemplară pentru felul cum se manifestă abjecţia umană, şi, fireşte, eroina principală este Maria. Iată deci cum arată o anchetă de poliţie care pentru Elena este revelatoare în privinţa complicităţii Mariei cu autorităţile, respectiv cu poliţia:

„Vă zic un singur lucru. E mânjită. Mai e vreo trei persoane. Şi nu se mai poate descoperi. Dacă e murdari toţi! Cum să-mi poată descoperi?! Se-acoperă. Eu am chemat hoţu' la poliţie. Adică l-a adus acolo şi m-am dus şi eu. Acolo poliţistu' i-a zis:

— Ce-ai făcut, mă? Ia spune! Ai luat păsările lu' tanti!

Zice:

— Le-am luat, domne! Le-am luat!

— Cum le-ai luat, mă, să ne spui!

Eram aşa, poliţia, doi poliţai, şi cu băiatu' lu' Lili şi cu mine. Adică cu martori.

— Cu un sac.

— Păi, spune pă la ce oră.

— Păi, am fost beat. După unşpe noaptea.

— Bine.

Şi, pac! Îi dă poliţaiu' o palmă. Da' să vedeţi că ce credeţi ce palmă i-a dat poliţaiu', nu credeţi. Aşa, stătea în faţa lui şi i-a dat mâna pă după gâtu' lui şi l-a lovit aici. Cică aia-i bătaie de poliţist. Poliţaiu' e murdar. Vă zic eu. N-are cum să se ridice de la masă, că e mic. Îi mai dă o palmă şi pe partea asta. A-nceput ăla:

— Hi, hi, hi!

Atunci am zis:

— Spune, domne! Ia spune, mă! Spune în faţa noastră la toţi pentru care fapt s-a ţinut Maria după tine în toată comuna şi spunea: «Nu mă face de râs! Nu mă face de râs!».

De ce, le zic eu, nu s-a dus altă lume la el să-i zică să nu mă faci de râs, asta întrebam eu. De ce, l-am întrebat eu, nu s-a dus ea la alţi vecini, la altă lume, să întrebe asta. Vedeţi dumneavoastră!

Zice:

— Păi, ca să vă spun drept, e nebună la cap.

Păi, dacă-i nebună la cap, să stea la ea, în balamuc, nu să umble prin sat, după hoţi prin sat! – şi îi mai dă poliţaiu' o palmă.

Zice:

— Domne, să v-o spun p-aia dreaptă. Nici nu le-am luat eu.

Ei! Mi-a venit, aşa, o nebunie. M-am ridicat de pe scaun.

— Gata! Domne, nu le-ai luat tu! Nu le-ai luat.

Şi m-am ridicat. A ieşit poliţaiu' după mine. I-am zis:

— Gata, domne, e nevinovat. E exact nevinovat. Că e pus de altu'. E trimis şi e nevinovat.

Înţelegeţi, acum, dumneavoastră cum stă chestia. Adică care e treaba. De-aia venea poliţaiu' la ea. Venea poliţaiu' şi mânca copănele pe scară. Şi doctorul mânca copănele pe scară. Stătea pe scară, la aer, şi mânca copănele. Să mănânce! Să mănânce! Şi-acum, hop-tronc, mi-a furat motoru'! Cine l-a furat nu ştiu. Să fie viespe! Şi d-aia m-am dus la şoimari ş-am plătit la biserică. Nu se mai poate! A venit poliţia cum a venit la păsări. M-am dus la biserică că să-l bată Dumnezeu. Un bărbat îl lua. N-a fost mână de femeie. E vreo 300.000 de lei. Preotu' nostru nu se bagă".

Elena ţine la discreţie şi la secret

Elena consideră că, dacă munceşti, n-ai timp să umbli în sat şi să duci vorbele de colo colo. Prietenia înseamnă să nu zici altora ceea ce vezi în detrimentul prietenului şi nici să zici ceea ce acesta ţi-a spus atunci când lucrurile spuse au un caracter special. Dacă celălalt ţi s-a destăinuit, norma de reciprocitate trebuie să funcţioneze. Trebuie deci să se destăinuie şi cel care a ascultat primul, iar cele spuse trebuie să rămână între ei:

„Dacă eu nu mă duc să dau din gură despre altu', nici altu' nu trebuie să se ducă să dea din gură. Prieten nu e ăla care se uită ce faci şi te spune la tot satu'. Ăla nu e prieten. Scapi o vorbă şi iese pe poartă şi spune la altă vecină. Chiar dacă a văzut ceva la mine-n curte, ce, trebuie să se ducă şi să spună la altă lume, aşa crede ea că e frumos, dar eu nu sunt de acord. Se-ntâmplă să scapi o vorbă şi ăla se şi duce să spună. Asta mie nu-mi place!".

Totuşi, faptul că la Maria vine lume, poliţistul, doctorul şi alţii, nu o lasă indiferentă pe Elena. Acest lucru, se vede, o nemulţumeşte. Mai ales când aceştia trec podeţul din faţa curţii Mariei şi când glasurile lor se aud chiar din curtea Elenei. Ea respinge această observaţie şi aduce ca argument faptul că oricum

mult mai puţină lume vine acum la Maria decât înainte:

„Lumea ştie că minte, că duce vorbe. Minte că s-a purtat tată-său urât cu frate-său, Rică. Aşa v-a zis, cred eu. Dar să ştiţi că minte. Ea s-a bătut cu tată-său pă gârlă. Că doar gârla-i aici, lângă mine! E descreierată şi multă lume ştie asta. Acum nu mai vine lume la ea. De exemplu, cu mine. Ce mi-a spus mie pot să vă zic. Vă spun faptu' concret. Că trece pă la mine şi mă-ntreabă că ce m-am lăudat că-l dau jos pă poliţai şi zice mânca-i-ai şi făcea-i-ai. Că vă zic că-i dezbrăcată de caracter. Vorbeşte urât! Ce să te duci la ea?".

Deci lumea şi-a cam pierdut încrederea în Maria şi se fereşte să spună lucruri care ajung cu siguranţă la urechile altora. Nu e mai puţin adevărat că Maria cam umblă prin sat, e mai liberă, nu are familie şi, aşa cum a declarat, face ce vrea ea, pentru că nu o solicită nimeni. Ea şi-a simplificat viaţa, iar sarcinile domestice le rezolvă atunci când are chef mai mult. Ea s-a obişnuit să mai şi stea, să bea o cafeluţă, să se uite la televizor, să vorbească cu lumea, să stea pe scările casei, fie singură, fie cu cine mai trece pe la ea sau pe lângă casa ei. Cum şi alţii au uneori chef să piardă timpul, să stea de vorbă, ei intră la Maria, pentru că sunt mereu bine-veniţi. Maria vorbeşte tare în curte şi aruncă priviri triumfătoare către curtea Elenei, unde aceasta roboteşte fără încetare. Ideea este că unii îşi permit să stea, alţii trebuie să muncească.

Elena este mereu agitată: muncă în casă, mâncare, curtea şi animalele, grădina, câmpul, nepoţii şi, la un moment dat, două magazine. Poate că, văzând că se poate şi sta, o încearcă invidia, fără a considera că statul este ceva bun. Mai rămâne povestea cu America. Elena ştie că Maria a vrut să plece în America şi susţine că ea povesteşte acest lucru ca eu s-o cred că este cineva. Dar, mai întâi de toate, Maria nu poate pleca în America pentru că are păsări şi porci. Pentru surăneni, animalele şi păsările reprezintă primul motiv pentru care ei fie nu se pot deplasa, fie o pot face doar pentru un timp foarte scurt. Acest lucru o determină şi pe cealaltă Marie, despre care am vorbit anterior, să ezite să plece în excursie la mânăstirea Ciolanu, chiar dacă întoarcerea este seara foarte târziu. Elena se descurcă greu, se bizuie mult pe bătrâna sa mamă, dar nu pentru mult timp. Raţionamentul Elenei este simplu: Maria, în chestiunea Americii, minte din două motive. Primul se

referă la faptul că femeia penticostală care ar fi trebuit s-o ia în America n-o putea lua pe ea, o străină, atâta vreme cât mai are copii în sat pe care nu i-a luat. În al doilea rând, dacă Maria era atât de apropiată de această femeie, de pocăită, s-ar fi dus la nunta fetei pocăitei, dar ea nu s-a dus. Înseamnă deci că nu a chemat-o la nuntă, pentru că, dacă ar fi chemat-o, Maria n-ar fi pierdut în nici un fel ocazia de a se arăta în lume. De aceea, Maria avansează aspiraţiile ei drept construcţii nerealizate şi le conferă în prelungire un regret oarecare:

„Aşa zice, ca s-o credeţi că e cineva! A fost pofte, a fost gânduri… Aia nu şi-a luat sora ei. Îşi lua copiii, pocăita! Mai are copii în ţară. A avut 13 copii. Zece i-a luat odată cu ea şi a plecat şi trei a rămas. Unul l-a mai chemat, dar doi a rămas. Era grasă şi frumoasă, pocăita“.

Pe de altă parte, Mariei nici nu i-ar fi trecut aceste „pofte şi gânduri“ dacă ar fi muncit şi ar fi fost ocupată mult. De aceea, atunci când nu stai deloc, nici mintea nu-ţi umblă aiurea:

„Eu n-am timp de stat şi gândit la prostii… Am scăpat şi de magazin. A rămas ăla din centru. Treabă multă era şi mă chema lumea. Pentru o gumă, un chibrit. Mi se ardea mâncarea. Seara, când picam, nu mai puteam. Mi-a luat băutura. Acum bărbatu-meu nu mai bea. Nu mai e, nu mai bea. Că nu mai mânca. Era în pat la orice oră, dormea. Nu ziceai că-i bărbat în curte. Acum pleacă cu vitele. Zici că-i om în curte. Îl cam supără stomacul. Da, m-ajută. Că doar hiberna…“.

Preoţi, bobărese şi zodiac

Elena are opinii ferme şi în ceea ce priveşte puterea aflată deasupra noastră. Ea crede în zodiac şi a citit despre zodii. Una dintre fiicele ei, care locuieşte la Ploieşti, este, cum spune Elena, documentată. I-a adus cărţi şi reviste în care sunt publicate zodiacuri. De altfel, la Surani, oamenii nu prea ştiu despre zodiac. Cei care ştiu au aflat de la copiii lor care stau la oraş. Nici despre bobărese Elena nu are o părere bună. Le ştie pe toate din sat. Una dintre bobărese este bătrână şi stă aproape de ea, lângă podul de la

biserică, alta este bolnavă:

„La bobăreasa bolnavă nu m-am dus. Mai e una la pod, o femeie bătrână. Mi-a dat. Cu curca. Zice, nu e cutare, nu ştie care e. Să-nşir tot satul, ăsta e, ăsta nu e, nu merge. Eu nu prea cred în chestii de-astea. E de râs. Nu cred în cafea. Nu, nu cred. Cred că cafeaua e lucru diavolesc. Preotul dezleagă blestemele. Se roagă. Ştiţi cum i-am spus preotului când a zis grabnică judecată, adică să se rezolve în şase săptămâni. Dacă să fiu şi eu cu credinţă. Asta din Şoimari. Eu nu ţin post, mama ţine“.

Şi Elena aminteşte despre relaţia dintre diavol şi femeie. Povestind despre slujba de la Mălăieşti, făcută pentru fata care a mâncat o caramea cu necuraţi în ea, poveste pe care o ştiu mai mulţi oameni din sat, Elena afirmă că numai cu slujbă se eliberează femeia de Satana:

„Femeile sunt mai slabe, d-aia intră Satana. Eu am citit într-un ziar că a avut un caz, o femeie, care trăia cu Necuratu’. Stătea sub pat el. Femeia n-avea păr. N-avea nici un fir de păr. Era tunsă. Toată. Nimic, să nu-l incomodeze cu nimic pe Necuratu’. Am văzut o nenorocită care trăia cu Necuratu’. Avea o înţelegere cu Necuratu’. Am citit, cum vă zic, eu în ziar. Necuraţii ăia se lasă greu“.

Anatomia unui doliu

Elena, soţul, fiicele şi mama ei, ca şi restul familiei, au trecut printr-o mare nenorocire: cei doi băieţi ai Elenei, de 15 şi 17 ani, au murit amândoi în aceeaşi zi de vacanţă de vară, prin electrocutare. Pe scurt, lucrurile s-au petrecut astfel:

„Băiatul cel mic era copil foarte iute, foarte năzdrăvan. El a fost cu ideea. El s-a urcat pe-un stâlp electric cu o zi înainte, acolo, pă stâlp. Şi s-a dus un frate de-al meu şi l-a alergat şi tot dă-te jos şi dă-te jos, că poate atunci murea şi scăpa ăstălalt. Şi nu, şi nu. A scobit nuci acolo, a spus poezii, a făcut ce-a vrut el. Era mulţi copii, că era-n vacanţă. A doua zi, s-a sculat din pat, a mâncat şi s-a dus direct acolo, pe stâlpu’ ăla s-a urcat. Vedeţi că l-a tras aţa! Copiii erau mulţi. Nu e curios pentru ei, că ştia că s-a mai urcat acolo. Au

încremenit de spaimă. Şi ăla mare a vrut să-l scape şi s-a urcat pă stâlp şi el şi-au murit amândoi“.

Naşterea unei noi identităţi sau redefinirea identităţii Elenei după această întâmplare tragică – a unei mame care a pierdut doi copii – s-a acompaniat, evident, cu un doliu necesar. Travaliul doliului se referă la un proces mental şi emoţional activ şi totodată reactiv. El are, desigur, o dinamică de la care nu se poate sustrage nimeni în condiţii similare, chiar dacă există particularităţi sau diferenţe interindividuale.

Operaţia de renunţare la o apartenenţă – parţială, prin pierderea a doi copii din cei patru – în profitul unei adaptări şi al unei achiziţii identitare întoarse către conştientizarea schimbării din propria viaţă se face foarte greu. Ea impune o redefinire identitară. Metafora asiatică a vasului care trebuie umplut, chiar dacă este plin, până are loc o înlocuire a conţinutului iniţial cu un altul este foarte adecvată înţelegerii acestei schimbări. Această operaţie este delicată. Spaima pierderii unei părţi din identitate creează o nevoie imperioasă de restructurare interioară, care este însoţită de insecuritate, manifestată iniţial printr-un refuz. Refuzul sau respingerea realităţii. Travaliul doliului, adică efortul de a reconstrui identitatea şi procesul însuşi de a reconstrui, de a face loc unei traume majore în ceea ce se poate numi *continuum identitar*, este astfel un proces subtil şi îndelungat. În cazul nostru, el este cu atât mai îndelungat şi mai dureros cu cât se referă la moartea a doi copii deodată şi la mama rămasă cu această pierdere.

Elaborarea doliului presupune totdeauna o confruntare cu trecutul şi crearea unui proiect, a unui scenariu care îl eliberează pe cel traumatizat de angoasa viitorului şi de incertitudine.

Elena a ajuns la linişte, iar perioada scursă între evenimentul nefericit al morţii fiilor ei şi prezent exprimă un adevăr psihologic incontestabil: orice suferinţă bine trăită – bine în sens psihologic – şi integrată poate stimula o persoană să-şi dezvolte identitatea, în timp ce o suferinţă negată sau privită ca un nonsens antrenează adesea traumatisme psihologice şi spirituale ireversibile.

Pentru Elena, momentul cel mai important în procesul redefinirii identităţii sale a fost întâlnirea cu Fecioara din Parepa. În acest fel, putem spune că la un moment dat, în travaliul doliului,

ea a fost asistată. Chiar dacă doliul său interior s-a supus trecerii unor etape necesare, el poate fi simplificat prin considerarea lui ca un proces în două etape: înainte şi după această întâlnire, aşa cum reiese din relatările ei de mai jos. Etapele necesare, de care am amintit, sunt incluse în modelul psihologic al travaliului doliului şi le vom aminti pe scurt, evident, folosind cazul Elenei:

Rezistenţa la schimbare. Există în general două tipuri de rezistenţă la suferinţa provocată de o pierdere: şocul, care este un blocaj la nivelul perceperii realităţii, uneori însoţit de halucinaţii vizuale, auditive, tactile, şi negarea, fie de tip intelectual – care constă în negarea existenţei pierderii, uitarea evenimentului –, fie de tip emotiv, care constă în blocajul manifestării emoţiilor. În acest ultim caz, cel traumatizat este lipsit de reacţii, îngheţat în durerea sa. Într-un raport privind traumele de război, mai exact, pierderea unora dintre membrii familiei sau a întregii familii, persoanele traumatizate au fost denumite *păpuşi fără suflet*. La Elena, rezistenţa la suferinţa pierderii s-a manifestat printr-un şoc, pe care ea îl descrie cu multă precizie. Ea nu a fost o păpuşă fără suflet:

„La început am fost ca nebună. Am sărit cu cuţitu' la mama. Eu nu ştiu c-am avut cuţit în mână. Vreo două luni şi jumătate, trei luni, nu mergeam nici la WC singură. Bărbatu-meu nu s-a mai dus la serviciu. Eu fugeam, mă sculam noaptea din pat. Bărbatu-meu a suferit, dar e tăcut. Aşa-i felul lui. Vorbeşte mai puţin. Am făcut şi tratament. Să nu înnebunesc. Îmi venea să ies pe geam. Mi-a făcut bine Distonocalmu'. Îmi ieşise vorbe c-am dormit acolo, la cimitir".

Exprimarea sentimentelor, a trăirilor interioare. Faptul că Elena a început să povestească ceea ce s-a întâmplat şi să discute despre visele ei, despre intensitatea durerii ei a însemnat mult în crearea unei distanţări în raport cu evenimentul şi în identificarea pierderilor reale şi virtuale. Evenimentul, nenorocirea, nu mai era în ea, nu mai făcea parte din trupul ei, ci era în afara sa. Doar aşa ea putea să privească durerea ca pe un obiect, să o vadă şi să o descrie. Exprimarea suferinţei şi a frământării legate de visele ei a durat pentru Elena mult timp:

„Mă chinuiam. Visele apoi m-au liniştit. Am visat exact cum a fost, ani în şir. Ani de zile, până m-am liniştit. Şi cum m-am liniştit, am terminat cu visele. Şi nu i-am mai visat, să fie şapte, opt, zece

ani de-atunci. I-am visat până m-am liniştit eu“.

Lucrurile fără sfârşit. Exprimarea sentimentelor faţă de evenimentul tragic revelează treptat sursa ascunsă a multora dintre aceste trăiri: constatarea că există lucruri care nu se sfârşesc, care au fost lăsate neterminate, că există promisiuni neîndeplinite, idealuri şi aspiraţii nerealizate, conversaţii care n-au mai avut loc sau care nu au loc, care nu s-au încheiat, toate aceste lucruri reprezentând o parte a vieţii, a vieţii noastre grăbite, şi constatarea că este important ca aceste lucruri să se completeze într-un fel în mintea noastră, pur şi simplu, pentru ca viaţa să continue. Viaţa trebuie deci reluată după acest suspans sau această ruptură pe care o produce nenorocirea. Nenorocirea trebuie integrată, încorporată în viaţa noastră. Aşa cum, pentru a amesteca apa cu făina când pregăteşti un aluat, se face un gol în mijlocul făinii şi în acest gol se pune apa care este treptat amestecată cu făina şi încorporată în aceasta. Aşa se formează şi identitatea post-traumatică, precum un aluat. Numai că, aşa cum arată Elena, procesul e lung, iar voinţa nu ajută la decentrarea pe nefericire.

„E necesar să trăieşti cu suferinţa-n tine şi să munceşti, să-ţi vezi de treabă în continuare, că n-ai ce face, da’ nu te mai chinui, le pui alături de viaţă şi în ea“.

Sensul dat pierderii. Poate că partea cea mai marcată intelectual din procesul reconstrucţiei identitare în doliu este acordarea unui sens pierderii suferite. Acest sens are consecinţe pozitive şi determină distanţa faţă de reacţiile emoţionale. Pierderea obligă la o incursiune în propria persoană pentru căutarea de resurse personale, în loc de agăţarea de soluţiile date de alţii, oricum inoperante. Pentru că, aşa cum spune Elena, „eşti singur cu grozăvenia“. Totuşi, comparaţia socială are aici un rol consolator şi anulează statutul de excepţie al celui care suferă. Astfel, Elena admite că, deşi nenoricirea ei a fost cumplită, alţii au trecut prin lucruri mult mai îngrozitoare:

„A fost aici, la noi, o nenorocire şi mai mare. S-a suit în maşină tată, fiică, fiică-su şi ginerele şi nepotu’. Adică copilu’ cu părinţii lui, copilu’ ălora din maşină. S-a suit în maşină şi a plecat la armată să vadă pă cineva. S-a făcut accident spre Constanţa. Acolo a făcut accidentu’. Şi a rămas doar copilu’, că au murit patru, adică tată, fiică-sa şi ginerele şi fiică-su. Patru morţi deodată. I-a adus aici şi i-

a-ngropat în sat. E patru cruci de lemn la rând. Copilu' a rămas fără mamă şi fără tată şi încă opt copii acasă au rămas singuri. Orfani. Copilu' a scăpat. S-a făcut dascăl. A stat mult în spital. S-a făcut bine, da' au zis că e ca şi mort. Şi i-a vândut coşciugu' şi i-a astupat groapa".

Eliberarea şi moştenirea. Ultima etapă a doliului, cea care instalează un anumit tip de linişte în sufletul celui care a suferit trauma psihologică a morţii cuiva foarte apropiat, se realizează prin eliberarea profundă, exprimată în planul imaginaţiei prin aşa-numitul *laisser partir*. A lăsa să plece, în cazul Elenei, este despărţirea de copiii morţi şi apropierea de ei într-un alt mod. Aceasta echivalează cu a accepta realitatea şi a continua să trăieşti cu o nouă identitate. Un doliu se încheie astfel cu o moştenire: recuperarea proiecţiilor asupra persoanelor iubite moarte, recunoaşterea şi interiorizarea calităţilor lor şi reconsiderarea trecutului ca experienţă pozitivă, încărcată psihologic şi comună cu cei care nu mai sunt aici, lângă ea. Cu alte cuvinte, cei morţi fac parte din viaţa Elenei într-un alt fel decât cei care o înconjoară în cotidianul imediat.

Eliberarea şi moştenirea instituie o nouă relaţie cu cei care au murit. Elena consideră totul o problemă personală, de uz intern:

„După nenorocirea mea, acum mă duc la cimitir. Sunt îngropaţi alături. Mă duc poate şi de două ori pe zi. Mi-au ieşit vorbe c-am dormit acolo. Eu nu-i văd împreună. Vorbesc cu fiecare-n parte. Nu cu amândoi. Mai spun ce am făcut, ce-am de gând să fac, aşa, cum merge viaţa. Le zic problemele mele. Fiecare e cu treaba lui. Cu ăl mare vorbesc mai mult de ce fac eu. Vorbesc cu ei".

Fecioara din Parepa şi visul liniştitor ca semn dumnezeiesc

În acest doliu îndelungat, momentul care a funcţionat ca un comutator, schimbând starea Elenei de la chin şi suferinţă la acceptare şi seninătate, a fost visul pe care l-a avut după întâlnirea cu Fecioara din Parepa. Ea a constituit un reper important în

convalescenţa psihologică a Elenei:

„Am fost la Parepa şi, la Parepa, Fecioara aşa mi-a spus. Că să nu-l plâng p-ăl mare, că n-a fost cerut. A avut o cumpănă mică şi n-a fost nimeni să-l ajute, să-l salveze. Omu' are trei cumpene, adică când eşti între bine şi rău. Mulţi în bine, mulţi în rău. Cum a fost bafta şi norocu'. E cumpene pe care nu le treci. Şi ăla mare n-a fost cerut. A avut o cumpănă mică şi nu a trecut. Ăl mic, ăl mic să nu-l plâng, c-a fost cerut la trei ani şi tot prin foc a murit. Ăsta a fost scrisu' lui. L-am visat corect p-ăl mare, după Parepa. Zicea să tac din gură, să nu mai plâng, că tot copilu' meu e. «Tot băieţii dumneata suntem», zicea. «Taci din gură, nu mai plânge!» Aşa-mi zicea. Ş-am visat, doamnă, unde plecam pe un măidan mare, aşa, pe-un deal mergeam, numai verde, şi era numai uşi, parcă era numai coşciuge ridicate-n sus. Cum e sicriul ridicat în sus. Aşa. Şi intram colea şi ieşeam. Şi aud un glas. Şi uite cum se face pielea pă mine cân' mi-aduc aminte! Numai când mi-aduc aminte de vis! Şi glasu' ăla care mi-a zis aşa. Zice: «Ce cauţi tu aicea?». Zic: «Îmi caut copiii, îmi caut băieţii». Era glas de bărbat şi când m-am uitat în sus, aşa, drept aşa, într-un scaun poleit, aşa, stătea un moş cu barbă mare, albă, aşa. Alb la faţă, albit. Că toată pielea tremura pe mine. Numai când mi-aduc aminte! Că nu-mi iese aşa din minte, cât oi trăi! Şi zice: «Tu nu eşti primită aicea. Pleacă de-aicea! Copiii lasă-i, că e bine unde e». Că ăla mare a zis: «Nu mai plânge, mamă! Suntem morţi, dar suntem bine». M-am liniştit. Mi-am văzut de viaţa mea. Nu m-am mai chinuit. Dumnezeu m-a liniştit. Că m-a bucurat foarte mult când mi-a zis glasu' ăla. Vă puteţi închipui că n-a fost semn necurat ăla, a fost semn dumnezeiesc. Când mi-a zis pleacă, că copiii-s bine şi tu pleacă că nu eşti primită aicea, acum. Şi gata!".

În cele de mai sus, reprezentarea lui Dumnezeu este cea obişnuită. Dumnezeu apare ca un bărbat bătrân, cu barbă albă. El este cel care o asigură pe Elena că totul este bine, deci că ea se poate întoarce la treburile ei, lăsând la o parte neliniştea. Tot în această relatare apare cu mare precizie decentrarea Elenei de la gândul dureros ce a însoţit, până la acest vis, relaţia dintre ea şi evenimentul tragic. Expresia „m-am liniştit, mi-am văzut de viaţa mea" este revelatoare. Este vorba despre momentul în care se despart identităţile Elenei, cea negativă, centrată pe suferinţă şi pe

tot ce însoţeşte această stare, de cea pozitivă, constructivă, în care ea integrează nefericirea în experienţa globală a vieţii, în viaţa ei. Schimbarea s-a produs ca atunci când mişti un comutator şi faci din întuneric lumină.

Faptul că Elena s-a sprijinit pe diferite raţionamente, intelectualizând durerea, reiese nu numai din folosirea comparaţiei cu altul, ci şi din felul în care utilizează această comparaţie: în povestea cu cei patru morţi, pentru a înţelege intensitatea pierderii, se sugerează ideea de cantitate, de număr – nu doi morţi, ci patru deodată – ca expresie a unei nenoriciri şi mai mari. Acest sprijin apare şi în alte raţionamente petrecute în mintea ei:

„Eu nu cred că m-a blestemat cineva, pentru că ăl mic a fost cerut de mic. Nu m-a blestemat cineva cu copiii. Ăla mare terminase zece clase. Era în vacanţă. Era venit de la Plopeni. Era liniştit. Era ăl mic mai năzdrăvan. Cum mi-a zis Maria, vecina mea cu curca, că a murit copiii mei. Nooo! E proastă! Minte că a plătit ea. Minciuni! Că odată ăla mic avea şase anişori şi a ieşit la un salcâm al ei. Şi l-a cioplit. Şi eu i-am dat lemn în loc. Aşa-s copiii! Ea s-a lăudat c-a plătit. Vorbe-n vânt!“.

Este interesant de remarcat cum apare în relatările Elenei ideea de separare şi cum acestei separări i se dă un alt sens şi, în sfârşit, cum se realizează diferenţa, atât de subtilă, între separarea fizică şi cea psihologică, spirituală. Spaima mare a Elenei a fost nu numai pierderea fizică a copiilor ei, ci şi cea psihologică. Copiii nu mai existau, dar, în mintea ei, nu se putea ca ei să nu mai existe deloc. Elena nu accepta să aibă copii morţi; mai mult decât atât, ea nu se putea gândi la ei ca şi cum nu au fost niciodată şi nu vor mai fi niciodată. În restructurarea identităţii ei de mamă, locul central îl ocupă ideea de continuitate a acestui atribut identitar: Elena este mamă. Separarea s-a produs în orizontul fizic, şi nu în cel psihologic. De altfel, şi expresiile următoare sunt foarte ilustrative în acest sens: „Eu numai bine i-am visat. Trăiesc cu inima-mpăcată că e copiii mei“ şi, mai mult, „Tot băieţii dumneata suntem!“.

Trebuie, în fine, să menţionăm continuitatea rolului de mamă, într-un alt mod, în afara conversaţiilor purtate la cimitir, la mormântul lor. Elena are grijă de copiii ei morţi ca şi de cei în viaţă. Este vorba, desigur, despre o grijă simbolică, dar exprimată

prin gesturi foarte concrete, printr-un transfer de bunuri dintr-o lume în alta:

„Am făcut pomeni. Fiecare cu casa lui. Am dat pat, masă, tot ce-a fost. La şase săptămâni, două perne, ce a trebuit, pentru doi, la doi băieţi. De an, am făcut aceeaşi poveste, să fie pentru amândoi. Iar cu toate. Şi gata! M-am liniştit. Au ce le trebuie. Să-şi împartă ei! Că dacă nu s-au întâlnit amândoi prima dată? Nu ştiu dacă sunt amândoi împreună. Nu mi-a zis în vis. Tot ăla mare mi-a zis în vis. Zice: «Cristi poate să treacă apa, eu nu pot». Pe ăl mare l-am plâns mai mult. Nu trebuia să plâng. Ştie Dumnezeu!“.

Ar mai fi de adăugat iertarea care s-a produs în sufletul Elenei. Indubitabil, în mintea ei, băiatul cel mic l-a tras spre moarte şi pe fratele lui mai mare. Aşa cum s-a văzut, el putea muri singur cu o zi înainte. El putea muri chiar la trei ani, când a dat foc unor paie în care se băgase şi din care cu greu a fost salvat. El, se vede, „era cerut“. Chiar Elena subliniază faptul că tot prin foc a murit. Dar, dând curs acestei cereri – „l-a tras aţa“ –, el l-a tras şi pe fratele lui după sine.

Reconvertirea unor elemente negative exprimate prin reproşuri aduse copilului mai mic în zona unei neutralităţi însoţite de empatie, de înţelegere este chiar semnul iubirii de mamă, distribuită egal celor doi copii pe care Elena nu îi mai are în această viaţă. De aceea, băiatul cel mic rămâne năzdrăvan, copilul năzdrăvan şi iute, care făcea mereu câte ceva. Ultima lui năzdrăvănie a fost cea de a-şi trage fratele după sine în jocul cu moartea. O mamă bună iartă şi-i plânge în mod egal. Acest lucru l-a înţeles, în final, Elena.

Viaţa plină ca terapie şi prezenţa senină a absenţei

Dincolo de evenimentele minore sau majore, fericite sau nefericite ale vieţii, ea continuă într-un fel nepăsătoare. Cel care o trăieşte trebuie să o accepte aşa cum este, cu cursul ei mlădios sau abrupt. Viaţa are meandre. Este ca o apă care curge nu totdeauna lin. Povestea morţii copiilor ei a însemnat pentru Elena şi o lecţie de viaţă. Ce a învăţat ea traversând toate etapele acestui travaliu al

doliului? A învăţat că trebuie să trăiască, mobilizându-şi resursele şi sprijinindu-se pe ceilalţi chiar în singurătatea durerii pierderii suferite:

„Sunt ocupată toată ziua. Fac multe. Am curte, animale, nepoţi. Am fost în excursie la Ciolanu, la mânăstire. Şi mai mă duc. E bine. Mergem cu mâncare, fiecare-şi aduce ceva, ceva băutură, stăm pe iarbă, stăm la slujbă. Mai vorbim. E frumos. E tare frumos. Am aicea rostu' meu. Am stat trei zile la oraş, la fii-mea. Stă la Ploieşti. Am stat trei zile şi-am zis că mor. Ziceam că mor. În ziua a treia, n-aveam aer. Mai rău m-am îmbolnăvit. Eu când m-am culcat, m-am culcat. Acolo, hu şi hu şi hu! Nu! Zgomot. Toată ziua să stai în casă. La casă cu curte e altceva. Stă la trei, ambele fete ale mele. Stătea una înainte la o garsonieră, la şapte. S-a blocat liftu' cu mine. Puteam să fac infarct. Aşa, stând în cutia aia. Eşti ca într-o cutie. E bine să vină aici, da' să rămână acolo. Aici nu e şcoală. Ce? Se potriveşte şcoala de-aici cu aia de la Ploieşti? Ce să-nveţe aici? Aici sunt copiii lăsaţi în voia soartei. Să stea acolo liniştiţi. Se-ntorc, apartamentul e liber, l-ai încuiat şi te duci când vrei. Acolo-l găseşti. Te-aşteaptă. Nu guiţă porcu'. Eu, cu ale mele. Ei îşi omoară timpu' altfel. La televizor, e ocupată şi ea, are de gătit, de spălat. Trei bărbaţi pă capu' ei. Nu m-aş duce la oraş! Aici am ale mele şi slavă Domnului că n-am timp. Eu n-am timp de stat şi gândit la prostii. Tinereţea trece repede. Şi nu ne-alegem cu nimic. Viaţa e foarte scurtă. Mai suntem noi siguri că mâine suntem la fel? E bine lucrată toată treaba".

Rostul vieţii stă în aceea că trebuie trăită. Elena afirmă că „e bine lucrată treaba", adică viaţa. Dacă ai necazuri mari, trebuie să mergi în continuare. Viaţa curge. Povestea cu dispariţia curcii şi a păsărilor este un semn de normalizare, de implicare în necazurile vieţii de aici, de pe pământ. Altfel cum ar putea suferi pentru pierderea unor păsări după ce şi-a pierdut doi copii?

IX

Maria 2: „Adio şi n-am cuvinte!“

O copilărie oropsită naşte ambiţii mari

Copilăria Mariei, aşa cum şi-o aminteşte ea, la cei 60 de ani ai săi, este un exemplu grăitor de mizerie umană, neşansă şi umilinţe de neuitat. Rămasă orfană de mamă la vârsta de patru luni, Maria, împreună cu cei doi fraţi ai ei, devine o problemă pentru tată, care găseşte de cuviinţă să expedieze grijile părinteşti unei alte soţii, peţită în mare grabă, la timp crud după moartea mamei copiilor. Noua nevastă şi-a adus-o acasă după nouă luni de văduvie. Mama vitregă reuşeşte să-şi simplifice noile obligaţii pe care i le aduce căsătoria. Un frate de trei ani moare, bătut în cap, iar celălalt frate, bătut şi el cu sălbăticie şi lăsat neîngrijit, se îmbolnăveşte de tuberculoză osoasă şi, la 14 ani, rămâne fără un picior. Maria păstrează şi astăzi o aversiune faţă de tată şi faţă de mama vitregă, care, deşi morţi, rămân în memoria ei ca un exemplu de părinţi răi şi neiubitori. Mama vitregă rupe toate fotografiile mamei bune, fapt pentru care Maria nu o va putea ierta cât va trăi.

Bunicii din partea mamei au luat-o de milă s-o crească atunci când avea şase luni, dar au pus-o la muncă foarte repede:

„Cân’ m-a luat de la tata, la şase luni, m-a pus p-o pungă la pământ şi doar ziceam hm, hm. A venit bunica, m-a luat, m-a-mpărtăşit şi m-a luat la ea. La şase ani, mi-a pus lucru-n mână. Eram copil de şase ani şi făceam pulovere. Cu asta am început şi-am deschis ochii pe muncă. Am tras şi clopotu’ la biserică, n-am avut haine. Tata nu s-a uitat la mine, mă vedea cum o duc, nu mi-a dat nici un covrig. Am ţesut. Am ţesut 35 de ani covoare. N-am furat, n-am curvit…“.

În copilărie, Maria trecea drept un copil sărac, fapt umilitor, mai ales din cauza comportamentului unor vecini:

„T. e de-un leat cu mine. Am copilărit pe-aici. Cân' eram copii, maică-sa-l ţinea gol în curte, că noi ne mai jucam în grădină, şi-l bătea cu urzici şi-i zicea că cu sărăcia lu' Nae Oprea a găsit să se joace? Grădinile noastre erau peste drum una de alta".

Imaginilor negative ale tatălui şi mamei vitrege li se va adăuga în timp imaginea mătuşii, sora mamei, cu care Maria a convieţuit până la moartea acesteia. Maria era doar cu zece ani mai tânără ca ea:

„Mătuşa mea era o dementă. Mă bătea. Nu ştiam că e nebună, că era şi sifilitică, da' am aflat după ce-am dus-o la spital, la Voila. La nebuni. Din cauza ei nu m-am înţeles nici cu bărbaţii cu care m-am măritat. Mă bătea-n faţa lor. N-am plecat din casa asta pe care am aranjat-o cât am stat cu ea, c-am muncit pentru ea, e casa mea şi-am rămas aici după ce-am deschis succesiunea".

Faptul că a rezistat tratamentului mizerabil la care a fost supusă de mătuşa ei este pentru Maria expresia voinţei de a se fixa într-un loc care, în ciuda tuturor vitregiilor sorţii, îi aparţinea, pentru că ea trebuia să rămână „în dreptu' mamei". Faptul că vecina ei, cea cu care poartă un război îndelungat, susţine că mătuşa Mariei nu a murit de moarte bună, ci otrăvită de Maria cu „cinşpe diazepamuri", este altceva şi oricum greu de dovedit. Până la urmă, important este că Maria s-a păstrat „în dreptu' ei" şi că a preferat să trăiască prost lângă o mătuşă nebună decât prost lângă bărbaţii pe care i-a avut şi care n-au prea iubit-o. Cu primul nici nu a făcut nuntă, pentru că de la sfat au venit acasă şi el nu i-a dat măcar o bomboană. Nici al doilea nu a fost mai breaz, neluându-i niciodată apărarea în faţa mătuşii atunci când aceasta o bătea. Toate aceste amintiri legate de copilărie şi tinereţe au lăsat urme adânci şi Maria s-a hotărât de mică să facă tot ce era posibil ca să-şi schimbe condiţia. Complexul sărăciei a lucrat, astfel încât acum spune cu mândrie că „după aia am cam trăit bine". Acum ea dă mare importanţă mâncării, confortului şi sănătăţii. Se consideră chiar deosebită de cei din sat prin felul în care gândeşte şi precizează că părerea celorlalţi nu o interesează. Pentru sănătate ea face „plajă doar în chiloţi, că e curtea mea şi stau cum vreau, că cu sănătatea nu te joci".

Un război de peste 20 de ani: orgolii rănite

Viaţa Mariei a fost plină de evenimente care au obligat-o să ia decizii de una singură. Din copilărie a rămas cu sentimentul că nimeni nu îi va purta de grijă:

„...mama a murit cu aparenţa de tifos, că dacă trăia, ne ţinea ca o cloşcă lângă ea, pe mine nici la şcoală nu m-a dat. Am făcut doar două clase. Mă-nvelea cu macată subţire, cu târligi de screpene în picioare...".

Nici căsătoriile cu cei doi bărbaţi nu i-au creat un sentiment de securitate. De aceea, Maria se hotărăşte să trăiască singură, cu cei doi băieţi cărora le este şi mamă, şi tată, şi să înfrunte viaţa şi lumea la o vârstă încă tânără. Recunoaşte însă că „berzei chioare îi face Dumnezeu cuib", pentru că, deşi despărţită de cel de-al doilea soţ, care a murit imediat după separarea lor, ea primeşte pensie de urmaş de peste 12 ani. Pensia nu e mare lucru, dar, după cum spune ea, „95.000 de lei nu sunt de lepădat".

La 66 de ani, Maria are două mari dureri în suflet, puternice şi foarte diferite. Una este tainică şi adâncă, sigur mai mare, dar netulburătoare. Este durerea de a nu-şi fi cunoscut mama. Această durere este exprimată foarte succint: „Să ştii că eşti născut dintr-un corp şi să nu-l cunoşti". De aceea crede că, dacă cineva ar înjura-o de mamă, ea cu siguranţă l-ar omorî pe respectivul. Cea de-a doua durere este istoria negativă, exprimată prin nenumărate certuri şi ameninţări, a relaţiei ei cu verişoara sa directă, „din acelaşi sânge", care-i este şi vecină:

„Durerea asta puternică, vă spun pă credinţa lu' Dumnezeu, e mare, că suntem aici, faţă-n faţă, eu văd la ea, ea vede la mine, verişoare bune, pentru că ea prea mă râde".

Această relaţie, construită într-un timp îndelungat şi alimentată periodic de ostilitate, a avut şi momente bune. Începutul ei a fost promiţător şi dorit de ambele părţi, pentru că au sperat, zic amândouă, că sângele va face „să ne-avem vecine bune". Un alt moment de odihnă a învrăjbirii lor a fost scurtul răgaz în care, la intervenţiile oamenilor, Maria a „şters cu buretele"; acest moment s-a dovedit convingător pentru cauza întregului conflict: invidia.

Mai întâi au fost vorbele: „Mă taie plânsu' de ce vorbe vin la mine"

Maria consideră că şirul injustiţiilor făcute de verişoara ei, Elena, este foarte lung, dar că ele sunt cu totul de neuitat. La începutul ostilităţilor, cauza a fost un cocoş. Elena s-a plâns oamenilor că Maria „i-a furat cocoşu' pe drumu' ăsta". Vorbele au ajuns la urechile ei, dar ea a considerat că e mai bine să tacă, să lase de la ea. Totuşi, nemulţumirea a crescut când alte vorbe denigratoare s-au adunat încet-încet, rănindu-i orgoliul:

„O ţinea numa-n râs, mă râdea că nu putea să mănânce fără mine, că la orice masă eram la ea. Că mă duceam la ea, mă uitam în farfuria lu' bărbat-su, luam furculiţa, luam copanu' lu' bărbat-su şi-l trăgeam pân gură, adică eram o gorilă, luam un hartan şi harş în gură. Adică eu sunt o nemâncată. Am de toate, că-s cică mizerabilă şi jegoasă".

Atunci s-a hotărât să se plângă băieţilor, lucru pe care acum nu-l mai face, pentru că ei o iubesc foarte mult şi nu lasă lucrurile aşa. Povestea cu cocoşul a dus la un scandal făcut de băieţii Mariei, odată, pe când încercau să prindă o pasăre în curte şi şi-au amintit de supărarea mamei lor. Atunci ei au strigat spre gardul vecinei:

„Eleno, Eleno, futu-ţi Dumnezeul mă-tii, ieşi încoace şi vino tu şi prinde-o pasăre aici, cum ai râs-o pe mama c-a prins cocoşu' pe drum…".

Lucrurile s-au potolit o vreme, pentru că Maria le-a spus băieţilor s-o lase în pace pe Elena. Motivul acestei dorinţe era simplu: ei pleacă la Ploieşti, dar ea „rămâne cu prostu-n faţa casei". Concluzia ei a sunat atunci a resemnare: „Mi-am adus mărăcine-n faţa casei!". Băieţii o iubesc prea mult şi ar interveni imediat dacă ar afla toate necazurile acestei vecinătăţi:

„Ia vino aici, doamna Elena, ce-ai cu mama, de ce o discuţi, pentru ce este, şi-i plesneşte două palme şi, decât să-i văd prin judecată şi pe-aici, mai bine sufăr eu şi tac din gură".

Găsind deci că nu este bine să antreneze băieţii într-un conflict, Maria decide să se confrunte cu Elena, să-şi facă singură dreptate.

Confruntări şi ameninţări

Evenimentele mai grave nu se uită cu uşurinţă, ba chiar se contabilizează cu precizie, astfel că Maria îşi aminteşte toate momentele fondatoare ale conflictului:

„Între ’70 şi ’80, mă râdea către lume şi-mi zicea Mariţoaia că fur din magazie porumb, fasole, grâu. Cine-ţi fură, mă, Eleno? Şi m-am dus la ea şi ne-am luat la ceartă şi-am îngenuncheat în faţa casei şi-am zis că, dacă eu am săvârşit fapte de-astea, ia-mi Doamne ce mi-e mai drag, dacă nu, ţine-mă-n viaţă şi frige-o, Doamne, cum ştii tu, că nu te comand, cu puterea ta… s-a curentat copiii, pe firele astea… se ţine continuu de mine de 20 de ani“.

Cu răceală, dar convinsă că există o justiţie supremă, Maria afirmă că cei doi băieţi ai vecinei, electrocutaţi deodată, la vârsta adolescenţei, s-au prăpădit după ce ea, Maria, a solicitat intervenţia lui Dumnezeu, pentru a-l pedepsi pe cel vinovat şi a stinge astfel conflictul.

„Să luptăm şi-aşa, trece mută, trec mută!“

La începutul verii, a avut loc ultimul eveniment care a dus la agravarea relaţiei între Elena şi Maria; el s-a soldat cu câteva confruntări petrecute pe ambele teritorii, dar şi în spaţii publice, la fântână şi la poliţie.

Elenei îi dispar o curcă şi câteva găini în ziua de Moşi. În primăvară, Maria a solicitat ajutorul unui tânăr:

„Am avut un cetăţean de mi-a desfundat, care-a făcut puşcărie. C-a fost hoţ, că n-a fost hoţ, nu ştiu. A venit, mi-a desfundat omu’, i-am plătit. Pe la mine n-a mai dat prin curte. Păi, după aia, m-a râs, m-a tăbărât noaptea şi am strigat pă geam că nu ştiu nimic şi poliţaiu’ m-a-ntrebat dac-au venit hoţii la mine…“.

Lucrurile s-ar fi oprit aici dacă Elena nu ar fi spus în sat că păsările au fost furate de acest „recidivist, că le-a băgat în beci la Maria ca să le mănânce ei şi cu poliţaiu’ mai mic care trage copane pe scări la Maria şi bea şi el cafea colo la ea“. Mai mult decât atât,

Elena ar fi râs pe socoteala Mariei, pentru că, trecând odată prin dreptul grădinii acesteia, Maria i-a spus:

„Mi-ai zis că ţi-am furat cocoşu' pe drumu' ăsta, că ţi-am furat din magazie. Tu ştii să minţi şi nu e frumos. Curca trebuie că a ouat undeva şi ai lăsat-o, să ieşi bine cu bărbatu-tu, ginere-tu şi fii-ta, să căutaţi, c-ai zis că-s furate".

Cei care erau în grădina Elenei au luat aceste vorbe drept o mare jignire colectivă. Elena, actorul principal al conflictului, s-a considerat îndreptăţită să-i răspundă, sugerând existenţa unor raporturi erotice între Maria şi hoţ, care, după spusele Mariei, este mai mic cu trei ani decât unul dintre băieţii săi. Acestor raporturi li s-a dat, în râs, o coloratură oficială: „...a râs şi-a zis să mergem la nunta Mariei lu' Nae Oprea, că se mărită, s-a măritat cu hoţu'...".

Maria a primit aceste cuvinte ca pe o provocare şi a trecut la escaladarea conflictului, ieşindu-i în cale, la fântână. Ea a considerat că s-a ajuns mult prea departe şi că este îndreptăţită să-i ceară Elenei socoteală pentru injuriile publice deosebit de grave:

„Duminică am ieşit în cale la fântână şi i-am zis: «Mă, Eleno, de ce cauţi tu să mă râzi pe mine, sub ce formă?». Mi-a strigat că sunt handicapată şi jegoasă. M-a făcut degeaba handicapată, c-am zis că sunt handicapată cu picioru', c-am fost paralizată, da' zic, «să ştii că capu' nu mi l-a afectat, memoria o am exactă. Nu mai mânca borş!»".

Elena dă acestei întâmplări o descriere cu totul diferită:

„...vine peste mine, la fântână, ţipă şi urlă ca o nebună, şi-a ridicat fusta-n cap. Ce n-a făcut acolo? Circ total. Aşa e ea, nebună, şi n-ai cu cine te pune, că e descreierată, doar v-am zis odată".

În sfârşit, o ultimă rundă de confruntări publice duce la anchetarea cazului. Martorii nu se pun de acord, vorbele au circulat şi au apărut variaţii chiar ale primelor mărturii. Elena declară că hoţul şi-a schimbat cuvântul, că „toţi trei sunt aranjaţi, adică hoţu', poliţaiu' care mai mult l-a mângâiat pe cap pe hoţ decât l-a pălmuit pe ceafă", iar Maria a hotărât să aibă o ultimă intervenţie publică în curtea Elenei. Ea a încercat să-şi aducă martori chiar dintre apropiaţii Elenei, pentru ca adevărul să iasă, în sfârşit, la suprafaţă:

„M-am pomenit cu ea aici. Peste tot zice că ea nu vine la mine să-i pice picioarele, da' eu vin că-s obraznică. Lumea spune. «Intră-

n curte», îi zic, «ieşi, că-ţi pică picioarele», adică i-am demonstrat că ştiu de vorbele astea care începuse. Şi m-am dus după aia şi i-am zis că vreau să lămuresc o treabă. Am vrut să-i pun faţă-n faţă pe-ai ei, s-o bată ginere-su-n curte că vorbeşte, aşa că i-am zis:

— Taci, măciuca dracu'! zic, că sunt în curtea ta, că dacă sar în capu' tău ca ghiuleaua, te găseşte toţi dracii!".

Aici se încheie suita de ostilităţi, care are, desigur, toate şansele de a continua, în pofida hotărârii fiecăreia de a înceta orice discuţie asupra relaţiei lor şi a ultimului eveniment. Maria consideră că a „tras nişte focuri", că trebuie să renunţe la orice contact, pentru că altfel Elena „ne-aduce să ne facă pe astea trei case aicea să ne omorâm". Cu un aer definitiv, ea declară: „Supărarea mea să pice pe ea!".

Totuşi, conflictul există şi, odată cu el, lipsa de linişte. Maria nu are de ce să pună problema împăcării şi nici nu vrea intermediari. Merge la preot, „că se dă de mare credincioasă, cu credinţă falsă", şi o să-i spună acestuia „să n-o spovedească sau să-i facă alte obiceiuri, adică o spun, să ştie şi preotu' că vine des p-aici, vine şi bea o cafea, ceva".

Hotărârea luată de Maria de a fi „moarte una pentru alta, ca să nu mai existăm", este adusă la cunoştinţă Elenei:

„I-am zis că acum am terminat cu tine pentru totdeauna. Asta e, mi-e ultima voce care discut cu tine. Adică noi nu mai existăm. La primăvară aduc bolta, să nu ne mai vedem. Fac o boltă verde. Eu, care-am vrut să trăiesc într-o lumină, într-o ramificaţie...".

Elena merge la alt preot, în Şoimari, cerându-i acestuia, la rândul ei, sprijinul. Nu mai are încredere în preotul din sat care, pe lângă altele, „a imitat ce-a zis o femeie la spovedanie în faţa altora şi până şi vocea i-a făcut-o".

Această jignire, până la ultima picătură de sânge: invidia

În mai multe ocazii, Maria a încercat să-şi explice de ce Elena, vecină şi rudă de sânge, se poartă rău cu ea; într-un răgaz de

împăcare, regretat mai târziu, a realizat că numai invidia poate fi cauza. Dar, în fond, de ce ar invidia-o? Aparent, n-ar exista motive. Şi totuşi:

„…invidia, ce zice? O femeie singură, văduvă, am demolat toată curtea, am pus-o jos, am făcut curtea, am adus oameni. M-a costat peste suta de mii. Şi ce credeţi? Acum patru ani, după ce făcusem eu gardu', îi vine dracii, că nu-i face bărba-su gardu' ei, lua bulumacii şi-i dedea cam aşa. De-atunci am văzut c-are invidie şi vorbeam cu ea atunci. Zic:

— Ce dracu' faci, fa?

— Îl rup, fir-ar a dracu', îl calc, că tu eşti o femeie văduvă şi-ai curtea ca lumea şi la mine nu e.

Adică, aici s-a văzut că e gelozie".

Nemulţumirea Elenei pare să fie reală şi veche, pentru că şi alţii din sat spuneau că:

„…bărba-su bea, se duce cu vaca, a făcut gardu' ginere-su. Că se vaită peste tot că e puturos, că bea întruna, că din cauza lui ginere-su a luat de-acolo prăvălia şi-a mutat-o jos, în sat, în centru, că-ntruna bea şi alcoolul nu te duce la bine".

Chiar Elena confirmă motivul mutării micii dughene din fundul curţii. Poate că nu numai gospodăria frumoasă a Mariei i-ar da Elenei motive de invidie. Poate faptul că la aceasta se adaugă şi diferenţa de „cultură" şi mai ales faptul că Maria „a colindat poate-un sfert de ţară". Maria nu are decât două clase, dar cu aceste două clase a dat un examen „de patru clase şi a trimis Uniunea Urlaţi după mine şi am intrat vânzătoare şi-am învăţat comerţu'. Aici m-am deşteptat foarte mult, la Urlaţi şi la Brăila". Această experienţă de viaţă, această ieşire din Surani, îi dă Mariei toate argumentele pentru a susţine că cele câteva clase în plus ale Elenei nu au nici o valoare:

„Şi i-am zis: «Tu, mă, Elenă, degeaba ai învăţat şase, şapte clase, că n-ai avut educaţie». Eu m-am educat printre oameni. Ea n-are nici un pic de cultură…".

Elena nu-i poate fi egală Mariei nu doar pentru că nu-i umblată, ci şi pentru că viaţa pe care o are Maria este rezultatul propriilor eforturi, şi nu al ajutorului primit de la alţii:

„C-aşa i-am zis Elenii: tu eşti o descreierată, că tu ai trăit cu mama ta la fund şi-acum că e cocoşată prin curte. Că eu n-aş putea

să stau la cot cu tine, că n-ai dat cu capu' de greutăţi ca să te lecuieşti. Eu, fiind cu greutăţi şi singură, eu sunt lecuită".

După Maria, între ea şi Elena mai există o inegalitate, mai ales atunci când este vorba despre copii. În acest domeniu, al maternităţii, Maria se declară net superioară: „Eu mă-ngraş pentru ei, pentru copii, nu stau cot la cot cu ea, că nu sunt la fel cu ea". Copiii Mariei se iubesc între ei, se înţeleg bine – „dacă s-ar putea, numa-n braţe s-ar ţine" –, îşi iubesc mama, sunt bine situaţi şi au meserii bune şi uşoare:

„Vezi în curte două maşini, una albă ş-una crem. Zice lumea: «Băieţii Mariei!». Nu-njură, nu fumează, au apartamente, cu mobilă. Unu' are două, d-aia a luat o fetiţă, c-are două apartamente. Cel mare nu mai lucrează la strung, s-a uşurat, e geolog, adună probe din toată ţara, cel mic e pe computer. Şi nurorile sunt bine. Au bacalaureata, au meserie, una-i blănăreasă, alta-i tehnician proiectant. Şi fetiţa mare vorbeşte franceză şi engleză la grădiniţa uzinii de nu-ţi vine să crezi. Cân' vreau, merg la Ploieşti. Am cheie de la amândoi".

Este interesant cum se exprimă Maria atunci când se referă la unul dintre băieţii ei. Cel care lucrează la computer. Despre el spune că „e pe computer", aşa cum se spune în sat că cineva „e pe maşină", adică şofer, sau „e pe tractor", adică tractorist. Maria, deşi admite că de la cei care n-au cultură nu trebuie să ai pretenţii, nu este prea indulgentă cu Elena. Ei nu-i aplică aceeaşi înţelegere:

„Ea vrea să fie credulă şi nu ştie cum. Şi când a fost cu băieţii, a fost o tâmpită. Nici să jeluiască nu ştia. Hamla, hamla! Blang, blang! Toată lumea a râs. Ş-apoi, cin' i-a pus la groapă ca s-aşeze pânza aia, se duce ş-aşază pânza. «Gata!» – zice. «V-am gătit pentru plecare.» Toată lumea a râs. Nu judeca. N-are cap".

Maria se consideră de asemenea moralmente superioară Elenei, chiar dacă mai vorbeşte urât uneori, mai înjură sau se mai ia la ceartă. Sunt toate păcate, dar cam toţi le au. Are însă unele principii morale de la care nu se abate şi pe care le respectă şi, oricum, munca este pentru ea cea care o absolvă de orice defect, de altfel minor:

„Mi-ar veni să curvesc, să mint, să fur, cum merge vorba, dar mi-e ruşine. Cu munca, da! Am muncit de toate, atâta n-am făcut în viaţă, n-am rânit veceuri. Încolo, toate-am făcut. Eu îs bazată pe

mâna mea de 30 de ani. Mai mult învеţi practic decât teoretic. M-am învăţat singură. Nevoia! Casa-i făcută de mine. Picat din cer, n-a picat nimic!“.

Elena însă nu este atât de harnică şi, în plus, bea şi ea alcool:

„Mustaţă-i zice lu bărba-su, e băutor. Şi la băutură cred că pişcă şi vorbe. Nu-i de bine. Eu n-am fost nici măcar un pic ameţită. Trebuie să te controlezi. Omu’ la băutură e câine turbat. Nu mi-a plăcut mediul ăsta! La mine n-a fost băutură, anturajuri. La ea, da“.

La hotărârea de a nu da în viitor curs nici unei provocări din partea Elenei, Maria conchide cu o notă de dispreţ:

„La verişoara mea e invidie. Şi i-am zis: «Tu eşti proastă de mă-nvidiezi, pentru că să ştii că nu-ţi cer nimic, nu te deranjez cu nimic». Nu ştiu ce are! O duce foarte bine, da’ e proastă!“.

Proiectul american: „Merg cu tine, da’ nu mă faci sectă!“

Cam la doi ani de la liberalizarea paşapoartelor, Mariei i-a venit în cap ideea de a pleca în America:

„Eu strânsesem nişte bani, c-am vrut să plec în America. Am acolo o prietenă, ca soră, pe Lenuţa lu’ Vlad, cu soţ, cu copii. A plecat cu zece copii. Apostolişti. Are acum naţiunea americană. E plecată de prin ’78, are fermă acuma, are tot. Cân’ a venit aicea la mine, vine de i-am lucrat, a stat lângă mine şi-mi zice:

— Tu, Mario, tu n-ai nevoie să lucrezi mai mult de două ore pe zi. Şi-ţi ajunge ce lucrezi într-o zi să mănânci o săptămână. La noi e un trai foarte uşurat.

Şi atâta m-a-ncântat, că mă hotărâsem să mă duc“.

Socotelile Mariei erau destul de bine puse la punct. Va câştiga bani, va trimite ce le trebuie copiilor, iar risc nu exista, pentru că „trăgeam în casă la ea, nu mă duceam în străini“. Banii îi avea strânşi: 450.000 de lei. A aflat tot ce trebuia să ştie. La Otopeni a aflat costul drumului, 246.000 de lei dus-întors, „că nu-ţi dădea numai dus“, că are nevoie de o „chemare, de paşaport, care costa atunci 5.000 de lei şi fotografie color“. Nu-i rămânea decât să-i scrie

prietenei sale să-i trimită o invitaţie. În acest punct al proiectului de plecare, lucrurile s-au poticnit. Maria se supărase pe unul dintre fiii săi, „că era obraznic şi l-am plesnit, că şi acum dac-o caută-l plesnesc şi probabil că se aflase în America de acest lucru“. Prietena ei a crezut că Maria vrea să plece din Surani „din ambiţie“. Lucrurile nu mai păreau presante şi îndoielile prietenei au făcut-o să-şi ia gândul de la America. Dar, peste doi ani, prietena ei revine în sat, „hotărâtă că, dacă vrea să plece, atunci vor pleca împreună“, după ce va primi invitaţia de la un fiu rămas în America; acestuia urma să-i scrie chiar ea din sat. I-a adus şi cadou, o fustă de catifea şi o bluză. Evident, materiale, pentru că urma să şi le coasă ea însăşi. Încrederea în prietenia lor nu a scăzut, pretinde Maria, dar ceva a făcut-o să nu mai pună preţ pe promisiunile nou-făcute:

„Cân’ i-am spus «acum, Lenuţa, am nepoţi»… «Nu, Maria», zice, «că mergi cu noi!». Atuncea i-am zis: «Mersi, Lenuţo, pentru amabilitate, da’ acum nu mai merg eu. Acuma mă atrag nepoţii, adică nepoata, şi n-aş putea să rezist de doru’ ei». Şi ne-am lămurit“.

Sigur că în toată această poveste cu plecatul peste ocean, care a durat patru ani, a existat un moment în care entuziasmul prietenei a scăzut, lucru care a jignit-o mult pe Maria, dar peste care au trecut amândouă uşor, odată ce totul a devenit clar. Poate că Lenuţa a răsuflat uşurată şi, tot aşa, poate că Maria şi-a schimbat planurile de viaţă, obişnuindu-se cu ideea că e mai bine în Surani. Ceea ce este însă sigur e că niciodată, susţine Maria, prietena ei nu a îndrăznit să-i ceară „să treacă la apostolişti“, pentru că:

„Nu-mi place aşa la ei, că zice că e mai credincioşi şi ei îs cei mai hoţi. Eu i-am prins aşa, îi văd aşa, că nu bea, nu face, şi-i vezi în tot felu’ şi beţi. Eu am căutat sectele astea, am pomenit la mama bătrână de ortodoxie şi eu aşa merg“.

Invitaţii de a-şi schimba religia ea a mai avut. Dar:

„N-am admis, nici Lenuţa n-a-ndrăznit, că ştie că nu sunt pe linia asta. Şi e mai greu să te simţi respins de om, decât cu atracţie. A venit şi ăştia de la Tek, le-am zis să ia cireşe, da’ eu nu dau discuţii. O să rămân ortodoxă ca şi copiii mei, că şi ei îs ortodocşi, că suntem de-o naţie, cum altfel?“.

„Tu, ca părinte, ai ce face din copil“

Condiţia de copil sărac şi orfan a făcut-o pe Maria să-şi ia în mâini viaţa, dar şi să gândească cum să-şi crească copiii, mai ales atunci „când eşti şi mamă şi tată, şi femeie şi bărbat“. Această hotărâre a luat-o după ferme deliberări. Orgoliul de mamă a fost mare:

„Copiii-s crescuţi de-o mamă singură. Şi la mine a fost o creştere constrânsă, fără băutură şi-anturajuri. Că trebuie să am nişte copii, nu nişte derbedei şi nişte vagabonzi. Copilu’ nu trece prin faţa mea. Că mie nu poate să-mi spună o mamă de-un copil sau un părinte că n-are ce face din el!“.

Asprimea Mariei în ceea ce priveşte creşterea copiilor nu s-a datorat numai dorinţei de a „scoate oameni din ei“, ci şi fricii de a nu se face de râs în faţa satului:

„…cel mic era scandalios, da’ l-am bătut şi-n dreptu’ căminului, jos, acolo, duminica, c-a făcut scandal şi cân’ m-am repezit în el cu palmele la el şi cum l-am făcut, da’ n-am permis scandal, băutură. Ia uite! Da’ unde ne trezim? Adică cum? Să spună… «băieţii lu’ Maria a ieşit nişte proşti?»“.

Atentă la felul în care îşi petrec copiii timpul, Maria i-a antrenat la treburile casei, pentru a munci şi, mai mult, pentru a nu face prostii:

„Eu lucram şi ei făcea mâncare. Ţesea cu mine. Ăl mare ştie să coasă pantaloni. Nu le-am dat voie la hoinăreală. Eu i-am instruit. Eu am fost autoritară“.

Aşa se face că Maria este o mamă mulţumită. „Amândoi îi am foarte bine, băieţii mei sunt boieri“. Mulţumirea este însă şi rezultatul sacrificiului matern, pe care Maria îl invocă şi în discuţiile pe care le are cu ei, pentru a le aminti obligaţiile pe care le au faţă de aspiraţiile mamei. Maria ţine minte cheltuielile mai mari făcute pentru băieţii ei şi faptul că a dorit să nu arate a copii săraci sau crescuţi de o mamă singură. Ea a ţinut morţiş ca băieţii ei să treacă în sat drept băieţi bine situaţi din punct de vedere material:

„Copiii mei, pân’a fos’ să meargă pă pâine, nu le-a lipsit banii de buzunar. Cel mare, cân’ a terminat profesionala, avea trei costume,

sare şi piper, maro şi bej, c-aşa-mi plăcea mie şi era nailonu' la bătaie, la cămăşi. Avea cămăşi că cân' le puneam pe sârmă ziceai că-i o culme de zăpadă".

Lumea oraşului: „N-am învăţat în familie, am învăţat din lături"

Pentru Maria, sărăcia şi mizeria, ca şi umblatul prin lume au avut şi o parte bună:

„M-a dat bunicii mei la toţi ţiganii care-avea ţâţă, la toţi, şi eram ahtiatică, slabă, ş-acum n-am piele clară, limpezită. Eram sărăcăcioasă şi eu, mergând pân lume şi văzând lumea prin ce medii trăieşte, am învăţat toate. Prin lume-am învăţat. Am vorbit cu dumneavoastră, am tras nişte concluzii, nişte vorbe frumoase am luat de colea, am atras, am mâncat la dumneavoastră o mâncare, am întrebat cum aţi procedat de aţi preparat mâncarea asta. Eu aşa m-am îmvăţat şi să gătesc, am luat exemplu, ce a fos' bine, ce a fos' rău am îndepărtat. Orideunde-am mers am avut de cules şi de-nvăţat".

Această capacitate formativă a oraşului este pentru Maria singurul motiv pentru care copilăria trebuie trăită la oraş. La ţară, nu ai ocazia să înveţi mare lucru de la oameni şi nici de la părinţi, fiindcă ei, la rândul lor, nu au avut de unde învăţa. Să creşti la ţară nu e bine. Amintindu-şi de propria sa copilărie, Maria consideră că nepoatele ei nu trebuie să se întoarcă la ţară decât în vacanţă, ca şi părinţii lor, de altfel:

„Copilu' nu e bine să stea la ţară. Că eu am fost crescută la ţară şi nu e bine. Ca copii, într-un mediu îmi place. La oraş, ai ce învăţa, orice-ai zice".

Lipsurile unei copilării petrecute la ţară Maria le-a rezolvat mai târziu, „dând cu capu' de lume deşteaptă", aşa că, pentru ea, cel mai bun lucru acum este să stea în sat:

„Nu prefer nicăieri decât aici. În lanţuri să mă duci şi nu plec. Mie aicea mi-a plăcut pentru că am avut o poziţie cu casa şi mie, pe mine, de curtea asta şi de poziţia mea nu mă desface nimeni. Dacă

vreau s-o vând, o vând. Eu sunt stăpâna, titularu'. Mai târziu, văd eu ce fac cu pământu'. Am grădina de 1.200 de metri, pentru loc de casă. Şase milioane mi-a dat. Da' nu am de ce acum s-o vând".

Plăceri lumeşti şi socializare feminină

Pentru Maria, satul este un loc unde te poţi mişca. Atâta vreme cât te ţin picioarele, a umbla de la unul la altul şi a primi oameni la tine este o manieră de a trăi:

„Că ce? Picioarele mele nu-s luate de ei, nu-s luate de rechiziţie! Merg unde vreau şi văd pe cine vreau".

Faptul că se ocupă cu croitoria o plasează pe Maria între persoanele cele mai vizitate şi căutate din sat, pentru că femeile au nevoie să se îmbrace pentru nunţi, petreceri sau pentru a pleca la Ploieşti mai gătite, că doar pleacă la oraş. A fi căutată de oameni este unul dintre lucrurile cu care ea se laudă, pentru că: „...vorbele nu le-aduce vântu' sau păsările... că ele vin la mine. Popa pleacă-n timpu' slujbei să bea o cafea la mine. Vine doctoru', mai îmi ia tensiunea, mai vorbim, vine lume...".

Mândră şi uşor glumeaţă, Maria lasă să se înţeleagă că este în termeni buni cu notabilităţile satului, ba chiar şi cu cei care, stând la Bucureşti, au o casă de vacanţă în satul Surani:

„I-am zis popii să-mi lase picioarele-n afară cân' oi muri. Să le pupe. Că e bine să te iubeşti cu popii, că-ţi iartă păcatele. Doctoru' vine la mine, nu stau eu după el. Cân' am fost bolnavă, imediat a aflat ş-a venit, nu l-am chemat eu. Mi-aduce medicamente".

Mariei îi place să meargă la nunţi, la botezuri, şi nu la înmormântări. Îi place să se distreze, să danseze şi să mănânce bine, pentru că:

„...prea am dormit pă rogojină şi-mi intra dungile-n carne... acum dorm pe recamier şi mănânc ce-i mai bun. Şi stau la cald şi văd filme de-alea indiene. Alea-mi plac. Că-s pasionate. Nimeni n-avea televizor pe valea asta în '73".

Socializarea feminină este foarte apreciată de Maria, pentru că bărbaţii sunt excluşi şi ea are loc în afara cunoaşterii lor. Când sunt sărbători sau zile onomastice, femeile, pe rând, organizează

întâlniri la care gazda se implică mai mult, pentru a le face pe toate să se simtă bine:

„Vecinele mele vin la mine sau mă duc eu la ele. Vin cu prăjituri şi ne-ntâlnim, aşa, să petrecem. Bărbaţii nu vin, nu ştiu, că ei pleacă la servici sau la muncă. Vin femeile şi bem ţuică, vin, bere, lichior, ce se poate, şi vorbim de toate câte cele".

Maria nu se sfieşte să amintească faptul că unele conversaţii au subiecte erotice şi că limbajul folosit este mai liber, mai necenzurat. Pe de altă parte, unele teme abordate sunt specifice experienţelor feminine, aşa cum a arătat Simone de Beauvoir în cunoscuta sa carte *Al doilea sex*. Femeile au interese şi preferinţe comune prin însăşi apartenenţa lor la aceeaşi categorie de sex. Maria mai menţionează faptul că temele politice lipsesc din conversaţiile lor, pentru că sunt neinteresante:

„...vorbim vorbe amestecate, nu ca să se ducă-n sat, de vie, de copii, de morţi, că i-am trimis la pământeanu', adică la cimitir, de sculători şi pulărezuri... aşa, se-ntâmplă. Că de ce să vorbim? Cu politica, nu. Nu ne ocupăm. Ne scuturăm de ăştia, că nu ne trebuie. Ce să vorbim politică? N-are rost!".

Pentru Maria, întânirile sunt pretexte pentru a-şi etala experienţa de viaţă şi cunoştinţele căpătate în călătorii, impresiile pe care şi le-a făcut în cursul lor:

„Eu am văzut multe, am făcut excursii! Lumea m-a ameliorat. Ne zice că suntem ţărani cu păr pe limbă, că nu ştim să vorbim. Da' eu am mers cam peste tot. Eu dacă văd ceva, vin şi-mi fac. Şi muncesc, că asta-i drept, că mai uiţi de supărări... Nu-mi plac moldovenii, nu-mi place limba lor. Îmi place de olteni, de dobrogeni, c-am fost la Eforie. Am fost la Braşov, e aglomerat şi numa' spurcăciuni. Văd nişte naţii urâte! Numa' boanghini! Nemţii e frumoşi".

Viitorul mai îndepărtat: „O înmormântare de regină şi băieţii să tragă aicea ca-ntr-o staţiune"

Casa Mariei este încăpătoare, cu două dormitoare – „se poate

face ca un apartament“ –, iar în fiecare cameră se află câte un televizor. Grădina este mare şi bine aranjată. Ea nu-şi doreşte ca băieţii ei să se întoarcă în sat. Cel mai bine este să rămână „locatari ploieşteni“. Să nu facă naveta. Pe lângă că e greu la ţară, „te duce-o muncă ş-o gospodărie“. La ţară este foarte greu, „că e muncă“. Dar la ţară e frumos. Băieţii Mariei vin şi vor veni în vacanţă, în concediu, „să-şi petreacă aici, că e frumos“.

Motivul principal nu este atât frumuseţea sau nu este numai frumuseţea locului, cât aerul. Aerul curat. De Paşte, vin băieţii la ea, dar de Crăciun pleacă ea la ei, la Ploieşti. Nu-i place să stea acolo, pentru că „stă sufocată-n cameră şi se uită pe geam după muşte şi după stele şi se bate cu ţânţarii“.

Grădina poate fi lucrată şi de alţii, „de-o femeie cu ziua“ şi uneori şi de ea. Grădina e mare, „aicea are pătrunjel, are mărar, o roşie şi varză, de toate, şi aici faci piaţa-n grădină“. În afara conflictului cu Elena, Maria se consideră fericită. Oamenii din sat vin s-o vadă, clienţi la cusut are, slavă Domnului! Unii îi lucrează la câmp şi ea le coase. Trocul funcţionează bine. În comparaţie cu mulţi oameni, mai ales cu femeile, Maria este norocoasă:

„Nu am obligaţii la nimeni. Dacă vreau să mănânc, mănânc, dacă vreau să mă spăl, mă spăl, dacă vreau să merg la Bucureşti sau la Brăila, plec. Nu mă-ntreabă nimenea. Văd femei, aici dacă pleci, unde-ai stat, vezi să vii repede, ş-apoi îs bărbaţii, se-mbată şi fleşcăieşte. Am deprins libertatea şi eu mi-am uşurat viaţa. N-are cine să mă reţină“.

În 1984, Mariei i-a murit bărbatul de care era despărţită neoficial. Ea susţine că n-a avut „noroc de om“ şi refuză să i se aducă peţitori, deşi aceştia nu au ocolit-o. Acum, la 66 de ani, i se pare că ar fi fost mai câştigată dacă făcea „copiii din flori“. Dar, „când eşti tânără, n-ai minte“. Ea ţine să-şi etaleze cunoştinţele medicale şi tot ce este legat de „cultura pe care o are omu-n cap“. Îi place să mănânce sănătos, „să crească o pasăre şi să stea carnea pe os când tai şi mănânci“:

„Aici unde trăiesc eu, cân’ cobor scara, n-o iau pă ciment, o iau pă pământ şi-mi intră curentu-n picior, c-aşa-i sănătos. Mi s-a inflamat cristalina şi am orbit astă-vară. Mi-a plecat nervu’ paralizant pân picior în jos şi mă morfinează şi aşa morfinată e suportabil“.

Copiilor le pretinde să-i facă o înmormântare de regină: „După cât am muncit pentru ei, mie trebuie să-mi facă o mormântare de regină. Le-am zis, dacă nu-mi faceţi o mormântare de regină, vă iau cu mine, vă fac cu mâna. Eu am pretenţie“.

După Maria, înmormântările trebuie să fie fastuoase şi să rămână în memoria oamenilor. Mătuşii ei, pe care a urât-o, ea i-a făcut o înmormântare nemaivăzută, „lumea a rămas paf“. Chiar ea i-a cusut rochia şi a gătit-o.

Mai demult, când s-a simţit bolnavă, a apelat la ajutorul unei „bobărese“ ca să-i spună dacă se va împăca cu soţul ei, plecat la Târgovişte, după un conflict cu mătuşa ei. Bobăreasa i-a spus că se vor împăca şi totul va fi bine. Dar n-a fost aşa. Soţul ei a avut probleme cu tribunalul şi nici nu s-au mai împăcat ulterior. Asta a făcut-o să-i spună bobăresei:

„Nu cred în bobii tăi. Îi suceşti degeaba. Mai bine dă-i la găini. Ce vezi tu în bobii ăia că-i mănâncă găina, că mă doare mijlocu’? Nu cred nici în bobi, nici în farmece, nici în ghicit“.

Maria nu ştie nimic despre istoria satului ei. Ea aşa s-a pomenit în satul ăsta. Lumea a interesat-o, dar trecutul satului ei, nu. Mai nou, Elenei i s-a furat motorul de tăiat lemne din curte. Vestea i-a adus-o o altă Marie din sat. Nu se poate şti dacă satisfacţia Mariei se datorează faptului că lumea vine să o informeze – „eu nu duc vorbe, uitaţi cum vin vorbele la mine“ – sau dacă, în sfârşit, ea nu poate fi bănuită nicicum de acest ultim furt. Pe de altă parte, şi celelalte furturi pot fi puse sub semnul întrebării:

„…să vină să controleze-n beci, că zice că-i treabă de bărbat furtu’ ăsta de motor. C-aşa a zis, că eu am mâncat păsările cu băiatu’ ăla…“.

Reproşul adus Elenei este, în ultimă instanţă, faptul că îşi bate joc de ea, „adică te face bâlbâită de nume“. Imaginea publică este importantă într-un sat în care toţi se cunosc. Ea ar trebui să fie curată, şi nicidecum tulburată de vorbe. A-ţi bâlbâi numele este sinonim cu „a-ţi strica firma“ şi îl obligă pe cel compromis la reacţii de apărare. Maria este interesată astfel nu de ce zice Elena, ci de ce zice satul. Istoria conflictului lor este o continuă reacţie de apărare a imaginii publice din partea amândurora, dar mai ales din partea Mariei. Ea se petrece paralel cu bănuitele intenţii ale Elenei de a-i altera în continuare această imagine.

X

Ana: „Merticu’! Atâta-i porţia ta, lăsată de la Dumnezeu“

„Eu am pierdut din partea comuniştilor“

Ana ar fi vrut să prospere în viaţă, dar „merticu’ a fost mic“. „Merticu’“ a fost mic pentru ce a vrut să facă în viaţă, afirmă Ana, adăugând că „mertic se spune la o măsură de la moară, când te duci la moară, câte duble duceai, atâtea merticuri luai, atâtea căni“.

Până la urmă, merticul este soartă, este context, mai mult sau mai puţin favorabil, dar pentru a vedea de ce unul are un mertic mai mare sau mai mic ne referim, ca şi Ana, la datele biografice ale cuiva. Merticul soţului Anei a fost mai mare pentru că el a avut posibilităţi mai mari, n-a fost din părinţi chiaburi, în timp ce Ana, din cauza Partidului Comunist, a pierdut mult.

Tatăl Anei, după stagiul militar, s-a căsătorit cu o fată de 13 ani, care a fugit de acasă. La început, ei n-au avut nimic, dar căpitanul din armată, iubindu-l mult, l-a ajutat şi l-a angajat, el devenind astfel militar de carieră. A făcut şi avere. Avea şi cazan de ţuică şi o dumbravă, fapt pentru care a fost declarat chiabur; pentru acelaşi motiv, Ana a fost exclusă din UTM. A avea părinţi chiaburi însemna a suferi toată viaţa, pentru că în tinereţe nu ai putut face nimic:

„În 1959, tata, cân’ a aflat că se ia pământu’, că se ia totu’, a picat mort, aşa că aşa e, de la asta i s-a tras moartea“.

Tot din cauza schimbărilor sociale s-a prăpădit şi soţul Anei, în 1991, când bunurile de la CAP au fost puse la licitaţie. Fiul Anei afirmă şi el că licitaţia s-a făcut fără respectarea legilor, astfel că

tatăl lui a murit de supărare. Ei ar fi dorit să recupereze şi cazanul de ţuică, să li se dea aşa, spart, cum li s-a spus că este, dar preţul pus a fost mult prea mare. Nedreptatea a fost foarte mare:

„…Să trebuiască să cumperi ce-i al tău, ce ai de la părinţi, şi să-ţi ceară 25.000 de lei şi să-l dea la altu' cu 2.500, ce ziceţi?

Eu am pierdut din partea comuniştilor. Eu am zis: de ce m-ai blestemat, mamă? Să se ducă, să nu mai aud de neamu' meu! Din cauza partidului comunist am pierdut mult. Mai întâi şcoala. După capacitate, nu i-a schimbat banii lu' tata, n-am avut cu ce face. Am intrat în învăţământ. N-aveam trei ani vechime în '49. Cân' i-am făcut, hai să dăm examen să ne calificăm. I-a băgat pe ăştia ai mei la chiaburi şi m-au dat afară, că eram fată de chiaburi. Mai fă un drac atunci! N-am mai făcut nimic! Pe urmă, am pierdut iubirea. El era bursier, eu eram fiică de chiabur".

Cu multă convingere, Ana arată că merticul, cu cele două valori majore – şcoala şi căsătoria –, a fost aşa de mic din cauza comuniştilor, pentru că „de la comunişti mi s-a dus amorul, s-a dus cariera". Din punct de vedere material, Ana se declară la fel de nemulţumită, neputând lăsa averea făcută de ea copiilor şi nepoţilor ei:

„De lucrat, n-am lucrat. Am lucrat până să mă mărit cămăşi de noapte, draci-laci. Ca să rămână ceva la copii, am toate lucrurile de la mama. Feţe de masă, perdele, vechituri".

Dacă a face şcoală şi a avea o carieră în faţă sunt valori sociale pe care Ana le recunoaşte, mărturisind regretul de a nu le fi putut realiza aşa cum şi-ar fi dorit, libertatea şi călătoriile în străinătate, ca valori personale, n-au putut fi obţinute decât în parte:

„Am zis şi eu să pun piciorul într-o ţară străină, că-mi scria în zodie, da' nu mi-a ieşit. M-a dus fii-miu la mare şi era să mă-nec ca o proastă. M-am dus acolo, la dig, să fac baie şi m-am dezbrăcat. Că eu nu m-am dezbrăcat niciodată în viaţa mea, nici în faţa copiilor mei, nici în faţa bărbatului. M-a invitat soţu', mi-aducea rochii, le-am dat pe toate la fete imediat. N-am mai vrut. Ce, să mă oblig acum la tine? Ce, sunt proastă? Ş-acum, în septembrie, pân' să moară, m-a invitat la Căciulata. «Hai cu mine», zice. «Nu, mă băiete! Acum să-ţi duc valiza? Cân' erai cu ea ca paru', ziceai că nu este. Acum, du-te singur!»".

Belă şi rebelă: „M-am simţit supus austriac, mă simt argată!“

Dintr-o ambiţie şi pentru că „s-a dus amoru’“, Ana se căsătoreşte cu cineva cu un mertic mai mare, cu posibilităţi mai mari:

„Eram frumoasă. Toţi ziceau că am ochi care tulbură. El m-a iubit, nu eu. M-a iubit prosteşte. Copiii zic: «Să nu-l plângi, mamă! Ai uitat cine te scotea cu copiii târâş în zăpadă? Iubire-i asta? Dă-o dracu’ de iubire!». Era iubire de-aia ţigănească, că era şi brunet, aşa, d-aia indiană, să te bată musulmanii ăştia, să fie ei stăpâni pe muiere! Nu! Eu am fost independentă. Nu admit. N-am admis. L-am refuzat de cinci ori, până l-am luat o dată. La 17 ani l-am refuzat, la 18 ani l-am refuzat, la 19 ani l-am refuzat, la 20 de ani, la 21 de ani, la 22 de ani. Şi la 22 iau prietenu’ ăla, stătea pe canapea şi-am intrat în primărie şi-am declarat că-l iau de bărbat. Să vedem ce-a face el, că, al dracului, zicea că «aoleo, dac-aş şti că te măriţi, mă-mpuşc»… a minţit, că nu s-a-mpuşcat. Ca să văd ce face şi n-a făcut nimic. Vorbe…“.

Fiind singură la părinţi, Ana făcea mai mult treburi bărbăteşti, „treburi exterioare, la apă, la tăiat lemne, că mama vedea de copil, mai târziu“. Mama ei a încercat s-o îndrume spre activităţi tradiţional feminine, dar Ana a arătat doar un interes minor pentru ele, preferându-le pe cele care nu cereau multă răbdare. Avea un temperament puternic, extrovertit, pe care l-a considerat cauza nevoii permanente de acţiune, mai degrabă decât munca:

„Am fost expansivă. Nu ştiu cum stau muierile cu orele să coasă… Cu comuniştii ăştia, s-a-ntâmplat că trebuia să zici ca ei. Făceam lozinci. Venise moda aia să le decupăm, să le vopsim. «Pune mâna şi lucrează, Anica», spunea mama, «că atunci cân’ te-oi mărita, o să-l culci pe lozinci şi-o să-l înveleşti pe lozinci pă bărbatu-tu…»“.

Ana îşi recunoaşte firea liberă, independentă: „Îmi place să mă simt bine, să nu dispun de altu’, să am banu meu’, să am ce-i mai bun“. Faptul că avea un bărbat prea egoist, prea gelos o deranja mai ales prin consecinţele acestui tip de comportament. Desigur că relaţia lor era plină de tensiune, ambii fiind structuri puternice şi fiecare dorind să-şi exprime independenţa. Numai că aventurile ei

erau ascunse, făcute cu discreţie – „aia n-a trebuit să ştie el“ –, pe când el „o făcea făţiş“. În faţa agresiunilor pe care le-a suportat, ea a ştiut nu numai să se apere, dar chiar să transforme un eveniment negativ într-un avantaj:

„Ca să fiu sinceră, mă bătea omu’ azi. Trei zile aveam. Eram la servici, dădeam pe la medic, luam scutire, luam de acolo o delegaţie, mă şi plimbam, veneam şi cu certificat medical, şi cu bani…“.

Ana admite cu uşurinţă că este orgolioasă şi mereu în luptă cu alţii, cu credinţa că Dumnezeu o apără mereu şi o ajută.

Căsătoria: „Să nu mă calce pe coadă, că vin ca şarpele, hârşt!“

Ana s-a măritat la 22 de ani şi a avut un bărbat bine. Preotul din sat a plăcut-o şi el, dar bărbatul pe care l-a luat era, după părerea ei, mult mai bine şi, în plus, era şi brunet. Înainte de a se căsători, a existat o oarecare atracţie pentru el; mai târziu totuşi relaţia lor a devenit duşmănoasă şi tensionată. Ea a fost, ca orice fată, curioasă să ştie cum arată cel cu care se va mărita şi pentru asta a procedat aşa cum făceau multe fete din sat. Ana nu ştie nici acum sigur dacă procedeul a dat roade sau dacă, tot gândindu-se la el, până la urmă l-a visat:

„Oricum, înainte de a mă căsători am făcut ca toate fetele din sat. Se punea nouă oale cu fundu-n sus şi sub oale se punea câte ceva. Adică nouă lucruri diferite. Şi-ntorceai trei oale, care-ţi venea, şi ce era sub oală, aşa era. Dacă era ardei, era rău, dacă era inel, era subţire, dacă era cărbune, era negru, adică brunet, dacă era sare, era sărac, dacă era bani, era bogat, dacă era câlţi, era bătrân, dacă era creion, era funcţionar, dacă era pieptene, avea dinţii ca de cal, dacă era oglindă, era frumos“.

Toată perioada căsătoriei a fost pentru Ana un neîncetat refuz de a abdica în faţa puterii bărbatului, pe care a perceput-o atât ca dorinţă „de a fi stăpân pe muiere“, ca pierdere a autonomiei eului, cât şi ca pedeapsă fizică:

„Zic, «m-ai bătut?». Nu m-a bătut să mă omoare, da' m-a bătut. «De ce ai dat?» Am zis la prima palmă că termin cu el, da' eram lehuză. Cu ce drept mă schilodeşti? «Cu ce drept, mă, mă schilodeşti tu pă mine?»".

Tatăl Anei a pledat, de la începutul căsătoriei, pentru răbdare, considerând-o în interesul ei. Sfârşitul pe care l-a avut bărbatul ei, aşa cum îl relatează ea, este o dovadă că Dumnezeu i-a făcut dreptate:

„Da, m-a jignit şi-n ziua cân' să moară. «Din cauza ta mor», zice. Eu i-am zis aşa: «Un prost moare din cauza altuia. Până la urmă m-ai bătut, lasă-mă-n pace!». «Nu te-am bătut prăpădito, că dacă te bateam, până acum erai moartă de mult!»".

În ziua morţii, între Ana şi soţul ei s-au încheiat conturile, fiecare reclamând sinceritatea celuilalt. Atunci, Ana a considerat că venise momentul să ştie care a fost scopul pentru care el o ceruse de nevastă:

„Tu cu ce scop ai venit aici? Se poate? Eram teroristă rău. Să ştiu cu orice preţ. Că de ce m-a luat, asta vroiam să ştiu".

Ana ştie că a fost răzbunătoare, dar nu regretă câtuşi de puţin. În relaţiile cu alţii în care ea se simte nedreptăţită, Ana nu admite ca până la urmă să nu-şi facă dreptate, iar celălalt să nu-şi recunoască vina:

„Sunt universală şi indiferentă. Eu, dacă puneam la suflet, eram moartă... nu mai pun la inimă nimic. Nici moartea lu' Gheorghe. Am pus-o, da' cât urlam, cât boceam, strigam, zbieram... Ia du-te-n Cristosu' mă-tii, ce ai venit, să mă omori pe mine? M-a jignit şi-n ziua cân' să moară...".

Un război deschis: „Venise moartea pe bandă şi eu l-am terorizat, l-am judecat"

Relaţia dintre cei doi soţi s-a încheiat prin moartea bărbatului, Anei revenindu-i dreptul de a-i aplica judecata de apoi încă viu fiind, în numele ei:

„«Tu cu ce scop ai venit aici?» Venise moartea pe bandă şi eu l-

am terorizat, l-am judecat. Zice: «Nu, pentru averea lu' Grigorescu». A părinţilor mei. «Cu scopul ăsta«, am zis, «ai venit să mă omori? Du-te după el!». A murit la două noaptea. Asta a fost ziua, pe la douăşpe sau chiar după douăşpe…".

Relatând această întâmplare, din care ea iese victorioasă, iar bărbatul ei învins definitiv şi fără posibilitatea de a-i replica în timp, Ana se consideră, în sfârşit, satisfăcută. Este a treia oară în viaţă, aşa cum vom vedea mai târziu, când ea doreşte răul cuiva şi Dumnezeu îi îndeplineşte dorinţa. Dumnezeu este cel care hotărăşte să dea sau nu curs dorinţei ei. Ea nu face altceva decât să-i expună cazul şi credinţa ei în dreptate.

Relaţia cu Dumnezeu: „Am eu o parte, a mea"

Ana crede în Dumnezeu, în existenţa dracului şi în eficienţa blestemelor. Relaţia cu Dumnezeu are o componentă de mare complicitate, întrucât în orice act prin care ea urmăreşte un scop personal, nedictat de vreo etică interpersonală din afara ei, îl roagă pe Dumnezeu să o protejeze pe tot parcursul acţiunii. Totdeauna a avut încredere în ajutorul lui:

„Pocăiţii ăştia zic că Dumnezeu e unul singur. Am eu un Dumnezeu al meu, am eu o parte, a mea, care mă înţelege la toate. Mă apără. Dacă plecam într-o aventură, îl luam pe Dumnezeu cu mine. «Apără-mă şi scapă-mă», ziceam. Nu m-a omorât nimeni… Am avut luptă cu părinţii, cu bărbatu', doar cu Dumnezeu m-am ajutat…".

Mai mult decât atât, considerând alteori că nu este răzbunătoare, Ana delega lui Dumnezeu sarcina de a-i fi propriul justiţiar. Pe el îl chema să-i aducă dreptate şi să-i pedepsească pe cei care-i greşesc:

„Zic că-l bate Dumnezeu, asta e! Şi copiii, dacă mă supără, sau nepoatele, le zic: «Să vă ajute Dumnezeu, gândurile care le gândiţi voi de mine să vi le dea Dumnezeu vouă şi să vă pedepsească Dumnezeu cum o şti el mai bine!»".

Încrederea în propria apreciere a binelui şi a răului este întărită de sprijinul obţinut întotdeauna de la divinitate. Dumnezeu îi face dreptate, pentru că tot ceea ce spune se îndeplineşte. De copil, atât ea, cât şi alţii, inclusiv părinţii, au constatat că are gură rea. Ea spune, iar Dumnezeu vine să adeverească propriile vorbe. Şi pentru a te convinge de adevărul acesta, aminteşte de moartea soţului ei, dar şi de cea a cumnatei sale:

„Avea bărbatu' meu o soră a dracului, care-am blestemat-o şi a murit şi popa s-a dus să vadă dacă într-adevăr a murit. Uite aici îngenuncheam, colo pe ciment. «Doamne, arde-o-ar focu' pe soră-ta!» Ş-a murit de foc de butelie. A ars. Mama a zis: «Feriţi-vă de mă-ta, c-are gura rea!». Da, am blestemat-o!... Le e frică, c-am gură rea...".

S-a mai întâmplat o dată ca Ana, supărată, să blesteme pe cineva; fiul ei adevereşte că a ştiut de acest blestem şi că cel blestemat de mama lui a murit. Omul era agent agricol la primărie şi i-a strigat tatălui Anei, deci bunicului său, în vremurile tulburi ale prigoanei politice de după război, vorbe pline de ură. Tatăl Anei era în acea vreme primar şi membru al Partidului Ţărănist:

„I-a strigat lu' tata, care era ţărănist, vorbe pe care nu le uit. I-a strigat: «Maniu şi Brătianu nu vor mai trăi la anu'!». Şi l-am blestemat şi a murit în Şoimari. A căzut în cap. Dumnezeu pedepseşte. Eu blestem, da' Dumnezeu pedepseşte!".

În relaţia cu Dumnezeu, Ana exclude intermedierea făcută de preoţi. Ea n-a mers la biserică, pentru că preoţii nu reprezintă pentru ea o instanţă plină de respect:

„M-a deranjat doi popi de-aici. Eu cu preotu' din sat, ăl bătrân, n-am vorbit opt ani. Mai bine cu Dumnezeu, dar nu cu escrocii de popi. Scuză-mă! Şi ăsta de-acum e calic...".

Pentru Ana, relaţia pe care preotul o realizează cu Dumnezeu în serviciul enoriaşilor, al credincioşilor, trebuie să se petreacă în afara determinărilor financiare. La cererea de a face o liturghie pentru soţul ei sau pentru pomenirea morţilor pe care îi are, ei i-au fost respinse doleanţele din cauza ofertei băneşti prea mici pe care a făcut-o preotului. Cu indignare, ea respinge definitiv orice relaţie cu slujitorii bisericii:

„Dacă ai credinţă, că d-aia vii la biserică, pui cât ai. Fata a zis că

e prea puţini bani pentru atâtea nume la pomelnic. Eu mă rog şi la Dumnezeu şi Maică, cân' vreau eu, cân' mă culc…".

Pentru Ana, există o distincţie clară între iubire şi datoria de a respecta obiceiurile. Chiar dacă nu ai avut o căsătorie bună, dacă nu ţi-ai iubit bărbatul, „iubirea e una şi obiceiurile alta şi trebuie să faci ceva, c-aşa trebuie". Bineînţeles, şi ea s-a supus acestei norme.

Cele două femei cu pălării

Ana are în viaţă trei principii şi dorinţa de a fi îmbrăcată pentru înmormântare într-o „rochie mov, culoarea Reginei Maria, şi cu pălărie cu voaletă". Cele trei principii se referă la a nu fura, a nu vorbi pe altul de rău şi la a păstra căsătoria, aşa cum se poate, pentru ca părintele adevărat, cel care trebuie să rămână să-şi crească copiii, „să poată avea curaj să ţipe la el, la copil". Străinul nu poate face acest lucru.

Dorinţa de a avea, măcar la înmormântare, pălărie cu voaletă i se trage din amintirea celor două femei cu pălărie din viaţa ei. Una dintre ele este mama care a adoptat-o, când, la 13 ani, a fugit de acasă să se mărite. Este sigur faptul că, dacă mama Anei ar fi avut tată la acea vreme, ea nu ar fi putut fugi uşor de acasă. Autoritatea paternă ar fi funcţionat, fără îndoială. Tatăl mamei era om cu stare, avea prăvălie – i se zicea „La Cocoş" – şi ar fi păzit-o să nu fugă cu un bărbat şi, mai ales, cu unul sărac. Deşi s-a măritat repede, mama Anei s-a descurcat bine şi, împreună cu soţul ei, militar de carieră, a cumpărat pământ, făcând avere. Ea umbla prin Ploieşti, bine îmbrăcată, cu pălărie pe cap, iar în sat, în zilele de sărbătoare, stătea în faţa primăriei, pe „canapeaua de mesteceni", îmbrăcată adesea orăşeneşte. Peste drum de casa ei, avea o grădină cu o alee de trandafiri albi, pe care o botezase „Aleea Mireselor" şi unde Anei, copil, îi plăcea teribil să se plimbe.

Cea de-a doua femeie cu pălărie din viaţa Anei e mama ei naturală. Această femeie a venit o dată la Ana la cămin, când era la şcoală, însoţită de un băiat, frate de-al Anei, şi i-a adus trei lucruri: o pereche de şosete Malagamba, la modă la acea vreme, o cutie cu

prăjituri şi un medalion. Ana îşi aminteşte că această femeie i-a spus să poarte şosetele, să mănânce prăjiturile şi să-şi pună la gât medalionul. Să-l poarte. Ea a purtat şosetele, a mâncat prăjiturile, dar medalionul n-a apucat să-l poarte prea mult, pentru că mama adoptivă a venit şi i l-a luat. Ana n-a ştiut decât mai târziu că femeia cu darurile era mama ei cea bună, pentru că nimeni nu i-a spus, nici măcar mama adoptivă atunci când i-a luat medalionul, pe care nu i l-a mai dat niciodată. Mama adoptivă a fost o mamă şi bună, şi rea. I-a crescut copiii, mai ales pe băiat, pe care l-a ţinut ca pe-un prinţ, dar l-a şi incitat pe bărbatul ei s-o bată, strigându-i că este bastard. Se pare că tatăl adoptiv al Anei era chiar tatăl ei, care, văzând că soţia sa nu face copii, a reuşit s-o convingă să o adopte pe Ana pe când aceasta avea doar doi ani şi jumătate. Probabil că mama adoptivă a Anei ştia că Ana este copilul lui. Totuşi, chiar şi tatăl Anei nu a scutit-o de câteva ori de bătăi pe care Ana le-a contabilizat cu grijă:

„M-a bătut la şase ani, că de bătaie m-am ascuns sub pat, ceva cu şcoala, pe la opt ani, c-am vărsat mâncarea de cartofi în curte, mâncarea pentru nişte oameni care lucrau la noi, mi-a dat o palmă pe la 14 ani şi, mai târziu, c-am venit acasă târziu. Aveam o rochie bleu cu picouri albe, de voal, frumoasă, şi-am sărit poarta, că era încuiată. M-am trezit cu o curea. Stătea tata după poartă şi m-aştepta“.

Oamenii din sat i-au spus Anei că mama care o creşte este mamă adoptivă, că Ana este „luată de suflet“. Ceea ce îi reproşează Ana acesteia este faptul că i-a luat medalionul şi că nu i-a spus că femeia care i l-a dat era mama ei. Dincolo de toate aceste amintiri şi duioase, şi dureroase, între cele două mame, în timp, s-a creat o asociere: ambele aveau pălării. Iar Ana îşi doreşte să fie ca ele, măcar moartă.

O filozofie a vieţii: „Omul care nu ţine la el însuşi piere ca băşina-n nădragi!“

Cea mai importantă fiinţă pentru Ana este ea însăşi. În faţa ei,

nimeni nu o întrece ca importanţă:

„Mă simt apropiată de mine. Persoana mea, un nivel lăuntric. Păi, cine ţine mai mult la tine decât tu însuţi? Eu, cu copiii, aşa fac. Nu vii să mă vezi? Să nu vii! Dacă mă mai superi, să te faci stană de piatră dacă vii la mine-n curte! Omu' care nu ţine la el însuşi piere ca băşina-n nădragi, care nu ştie să-nfrângă piere, domne! Vrei să vii la mine, bine. Nu? Nu!".

Ana a ajuns la această concluzie pe măsură ce a văzut că este singura purtătoare a propriilor ei interese. Dorinţele, aspiraţiile ei au rămas în van, pentru că nici măcar ea nu a putut să-şi facă parte în viaţă, dacă Dumnezeu n-a vrut. Pe alţii nu s-a bazat niciodată, după cum mărturiseşte. Şi totuşi oamenii o iubesc, o consideră simpatică şi plăcută şi poate chiar originală, în orice caz, nonconformistă. În viaţă, Ana a reflectat asupra condiţiei ei şi asupra raporturilor ei cu ceilalţi:

„Sunt oameni şi răi, şi buni. Am ştiut să mă port cu ei. Sunt răi, cu aia îi învingi, prin vorbă, şi-i fac să zică ca mine. N-am zis vorbe de rău de cineva şi să duc mai departe…".

Chiar dacă îşi înţelege destinul, Ana nu şi-l acceptă cu uşurinţă. Totuşi, nerealizările ei nu devin frustrări şi nici nu îi schimbă starea psihologică, izolând-o sau făcând-o revendicativă. Nemulţumirile rămân, dar Ana se referă la ele ca şi cum între ea şi viaţa ei s-a produs, încă demult, un pact:

„Dacă aveam bani mulţi, plecam într-o ţară străină… mă măritam cu un străin. Dar aşa, mă simt argată, mă simt argată la porc, să văd de pui, de cloşcă… Eu mă simt tare argată. Ce-mi trebuie? Că nu mănânc cu şapte guri!".

Undeva în lumea proiectelor există aspiraţii nerealiste pe care oamenii doresc să le gândească drept ceva ce ar fi putut să se întâmple. Desigur, dacă n-ar fi istoria cu merticul. Acestea însă dau vieţii lor acea sete de a continua să trăiască, de a nu-şi dori moartea. Ana nu vrea să audă de moarte:

„În viaţă nu ştii, dar moartea-i sigură. De-aia fac şi eu ce-mi place, îmi place enorm *Santa Barbara* la televizor. Mă enervează când vine cineva târziu şi mă deranjează şi regret că are vreo 2.000 de episoade. Nu le apuc sigur. Ce mă supără chestia asta!".

Anei îi place să se uite la seriale pentru că acolo „vezi lucruri frumoase, vezi mode, bărbaţi, de toate". Şi apoi, ce dacă nu apucă

să vadă toate episoadele? Ce contează un episod faţă de o viaţă?

Nu există schimbare radicală: prezentul rămâne un amestec între bine şi rău

Analiza prezentului nu este mulţumitoare în opinia Anei. Dacă înainte de ’89 Ceauşescu avea un regim de viaţă excepţional, graţie puterii de care dispunea, măcar el era singur. Acum însă, după părerea Anei, nu există un rău, ci o întreagă adunătură:

„Şi acum se plimbă ăştia în trei-patru ani cât nu s-a plimbat Ceauşescu şi tot comunismul lui în 40 de ani. Acum e mare dezordine, nu e siguranţă, toţi aleargă să câştige, să fure tot ce se poate. Totu-i comercial!“.

În sat nu există înţelegere şi relaţii cordiale. Conflictele nu se petrec numai între oameni fără legături de sânge, ci şi între părinţi şi copii, lucru grav, dar care, zice Ana, „e scris şi în Biblie“:

„Oamenii-n sat se bat ca turcii… Câte litigii sunt, pe pământ, pe Doamne iartă-mă ce! E cam aşa cum scrie în Biblie şi bietu’ fii-miu e disperat…“.

Fiul Anei, viceprimar în sat, este optimist, deşi mama sa îl vede disperat de atâtea certuri şi scandaluri între săteni. Între ea şi fiul ei, *Mafiotu*’, cum îl porecleşte pentru aspectul lui fizic negricios, „ca al arabilor“, Ana vede şi unele asemănări. Alteori, îi schimbă porecla şi-l numeşte *Omar Sharif*, insistând tot asupra fizicului său. Chiar şi în cariera fiului ei ea vede unele asemănări de structură. Această carieră a suferit din cauza dezacordului cu soţul ei, care a deturnat proiectul pedagogic al Anei, de la o carieră militară pentru care fiul său avea „înclinaţii şi ţinută“, către o viaţă mai banală. Fiul a plecat din sat pe la zece ani, ducându-se la Breaza. Dar:

„…bărbatu-miu i-a luat dosaru’, că eu am vrut să-l fac militar, c-a zis că nu-l bagă argat la stat. I-a stricat viitoru’ datorită lu’ tat-su’…“.

Totuşi, având în vedere gustul libertăţii, moştenit de la mamă, fiul nu regretă. Este bine şi aşa, mai ales acum, după întoarcerea în

sat şi participarea la viaţa politică şi socială a comunităţii surănene. În plus, este şi patron.

Ana este o fire reflexivă, ea gândeşte prezentul în termeni critici, mai ales soarta tineretului, căruia nu îi acordă şanse de afirmare:

„Tineretul de astăzi nu este econom. Şi dragostea de muncă, nici atât. Că ce a făcut Ceauşescu, comunismul, a îndepărtat omu' de muncă. A spus şi la radio că tineretu' nostru nu e pregătit de viaţă. Pleacă-n viaţă, aşa, termină liceul şi nu ştie ce să facă".

Relaţiile Anei cu cei tineri, cu nepoatele, se desfăşoară sub semnul tandreţei şi umorului. O bunică ce cântă minunat cântece de revistă, care-şi etalează darurile irosite, care dă în cărţi, dar nu crede teribil în ele şi discută liber despre propria sa viaţă, despre aventuri şi eşecuri, fără falsă pudoare sau accente moralizatoare este, în fond, o persoană importantă în biografia unui copil. Şi sigur este aşa, atâta vreme cât Ana, dincolo de prestigiul unei gospodine care-şi răsfaţă nepoţii, nu este deloc singură. Ea se oferă pe sine. La ea „se vine".

XI

Fica: „Ceauşescu a dat posibilitatea să plece la oraş şi-a rămas pământu' pârloagă“

Eşecul matern: „Vin c-o pâine, două şi pleacă cu de toate“

Fica este mai întâi de toate o femeie tristă, confiscată în întregime de drame materne şi frustrări cărora le caută neîncetat explicaţii. Cei trei fii şi o fiică vin pe la ea mai rar decât vizitatorii întâmplători din sat, şi aceia foarte rari. Stăpână pe o gospodărie mare, cu două case, dintre care cea nouă are cinci camere aranjate; cealaltă, neterminată, cu balcon închis şi tindă la intrare, ar trebui să fie locuită împreună cu unul dintre copii. Cu cel mic, se gândiseră Fica şi soţul ei, om domol, după cum spune ea, şi înţelegător, dar care, murind, a lăsat-o cu ditamai gospodăria, singură. Doar fiica îi este mai apropiată, deşi „are şi ea casa ei, gospodăria ei, pe când băieţii ce dă, dă cu părere de rău“.

Fica ţine permanent socoteala atât a explicaţiilor ei, cât şi a justificărilor copiilor. În acest fel, ea revine mereu la nevoia de a accepta realitatea cum este ea şi de a continua să trăiască aşa cum o putea, amânând orice proiect de viitor. O explicaţie dată cu o notă de regret ar fi chiar comunismul, care „a-ndepărtat copiii de părinţi, i-a dus la oraş, cu leafă şi trai mai uşor, mai lejer“:

„Era bine înainte de comunism, da' după el tinerii au plecat la oraş. Ce să faci cu trei lei pe zi? Ceauşescu nu-i lăsa fără servici la oraş. De-aia a căzut! Şi-acum, l-am ales pe Iliescu şi uite ce-a făcut! E şomaj, a vândut ţara, a intrat toate naţiile străine, belgieni, nemţi, turci. Iliescu a adus pe ruşi aici. Comunismul a adus cartelele…

înainte de el era bine“.

Din cele spuse de Fica nu reiese o opinie politică fermă. Explicaţia sa este contradictorie, ea găsind comunismului şi părţi acceptabile, dar şi părţi rele. Ea gândeşte vechiul regim când în termeni personali, când în termeni sociali. O altă explicaţie a rupturii produse între ea şi copii ţine de o anumită tradiţie. Fiii se dau după neveste, după neamul lor, pentru că aşa e regula:

„Nurorile sunt rele la suflet, da’ nu cu părinţii lor. Băieţii, şi cân’ vin, vin cu-nsoţitor, să vadă dacă-mi dă ceva. Ce să-mi dea? Că n-am nevoie de nimic! Cân’ am fost la bărbatu-miu la spital, am aranjat să vină să mă ia cu maşina să mergem la taică-su. Am făcut mâncare, s-a făcut doişpe, s-a făcut două. Merg şi trimit un băiat să vadă dacă mai vine. Era duminică. Se strica mâncarea, era cald. Şi el vine şi zice că costă benzina. I-am plătit benzina“.

Singurătatea nu ar fi atât de greu de suportat dacă fiii i-ar arăta mamei compasiune pentru văduvia ei, dureroasă după o viaţă în doi bună, şi dacă n-ar lăsa-o în voia sorţii, „să se-ajute cu străinii“. Nu singurătatea este cea care o apasă pe Fica, ci indiferenţa celor care ar trebui să se simtă afectiv alături de ea. Fica este o mamă lovită în orgoliul ei matern, jignită şi umilită în faţa întregului sat. Nu compasiunea străinilor şi-o doreşte ea, ci pe cea a copiilor. Este o femeie mândră şi această jignire o face să se izoleze, să iasă rar din curte, să treacă neobservată prin sat, cu excepţia respectării obiceiurilor religioase legate de moartea bărbatului ei:

„Şi la pomană au venit ca-n vizită. Şi cân’ a murit, eu am strigat la vecin, am pus trei bărbaţi să-l spele, am dat prosoape, săpun, bani, 25.000 de lei pentru scândură, să-i facă lemnu’, sicriu’, am dat pernă, preş, pătură, pat… am plătit un sărindar. Ei n-au făcut nimic. M-au lăsat singură şi cu mâna ruptă, cu toate. Le-am zis: «Mai veniţi şi voi să reparaţi o poartă, un gard!». Ei tace. Nu zice nimic…“.

Fica nu se bucură nici de o bună vecinătate, şi asta nu din cauza ei. Calitatea umană a vecinilor ei este îndoielnică. Unii nu sunt gospodari, alţii beau, alţii sunt prea bătrâni şi egoişti. Singurătatea ei se desfăşoară între răceala copiilor şi ghinionul de a nu avea vecini buni.

Ar urma justificările copiilor. Toţi, spune ea, au case, gospodării, copii, servicii şi pământ, pe care ea l-a împărţit la

moartea soţului:

„Le-am dat parte, mai bine n-o făceam. Am oprit ce e dreptu' meu şi de la mama mea. Au zis că vin cu rându', o sâmbătă şi o duminică unu', o sâmbătă şi o duminică altu' şi tot aşa. Da' cine-a venit? Nimeni! Ăsta din Brăcacea are şi căruţă, şi maşină şi-i mai aproape… Sunt reci. S-or fi răcit după ce s-au însurat. E chestie şi de nurori. Sunt rele la suflet".

După alţi oameni din sat, Fica nu este chiar victima ingratitudinii copiilor, pentru că nici ea nu este o persoană uşor de suportat. Se pare chiar că ar fi închiriat o parte din casă, după moartea soţului, cuiva care lucra la dispensar şi care a părăsit-o după o vreme. Se spune că Fica găsea mereu ceva care nu-i convenea în sensul că, obişnuită să stea doar cu soţul ei şi apoi singură, se adapta greu la prezenţa altcuiva în gospodăria ei. Alţii o consideră chiar vinovată de înstrăinarea unuia dintre fii, pentru că, mare deja, „ea l-a dat să stea pe lângă alţii şi nu l-a păstrat lângă dânsa". Într-un fel, această înstrăinare a funcţionat ca un fel de adopţiune, aşa că băiatul este al străinilor care l-au ţinut, mai degrabă decât al Ficăi.

„S-a luat haru' lumii, toate au viermi"

Raporturile cu copiii generalizează ideea de rău, Fica considerând că toată lumea e rea, că situaţia ei nu este nicidecum particulară. Individualismul guvernează lumea: „Toţi îs răi, toţi se ajută pă bani, că dacă dai bani, ai ce vrei, că fiecare pentru el".

Finalul trist al vieţii Ficăi se înscrie într-un final al lumii, pentru că:

„Nu mai durează mult şi lumea se sfârşeşte de răul ăsta… Scrie-n Biblie, la Scriptură. Nici nu vom ajunge anul 2000, nici nu-l vom trece. De-aia se şi vede. S-a luat haru' lumii. E viermi în prune, în pere, în toate astea, gândaci în cartofi, aşa cărăbuşi… Zice: «Ţi le voi arăta, da' nu ţi le voi da». Vom pieri de foc, de-asta, de vreo bombă…".

Ca şi Ana, Fica critică tineretul, dar cu mai multă aciditate şi fără nota de umor şi chiar detaşare cu care Ana îşi ţinea discursul

despre tânăra generaţie:

„E destrăbălăciune mare, că pleacă la oraş. Pe vremuri dansam, mergeam cu părinţii, nu ne lăsa singuri. E curvăsărie mare azi. Un' te uiţi, vezi atâtea rele, ce să mai zici? Că e lumea aşa, rea de tot".

Notele de disonanţă din vorbele ei reapar: pe de o parte, sunt de vină părinţii, pentru că nu se ocupă de copii, îi lasă singuri, şi, pe de altă parte, părinţii o duc greu, pentru că „au crescut preţurile":

„...s-a ridicat preţurile şi bieţii părinţi, oamenii care au copii de crescut, de căsătorit... să le faci casă, mobilă. Din ce? Ce mai e azi 10.000 de lei? Nimic!".

În acest fel, Fica nu are regrete. Lumea poate fi părăsită fără să suferi, pentru că, părăsind-o, nu abandonezi decât o realitate deplorabilă şi în pragul neantizării: „Să faci ce trebuie, c-aşa trebuie, c-aşa am apucat, da' totu' se va termina rău".

Există Dumnezeu şi există Necuratul: „O fată a mâncat o caramea cu necuraţi în ea"

Mai multe femei din sat i-au povestit Ficăi despre o întâmplare petrecută la o mânăstire nouă, la Mălăieşti, din preajma părţii satului numită Aluniş, unde „s-a dat o bătălie între Necurat şi preoţi". Pentru Fica, această întâmplare „nu e basm, e adevărat". Nu se poate şti dacă această părere se datorează credibilităţii celor care au asistat la întâmplare sau faptului că aceasta întăreşte opiniile Ficăi privind existenţa Necuratului. Cert este că Fica susţine cu tărie verosimilitatea fenomenului, de altfel, destul de ciudat:

„Un băiat a lăsat o fată şi fata a făcut să-l întâlnească şi i-a dat o bomboană. O caramea. El n-a mâncat-o, dar a mâncat-o soră-sa, a pus-o acolo şi-a mâncat-o ea. Ş-a luat-o Necuratu, a intrat în ea necuraţii din caramea. Carameaua avea necuraţi în ea. Că de unde a luat fata, nu ştiu. Că a luat-o de la nişte ţigani, poate, nu ştiu. Şi fata făcea rău, o chinuia necuraţii ăia din ea, profita de ea, o zguduia... Ş-a venit la mânăstire. Au citit mai mulţi popi şi când i-a pus patrafirul pă cap, ea a prins a se chinui, a se zgudui, că

necuraţii nu primeau, nu primeau patrafiru'. Ţipau din ea: «Nu primim, nu primim!». Zice că de patru ani suferea aşa. Şi necuraţii au zis că doar cu viaţa ei pleacă şi au auzit femeile ce făceau în ea. Guiţau ca porcii. Că le-a zis la necuraţii că să plece la animale, la vaci, unde s-o putea, în pădure. Ei, nu şi nu! Şi fata de a dat carameaua e tot rău şi ea, zice lumea…".

La această întâmplare Fica adaugă şi grindina din satul Bălţeşti, petrecută cu ceva vreme în urmă, „o lună, poate mai mult, cân' a plouat cu grindină cât oul, a stricat tot, vie, case, acoperişuri şi spitalul şi brazii din curtea spitalului şi ce s-a pus de oameni". Pentru Fica, aceste două întâmplări sunt opere ale Necuratului, care se dovedeşte câteodată mai puternic decât Dumnezeu sau pe care Dumnezeu îl lasă să câştige ca să-i pedepsească pe oameni.

Fica este sigură că există o putere, poate Dumnezeu, care este mai mare decât orice pe lume şi stă deasupra oamenilor. Despre preoţi ea nu are o părere prea bună, iar „lăcomia lor o să facă să treacă lumea la penticostali". Pe de altă parte, este sigură că preoţii, cât ar fi ei de răi, au putere de la Dumnezeu. Ei sfinţesc apa şi „apa sfinţită, agheasma, nu se strică, nu face broaşte sau alte spurcăciuni, că este bună mereu, c-o sfinţeşte preotu'. Dacă Dumnezeu nu le-ar da preoţilor putere, ei nu ar face minuni ca astea". Fica susţine că ea trebuie să rămână ortodoxă pentru că înmormântarea la noi „este mai bine ca la penticostali". Este important de reţinut cât de frecvent apare în relatările oamenilor despre penticostali dezacordul cu privire la înmormântare. După părerea Ficăi, care are rude trecute la cultul lor şi înmormântate conform ritualului penticostalilor, aceştia:

„…se îngroapă ca pe câini. Şi fără lumânare, fără lumină de la Dumnezeu… La noi e bine, că mori creştineşte, cu Dumnezeu. Tare-i urât şi tot ce se face la ei".

Gândirea categorială: „Ruşii sunt scârboşi, nemţii au fost oameni"

Războiul a trecut prin Surani, lăsând, ca şi în alte locuri, femei

singure, cu copii, sărăcie şi lipsuri. Şi mai ales tifosul, care a dus la pierderea multor vieţi. Frontul doar a trecut prin sat, la întoarcerea lui, când ruşii, vrând să ajungă la Predeal-Prahova, „au încurcat drumu' ş-au apucat-o pe-aici ş-au trecut pân sat". Convieţuirea ţăranilor cu nemţii care erau în sat a fost bună, după părerea Ficăi:

„Nemţii au fost oameni, nu te lăsa să mori. Mergea la câmp, mai te ajuta uneori. Nu viola, nu omora lume. Era civilizaţi. Stătea acolo, pe câmp, şi se uita la oameni".

Despre ruşi, în schimb, Fica are o imagine excesiv de proastă, părând că nu le găseşte nici o calitate. Nu le găseşte nici o justificare pentru modul neomenos de conduită în raport cu populaţia satului sau a satelor din jur, despre care s-a vorbit mult:

„Ruşii e scârboşi, nişte animale. Viola, omora, aşa le venea lor, şi femei, şi fete. A trebuit să te fereşti, să te-ascunzi de ei. Pe unde a trecut frontu' cu ei, la întoarcerea războiului, a fost rău şi n-a rămas nimeni nebatjocorit".

O întâmplare nefericită a făcut ca la marginea satului să fie ucişi 24 de nemţi, tot de către ruşi, care, avansând, i-au găsit pe aceştia în sat. Nemţii aşteptau un prilej fericit de a se retrage şi de a se întoarce în Germania. Dar un copil din sat le-a stricat planurile:

„Nemţii ăştia, 24, mâncau prune într-un luminiş, nu la vedere mare, o câmpie cu pomi, şi un drac de copil, când a văzut ruşii trecând cu tancurile pă drum, le-a zis că sunt nemţi. Şi i-a mitraliat pe toţi. Unu' era mitraliat la falcă. Mergeau oamenii şi-i turnau lapte pă gât. A murit şi el. I-a-ngropat la un loc, într-o groapă, fără cruce, fără nimic, că nu te lăsa comuniştii, nici în cimitir. Aştepta şi ei să plece-acasă. I-or fi aşteptat copiii. Era băieţi frumoşi".

După spusele viceprimarului din sat, fiul Anei, *Mafiotu'*, nu erau chiar 24, ci vreo 11. Se pare chiar că au fost îngropaţi cu uniforme, astfel încît ar putea fi identificaţi „pentru că sigur că aveau şi un număr la gât". *Mafiotu'* vrea ca nemţii să fie dezgropaţi şi mutaţi în cimitir.

Fica este credincioasă şi practică obiceiurile creştin-ortodoxe. Semenilor săi ea le găseşte multe păcate, cu toate că şi ei respectă datinile. Criticile aduse semenilor se îndreaptă împotriva altor categorii de oameni, aparţinând celor două minorităţi religioase,

penticostalii şi martorii lui Iehova:

„Şi penticostalii beau şi fură. Şi fac şi ei rele ca toţi. Şi ai noştri, şi ei, şi martorii lui Iehova. S-a făcut toată lumea rea“.

Marea nedumerire: „De ce stau oamenii la oraş?“

Ca majoritatea oamenilor vârstnici din sat, Fica nu s-ar muta la oraş. Dacă pentru unii mirosul oraşului este insuportabil din cauza maşinilor, gazelor, pentru Fica insuportabile sunt lipsa de autonomie în raport cu necesităţile vieţii şi costurile băneşti ale produselor alimentare, pe care ea, în fond, le are la îndemână:

„Aici iau ce am nevoie din curte… Dacă pun, am. N-am nevoie să caut, am în curte ce-mi trebuie. La oraş îţi trebuie bani, să plăteşti câte toate. Ai, n-ai bani, te costă! N-ai ce face! Aici nu ai probleme. Nu te gândeşti, ca la oraş, din ce plăteşti. Iei din curte să mănânci. Cât ai, atât mănânci…“.

Lipsa de dependenţă faţă de un salariu pe „care îl ai, nu-l ai, că-i şomaju’ mare“ rămâne, în mentalitatea Ficăi, marele şi supremul avantaj al satului, la care ea n-ar renunţa pentru un trai mai uşor cu nici un preţ. În plus, chiar dacă „Ceauşescu-ţi lăsa 250 de metri pătraţi, nu-ţi lua curtea, pământul din curte, şi puteai pune ceva porumb, păsări, ardei, roşii. Pui pentru iarnă şi ai câte ceva. Trăieşti…“.

În faţa acestui avantaj, tentaţia oraşului dispare sau devine din ce în ce mai palidă. Chiar având salariu, preţurile cresc şi banii nu mai ajung. Acesta este motivul cu care se justifică chiar şi propriul ei fiu pentru decizia de a nu părăsi oraşul:

„Cel mic… c-am gândit că el o să stea cu noi, i-am făcut casă, stă degeaba, goală, şi eu o tot îngrijesc, o curăţ degeaba… El lucrează pe la oameni, la Ploieşti, munceşte după-masa ca mecanic auto, să-şi mărească leafa“.

La această justificare a fiului, ea mai adaugă şi altele, faptul că el, dar şi ceilalţi „au casă, s-au obişnuit acolo-n rostu’ lor, sunt ocupaţi cu ale lor, că sunt multe de făcut, că mai ai şi probleme-n

casă, să faci câte ceva“.

Faptul că, deşi au venituri insuficiente care trebuie ameliorate cu ore suplimentare, fiii Ficăi continuă să rămână la oraş nu are decât o singură raţiune reală, faţă de care ea manifestă nu numai nedumerire, ci şi o undă de dispreţ:

„Nu vor să vină, că trebuie să muncească. De ce să vină? Să vadă că-i grea munca! Ştiu ei asta! Asta e! Că trebuie să vină să muncească!“.

Copiii ar putea deci să vină dacă ar trece peste frica de muncă; dacă totuşi nu vin, de vină este „Ceauşescu, c-a-ndepărtat copiii de părinţi şi i-a făcut să plece la oraş“. Ruptura între Fica şi copii nu se datorează unei lipse de afectivitate din partea lor. Aceasta ar putea fi o consecinţă a unei rupturi mult mai adânci, cea de mentalitate şi stil de viaţă. Nu lipsa de iubire o desparte pe Fica de copii, ci un dezacord total între concepţii diferite cu privire la muncă. Înstrăinarea dintre ei este consecinţa firească a confruntării unor stiluri de viaţă diferite, decurgând din valori diferite. În acest fel, fiecare nu mai poate avea o întâlnire cu celălalt decât ca străin. Lipsa de comunicare în care s-au instalat ambele părţi plasează reconcilierea în imposibil. După unii oameni din sat, Fica a fost foarte protejată de bărbatul ei, pe când trăia, astfel că le pretinde copiilor acelaşi fel de comportament, uitând că fiecare dintre aceştia are familie, rost şi responsabilităţi. Greul vieţii ea l-a înţeles abia după moartea bărbatului, când multe treburi bărbăteşti i-au revenit. Eşecul matern pare definitiv, fapt pe care îl înţelege chiar şi ea atunci când, oftând, afirmă că „aşa i-a fost soarta“.

XII

Gheorghe: „Credinţă, vrăjitorie şi băieţii-necuraţii“

Între biserică şi vrăjitorie: „Sunt într-un dubiu“

Gheorghe este un bun gospodar, un om obişnuit cu o viaţă pe care oricine o poate considera normală, cu necazuri şi bucurii. El vine şi ajută la treburile bisericii satului, crede în biserică şi, deşi nu are cultură religioasă şi nu cunoaşte doctrina ortodoxă, se descurcă încercând să afle cât mai mult despre practicile religioase şi problemele cu care se confruntă biserica. Deşi are doar 45 de ani, se consideră prea bătrân pentru a studia mai îndeaproape, sistematic, ortodoxismul. Acum el şi familia sa au o casă chiar lângă biserica din Surani, dar, înainte de a se căsători şi puţin după aceea, Gheorghe a locuit cu părinţii săi într-o casă sus pe deal, departe de biserică. De aceea lui şi familiei sale le venea greu să meargă la slujbe şi la ceremoniile religioase, aşa cum şi-ar fi dorit. Acum o face, în măsura în care nu trebuie să plece la lucru, totdeauna cu plăcere. Dar cum lucrează două zile şi apoi are două zile libere, Gheorghe este destul de frecvent prezent la biserică.

Cunoaşte bine tot satul. Când are necazuri, merge la femei care ghicesc sau la vrăjitoare:

„Noi avem câteva femei care ghiceşte în bobi. Ştie foarte bine. Eu am fost de multe ori şi la una... ai o problemă, am o vacă şi nu ştiu dacă are viţel sau nu, şi ştie bine şi zice totdeauna să spună bine. Când dă în cărţi, vezi cartea, o vezi pe faţă. Era şi o femeie pe care preotul când voia să se-mpărtăşească şi spovedească îi zicea

că vine şi el să-i dea în bobi şi-n cărţi. Zicea că-nşală lumea. Eu i-am zis că nu cred că-nşală lumea, că eu cred şi, dacă nu crezi, nu iese. Numai la cine crede iese. Nu te duci să te distrezi, te duci că ai un necaz“.

Nevasta lui Gheorghe îşi aminteşte cât de bolnav a fost el şi cât de mult au umblat şi la doctori, şi la biserică, şi la vrăjitoare. Gheorghe avea dureri mari la picioare şi până la urmă ele i-au trecut datorită intervenţiei vrăjitoarei din Şoimari. Satul Şoimari nu este departe de Surani. Cei din Surani merg mereu în Şoimari, unde se face, în fiecare duminică, târg. Atât Gheorghe, cât şi nevasta lui recunosc meritele vrăjitoarei, nevasta lui fiind mai sigură de superioritatea intervenţiei acesteia. Ea declară că „de la preot nu s-a făcut bine, de la aia cu necuratu’ s-a făcut“.

Vrăjitoarea din Şoimari, acum decedată, este încă pomenită de mulţi oameni din sat. Gheorghe povesteşte ce a auzit şi el de la alţii, dar şi ceea ce a văzut el în vizitele pe care i le-a făcut, accentuând elementele bizare ale biografiei vrăjitoarei:

„Ea era bătrână şi avea bărbat tânăr. El era tânăr. Avea pisici care săreau peste toate, pe recamier. Ba sărea una-ntr-o parte, ba sărea alta-n altă parte, ba venea o pisică. Odată un om s-a dus la ea şi era cu încă unu’. Şi era şi bărbatu’ ei acolo, tânăru’. Omu’ a zis că-i e sete şi a cerut apă şi a venit cana singură la gură. S-a speriat şi a plecat. A zis că «noi nu mai bem, noi plecăm. Nu mai bem»“.

Unii dintre cei care locuiesc în vecinătatea satului Surani spun că, dacă mergi noaptea pe drum şi treci prin faţa casei vrăjitoarei, se aud zgomote şi voci ca şi cum acolo ar avea loc petreceri. Casa este goală şi nelocuită. Numai noaptea se aude zgomot. De fapt, preotul din sat ştia că această femeie „face de astea“, că se ocupă de farmece şi pentru acest lucru a refuzat, când ea a murit, s-o primească în biserică şi chiar s-o înmormânteze în cimitirul satului Şoimari.

Când Gheorghe a fost bolnav şi avea dureri la picioare, „aşa, ca o sârmă-n măduva picioarelor“, el a fost la două vrăjitoare. Prima dată nu a fost mulţumit de rezultate:

„La Ploieşti, la vrăjitoare era lume multă. Aşteptam pe-un coridor mulţi. Îţi dădea o sticlă cu apă de un kilogram şi-ţi făceai tratamentul. Cât făceai tratamentul nu venea oamenii în casă, nu primeai pe nimeni în casă. Am fost la ea de trei ori. Trebuia să faci

baie cu apa aia peste tot. Vrăjitoarea se scula târziu, aprindea o ţigară, avea o menajeră care-i făcea cafea şi aşteptai. Era lume, că ajungeai la ea la trei-patru. Nevastă-mea zice că mai bine s-a cunoscut de la asta din Şoimari că-ţi face bine… Aveam nişte dureri şi când mă suiam în pat stăteam două-trei minute şi săream jos din pat, mă durea picioarele, stăteam nopţi întregi treaz. N-am mai rezistat“.

Din cele relatate de Gheorghe şi de nevasta lui, vrăjitoarea din Ploieşti se comporta ca o profesionistă: avea sală de aşteptare, sală de consultaţii şi o menajeră care mima activităţile unei secretare. Menajera făcea cafea, introducea solicitatorii serviciilor vrăjitoarei, dar şi intervenea pentru buna desfăşurare a acestor servicii. Spre deosebire de ea, vrăjitoarea din Şoimari era o femeie de la ţară, care stabilea mult mai uşor contactul cu cei care veneau la ea. Gheorghe renunţase la doctori când a apelat la vrăjitoarea din Ploieşti, şi văzând că nici aceasta nu reuşise să-i aline durerile de picioare, s-a adresat celei din Şoimari, de altfel bine cunoscută în Surani şi Ariceşti. La ea a fost dus de o nepoată. Vrăjitoarea l-a descântat şi i-a dat apă descântată – „bolbotin, îi zice“ – într-o sticlă din care a băut la ea şi pe care a luat-o acasă. Ca şi în tratamentul dat de vrăjitoarea din Ploieşti, apa descântată trebuia băută şi dată pe tot corpul. Vrăjitoarea i-a pus diagnosticul:

„A zis c-au fost farmece făcute ş-aruncate, că eu nu ştiu ce-s alea, n-am căzut, da’ am călcat în ele. Ş-a zis că-s făcute pentru nevastă-mea. A fost aşa tare făcute, că, dacă călca ea, murea. Tot cineva din rude le-a făcut, că lumea-i rea şi rudele-s invidioase. Că cică dacă vede că faci ceva nu e bun, dacă nu faci, că eşti fraier…“.

Vrăjitoarea din Şoimari cerea confidenţialitate totală şi, bineînţeles, încredere în puterea ei de modificare a stării pacientului. De aceea, acesta nu trebuia nici o clipă să-şi manifeste îndoiala faţă de abilitatea ei de vindecătoare, pentru că ea putea afla acest lucru:

„Dacă vorbeai, nu te primea. Între noi n-a fost discuţie, cu nevastă-mea, nici unde plecăm, n-am vorbit că ar face sau n-o face ceva dracii. Am plecat hotărâţi“.

Vrăjitoarea a pretins mâncare pentru dracii care o ajutau, pe care Gheorghe îi numeşte „băieţii care-o ajutau“, spunând că ea le-ar fi dat mâncare, dar „de la ea nu e valabil“:

„Am fost nevoiţi să ducem ceva mâncare pentru băieţii vrăjitoarei, pentru necuraţii ăia, că trebuie să mănânce cât au treabă. Zice ea, «domne, eşti bolnav rău, trebuie să pun doi-trei băieţi la treabă», avea colaboratorii ăia, «să plece pe urme să caute leacu' şi trebuie să mănânce bine în timpu' ăla, că nu e valabil să mănânce de la mine». Şi i-am dus. Am fost cu nevastă-mea a doua zi şi n-am vorbit, că dacă vorbeai de ei că ce să facă aia cu dracii, nu te mai primea. Afla de la ei, cred".

Pentru Gheorghe, vrăjitoarea din Şoimari rămâne o figură ambiguă, el fiind sigur că ea făcea şi bine, şi rău: „Tot de la ea veneau farmecele alea, adică ea şi făcea, şi desfăcea. Ştia de la băieţii ăia...".

La serviciu, unde lucra, Gheorghe discuta despre doctori şi despre vrăjitoare. Un coleg i-a povestit despre un bioenergetician:

„Am auzit doar. În momentul în care pune mâna pe mâna ta simţi că te furnică, îţi arată unde te doare. Aşa ceva. Aş zice că este tot un fel de vrăjitorie".

Atât Gheorghe, cât şi nevasta lui cred în deochi. Când unul dintre copiii lor a fost mic, a fost deocheat de mai multe ori şi ei mergeau cu multă încredere la o femeie care se pricepea la descântece şi care, declară ei, le-a salvat copilul de la moarte. Copilul deocheat poate muri dacă nu este descântat:

„Aveam pe băiatu' ăsta mare mic, până la un an, şi zăcea mereu. Se deochea mereau, leşina şi plângea şi ziceai că moare. Nu dormea, nu mânca, plângea, leşina şi ne duceam la o vecină aicea să-i descânte. Cu copilu-n braţe, aproape mort, când veneam acasă, veneam cu el râzând, copilu'. Îl dezbrăca acolo în pielea goală, se ducea pe-acolo pe-afară şi toca pe-acolo ceva buruieni şi descânta. Făcea din mălai o turtă şi punea nişte bolbotin. Îl trăgea, îl întorcea peste cap, aşa îl ducea şi-ncepea copilu' să râdă. Îl ridica de picioare, îl lua de-o mână şi de-un picior şi punea turtica la burtă, punea ce punea acolo şi când veneam acasă dădeam turtica la porc. Ăştia blonzi se deoache mai uşor. Nu ştiu, mai repede blonzii".

Fără să fie o preocupare cu caracter obsesiv, credinţa şi existenţa divinităţii sunt teme pe care Gheorghe le consideră importante, demne de gândit, dar fără soluţie. El este credincios, ajută la biserică, la vândut lumânări, la tămâiat şi la desfăşurarea

ceremoniilor, dar nu se poate pronunţa cu fermitate asupra credinţei în Dumnezeu:

„Să ştiţi că sunt într-un dubiu. Discutam cu mama. Zicea mama că să numărăm câte găini am tăiat noi şi s-ar întâlni cu sufletele noastre, mai s-or duce şi ele pân cer, pe-acolo pân cer. Ce s-ar întâmpla acolo? Spuneam că nu ştiu. N-am ceva clar, aşa, că e sau nu e. N-am făcut cine ştie ce păcate. Unii cred, alţii zic că-i o-nchipuire“.

Familia: „Eu am plăceri mai proaspete, nevastă-mea a rămas cu alea dinainte şi băieţii au plăcerile cele mai noi“

Între Gheorghe şi soţia sa există înţelegere. El este liniştit şi tolerant, ea este pricepută şi harnică. Atunci când sunt împreună, ea îi lasă „cuvântul greu“, îi dă întâietate şi aşteaptă să termine el de vorbit pentru a interveni şi ea. Mai mult, îl completează sau subliniază unele lucruri care i se par importante, dar care par să fi fost deja hotărâte de amândoi. Probabil că nu l-a contrazis nicicând, pentru că el afirmă:

„Totu-i înţelegerea. Să te înţelegi. Nu-i uşor, da’ viaţa aşa e bună, cu înţelegere. Am stat un an sus pă deal şi vreo şaptişpe aici. Cu părinţii, fără ei, ne-am înţeles“.

Într-una din zile, i-am întâlnit la una dintre croitoresele satului. Soţia lui Gheorghe trebuia să-şi facă o bluză şi o fustă pentru a merge la nunta surorii ei, la Ariceşti. El participa la stabilirea modelului. Spunea cu mult haz că modelul „se negociază“, lăsând să se înţeleagă că a învăţat limbajul post-revoluţionar frecvent utilizat la televizor. Ar fi vrut să fie ceva mai modern, dar ea se lăsa mai greu convinsă. Considera că e cam bătrână pentru croieli moderne. Totuşi, femeia a cedat şi, cu o sfială copilărească, i-a reproşat că alege modele prea tinereşti, că au copii mari şi nu se cade. Asistând la luarea măsurilor şi la probe, Gheorghe îşi încuraja soţia spunându-i: „O să vină bine aşa, mai largă, mai liberă“. „Eu am plăceri mai proaspete, ea a rămas cu alea dinainte.

Îmi place să văd la tineri şi chiar îmi place cum se-mbracă unii.“

Desigur, faptul că Gheorghe circulă mai mult la Ploieşti şi este mai obişnuit cu lumea de la oraş îi dă un oarecare ascendent asupra soţiei sale, care stă acasă şi iese prea puţin din gospodăria lor.

Cei trei băieţi sunt crescuţi cu dragoste şi grijă. Viitorul lor îi preocupă mult:

„Am copii buni. Ăl mare lucrează, ăl mijlociu e-n armată, da’ e aprins de-nsurătoare, ăl mic nu-i place cartea, da’ nu cere bani. Ăi mari au diplome, la şcoli profesionale. Ăl mare lucrează ca găuritor. Ăl mic mai câştigă câte ceva. Duce calu’ cu căruţa, cară şi ia 5.000 de lei. Nu-i mult, da’ să se obişnuiască cu munca, cu banii“.

Mama lor adaugă cu o uşoară nedumerire, dar mulţumită:

„Ştiu eu de ce nu cere bani? Nu cere, ăsta mic. Din alocaţia de 10.500 de lei îşi ia pantofi. Dacă vrea, cere, da’ nu cere mai mult de-o mie. Când era la şcoală, în timpu’ anului, îi dădeam 500 de lei pe zi, că nu mânca dimineaţa. Să-şi ia o «Eugenie», ceva. Da’ nu-i cheltuia. Nici nu era bună, c-avea o-mbrăcătură frumoasă, da’ avea o umplutură! Păcat de-mbrăcătură…“.

Gheorghe şi soţia lui îşi amintesc cât de greu le-a fost la începutul căsătoriei lor, deşi părinţii i-au ajutat cum au putut şi ei. De aceea soţii s-au hotărât să-şi ajute, la rândul lor, copiii, mai ales că pretenţiile au crescut între timp şi atât fetele, cât şi băieţii se uită la avere:

„Mobila-i scumpă enorm. Fata-i cu mobila. Fata vine la băiat, în casa lui. Se caută fete cu pământ ca să poţi să faci casa. Dacă n-ai vaci, n-ai oi, n-ai de la ce avea. La noi zice că la 20 de ani eşti fată bătrână. Părinţii m-au ajutat, mi-au luat mobilă de 7.000 de lei. Acum fac eu, să nu mai facă ei. Aşa am gândit. După căsătorie, vin greutăţile“.

Continuitatea modelului părinţilor care îşi ajută economic copiii este evidentă. Pentru tineri, sprijinul părintesc este şi mai necesar astăzi, când există şomaj şi preţuri care cresc mereu. Noroc că „fiecare se ajută cu pământul pe care îl are“, nemaifiind obligat să dea statului din ceea ce produc gospodăria şi pământul. Totuşi, obişnuinţa de a avea un salariu îl determină pe Gheorghe să constate că:

„E bun şi banu’. Vreau să aibă copiii salariu. Cât pământ ai avea,

îţi trebuie ş-un ban. Că nu poţi altfel. Ai acum nevoie de zahăr, ai nevoie de unele, de altele. Până obţin bani din vânzare, de ceva ai nevoie. Uite că dacă nu-mi dădea bani pe pământu' unde e sonda, nu aveam din ce să cumpăr materiale să măresc casa. Or veni băieţii să stea aici, că-i mare casa când o s-o termin".

Relaţiile cu băieţii sunt bune. Gheorghe este glumeţ şi îi tachinează mai ales în problema fetelor:

„Nu mă bag, lor să le placă pe cine iau. La noi nu se ţine cont de vârstă, te-nsori când îţi vine soarta. Ăsta mic vine mai târziu de la şcoală câteodată. Zice un vecin că merg într-o poiană şi s-aud acolo râsete, cu fetele. L-am întrebat ce fac şi zice că nu stau grămadă. Zice, «stăm doi câte doi şi ne gâdilim». Se gâdileşte cu o rânjită. Stau şi seara-n vacanţă, târziu, la gâdilit. Vine la unşpe, la doişpe noaptea. Au făcut şi focu'. Cu gâdilicioasele. Asta e copilăria!".

Soţia lui se amuză auzindu-l cum povesteşte despre băieţii lor. În sinea ei, este mândră. Nu mulţi au trei băieţi, iar dacă îi ai, nu-i uşor să-i creşti.

Legătura lui Gheorghe şi a soţiei sale cu naşii de căsătorie şi de botez ai copiilor este respectată cu sfinţenie. Amândoi ţin mult la păstrarea tradiţiei. În prima zi de Crăciun, ei merg cu daruri la naşi, aceştia pregătesc o masă bună ca de sărbătoare şi, la rândul lor, le dau daruri. Anul trecut au primit de la naşi două cămăşi, pentru Gheorghe şi băiatul care a terminat armata şi este muncitor, un batic pentru soţia lui şi o maşină-jucărie pentru băiatul cel mic. „Lucruri scumpe şi frumoase", admit amândoi. Aşa s-au obişnuit. Singurul puţin nemulţumit este băiatul cel mic, care crede că nu mai este copil. El ar fi preferat altceva jucăriei primite. Poate tot ceva de îmbrăcat.

Cei din sat îi consideră oameni cumsecade şi săritori. Au relaţii bune cu toţi. Gheorghe este un om bun şi un bun creştin. Ei nu se plâng niciodată de greutăţi, chiar dacă acestea apar. În fiecare an, toamna, Gheorghe şi soţia lui fac o pomană mare, o masă pentru toată familia – pentru toţi morţii pe care îi au –, şi îi invită pe toţi din sat. Au hotărât că aşa este cel mai bine, pentru că este mai uşor să faci o dată o pomană mare decât multe pomeni în cursul anului, când şi mijloacele, şi timpul disponibil sunt drămuite. Zâmbind maliţios, Gheorghe critică schimbarea atitudinii preotului, determinată de „tranziţia asta ce-o trăim":

„A schimbat popa discursul. Nu mai zice săraci, zice cei muncitori şi nu le-ajunge. Că zici săraci la ăia de nu fac, nu muncesc destul, nu reuşesc să se ţină“.

Penticostali şi ortodoxism: „Să nu-ţi pierzi firu’ credinţei“

Gheorghe consideră că totul trebuie făcut cu cât mai multă credinţă. Nu contează care este credinţa omului. Poţi fi creştin ortodox sau penticostal, dar trebuie să respecţi cât mai mult credinţa pe care o ai. Credinţa nu este la nimeni perfectă. Atât penticostalii, cât şi majoritatea ortodoxă mai greşesc sau au unele lucruri care nu-i plac lui Gheorghe. Penticostalii, de pildă:

„Au scop să scoată unele pasaje din Testament, care nu le convine lor. Nu le convine tămâie şi se roagă cu ochii-nchişi. Închide ochii şi se roagă. Da’ să ştiţi că-ntr-un fel nu-i ceva rău. Să stai cu ochii-nchişi şi să te rogi. Că te gândeşti numa’ acolo, la Dumnezeu, da-n momentul când ai stat aşa cu ochii deschişi şi te rogi intră una pe uşă şi te uiţi şi-ţi pierzi firu’ credinţei. Sau s-apleacă una din faţă şi-i vezi picioarele şi s-a dus firu’ credinţei. Au făcut penticostalii şi ei cruci de piatră, doar doi care-au lucrat în Germania. Le-a făcut la bunici. S-a gândit să se ia după noi“.

Gheorghe nu s-a gândit niciodată să treacă la penticostali, pentru simplul motiv că părinţii lui erau ortodocşi. Mama lui Gheorghe a avut o soră care a devenit călugăriţă şi care nu prea s-a ţinut cum trebuie de călugărie. De fapt, după Gheorghe, ea nu trebuia să devină călugăriţă, pentru că nu se comporta aşa cum crede Gheorghe că ar trebui să se comporte o călugăriţă:

„…avea un brâu şi când se ducea să-şi facă treaba-şi scotea brâul şi-l punea în mărăcine. Umbla şi ea. Apoi şi-l punea şi zicea că să n-aibă brâul pe ea în timpul ăla, zicea că brâul ăla-i sfânt. Nu mi se pare ceva normal. Ori eşti călugăriţă, ori nu“.

Penticostalii fac nunţi ca şi ceilalţi oameni din sat. Slujba de cununie durează mult, trei ore.

„Oamenii stau pe scaune şi cântă muzică de-a lor, cu Domnu’

Isus, o muzică cam aşa, de promenadă, fără nici un înţeles. Beau suc şi vin, de două ori pe an, vin tăiat cu apă. Penticostalii mint şi ei. Un ortodox convertit la penticostali care vine prin sat să-şi vadă rudele nevestei s-a dovedit că minte pentru că s-a tot lăudat că vrea să cumpere o casă, să pună nuci, să le vândă, să câştige bani, dar că nu s-a hotărât cum să aranjeze pământu' şi grădina. Minţea că zicea că nu ştie cum să facă. Eu m-am întâlnit cu femeia de zicea el că-i vinde şi am întrebat-o şi zice femeia că nu ştia nimic şi nici nu vorbise vreodată cu convertitu'."

Penticostalii „se ajută totuşi între ei". Dacă unul este mai sărac sau dacă are greutăţi, ceilalţi pun bani şi îi dau fără să-i ceară înapoi. În acest fel, nivelul lor de viaţă creşte, pentru că cei care se descurcă bine cu banii „îi trag după ei pe ceilalţi". Ei primesc bani şi atunci când reuşesc să-i convertească pe alţii la credinţa lor. „Când atrag o familie, ei au o primă că duce altă familie la ei. Aşa se face la ei."

Lui Gheorghe îi place să facă unele munci pentru biserică, fără să considere însă că este un bun cunoscător al doctrinei ortodoxe sau al practicilor religioase. Deşi lucrează două zile şi are apoi două zile libere, el răspunde solicitărilor preotului, vinde lumânări, merge la toate înmormântările dacă este liber, iar uneori chiar îşi amână treburile pentru a ajuta. Cunoaşte totuşi rânduiala bisericii, iar oamenii din sat îl iubesc şi îl apreciază drept un om cinstit. El însă îşi face uneori probleme:

„...de multe ori stau la slujbă şi ascult ce se spune. Şi mă gândesc câte am acasă de făcut şi pierd firu' credinţei. Că e multe, cu casa, cu animalele. Când ajung acasă nu ştiu de ce să m-apuc mai întâi".

Contactul cu biserica şi cu datinile religioase îi oferă lui Gheorghe oportunităţi de socializare care i se par avantaje de ordin psihologic. I s-a întâmplat să ţină locul preotului, de Crăciun, şi i s-a părut ceva minunat:

„...am fost cu cineva, cu Naşterea Domnului, cu botezu' şi am mers din casă-n casă. Ne-a primit bine, mi-a plăcut, e frumos aşa, da' preoţilor nu le convine, că cică unul a luat haine preoţeşti şi s-a dat de popă. Era dascăl şi d-aia nu vor popii. De-ale preoţilor...".

De când pe terenul moştenit de la tatăl său se află o sondă experimentală, Gheorghe a început să extindă casa în care stă.

Pentru teren primeşte un milion pe an şi sonda deja a intrat în al treilea an de funcţionare. Salariul nu e foarte mare pentru un orăşean, dar pentru un surănean 300.000 de lei este o sumă mare. De aceea a şi donat bisericii o muşama de 70.000 de lei, pentru că „bine faci, bine găseşti“.

Oamenii din sat sunt însă invidioşi şi urmăresc cu mult interes ce face fiecare. În materie de invidie, „ortodocşii sunt mai geloşi, adică rudele“. În familie, succesul material al unuia nu duce la bucurie, ci la invidie, pentru că „rudele-s invidioase şi-ţi cântăreşte bunul“.

„Viaţa asta-i foarte scurtă: mai puţin şi mai bine“

Nimeni nu poate evita să se gândească la viaţă şi moarte. Gheorghe se lasă condus de convingerea că „viaţa e scurtă“, ceea ce îl face mai degrabă tolerant faţă de evenimentele majore ale vieţii sale, dându-le în general o semnificaţie pozitivă. În virtutea acestei convingeri, el se declară senin în raport cu moartea:

„Viaţa asta-i foarte scurtă. Ar trebui să ne plimbăm, să mâncăm puţin, să stăm aşa, într-o cameră...“.

Fără a desconsidera valoarea muncii şi recunoscând că a avut noroc de munci mai uşoare – „am un frate la Măgura, lucrează la turnătorie, greu de tot, nu ca mine“ –, el afirmă că n-ar trebui să se muncească atâta: „Mi-ar fi plăcut să stau, să nu muncesc atâta“.

Gheorghe susţine că o caracteristică a vieţii trăite cu adevărat este modestia, la care s-ar adăuga înţelegerea şi spiritul contemplativ:

„Să stai, să bei, să mănânci, să-ţi faci pân grădină, să ai o vie, să ai unde pune-o varză, să nu alergi după pământ şi să faci bani. Mai puţin şi mai bine. Că, să ştiţi, viaţa noastră-i foarte scurtă. Oamenii nu ştie asta. Că ştiţi, hai să muncească. Hai să facem, hai să dregem. M-am băgat cu casa într-o lucrare şi dac-o termin, o termin şi pe urmă mor. M-am angajat şi s-o termin, da’ nici în cinci ani n-o termin, cred“.

La un moment dat, Gheorghe a avut buletin de oraş şi îşi aminteşte de acest lucru cu nostalgie. Soţia sa, la fel. Este însă doar nostalgie, nu şi regret, pentru că:

„Îmi place aici că nu stai înghesuit. Vrei să umbli în pielea goală, umbli. Nu te vede nimeni. Mie nu-mi place să stea oamenii aproape“.

Acum viaţa oferă alte oportunităţi, iar „oamenii s-au deşteptat, nu mai sunt bătuţi în cap“. Se poate trăi bine şi la ţară şi e chiar mai plăcut decât la oraş. Oraşul, pentru Gheorghe, este asociat doar cu „excursiile să iei de mâncare“. În perioada de dinainte de ’89 – îşi aminteşte Gheorghe – se organizau excursii:

„Te duceai dimineaţa la teatru, când ajungeai. Şi pe urmă repede te duceai şi luai ciocolată, patru-cinci calupuri de salam. Alergam pân oraş şi eu, şi nevasta mea. La cozi umblam. Toţi umblam. Mergeai să cauţi. Ne-ntâlneam la maşină. Vremurile acelea au trecut. Acum găseşti de toate, bani să ai. Excursii se fac la mânăstiri, la băi. Ăştia care au autobuze fac. Ei, ăştia, a plecat la risc, că dacă IRTA era mai tare, pierdea. Dacă era în cursă la ei, nu lua 400.000 de lei, ca acum“.

Întrebat de ce munceşte atât dacă viaţa este, cum zice el, foarte scurtă şi trebuie trăită mai uşor, Gheorghe se distanţează de cei care vor să se îmbogăţească şi se declară doar părinte care munceşte pentru binele copiilor lui. Nu banul în sine şi pământul îl interesează, ci grija de a le asigura copiilor o viaţă bună, aşa cum au făcut-o şi părinţii lui. Modelul existenţial al lui Gheorghe este extrem de clar exprimat: o viaţă liniştită, trăită în înţelegere şi muncă pentru a-ţi asigura cele necesare, fără excese şi proiecte ambiţioase. De altfel, orice gând şi orice gest al lui sunt în afara excesului: un om obişnuit şi o viaţă temperată sub deviza „mai puţin şi mai bine“.

XIII

Femeia în trei etape: discreţia schimbării

Teama de gura satului: „Ţi-ai stricat firma!“

Discuţiile purtate cu trei generaţii de femei – bunica, mama, fiica – au pus în evidenţă continuitatea unor comportamente şi prezenţa, aproape insesizabilă, a unor schimbări de mentalitate. Asemănarea între aceste trei persoane, de vârste diferite, dar de acelaşi sex, două măritate şi una nemăritată, este cel mai uşor percepută atunci când e vorba despre acceptarea presiunii satului, care impune o biografie normativă, în acord cu valorile colective. Pentru fiecare dintre ele, teama de a nu se abate de la ceea ce trebuie să faci dictează grija de a nu intra în gura satului. Satul sau lumea este o instanţă care ia cunoştinţă cu mare rapiditate de tot ceea ce contravine unui destin normal. Această capacitate a lumii de a înregistra devianţele face ca satul să se deosebească fundamental de oraş. Iată, mai întâi, ce spune bunica:

„Aici se bate toba, de-o fi să faci ceva, a doua zi te-a şti toţi, şi de băieţi dacă este vorba, de-ai umblat cu ei. Aia-ţi trebe? Că eu, ca bunică, trebuie să o ştiu pe fată-n rând cu lumea… La privaţi nu poţi să-ţi laşi copilu’, că ei caută să-şi bată joc. O fată s-a dus în Turcia, din Şoimari era. Ţi-ai stricat firma. Aici nu-i ca la oraş, ca la Bucureşti ori la Ploieşti, să nu te cunoască nimeni, se duce zvonu’, ha, cum n-ai apărut sâmbăta, când trebuia să vii acasă, gata, s-a alarmat toată lumea. Cerasela, aşa se cheamă fata aia din Şoimari. Cerasela, Cerasela! A plecat la turci! A venit c-un pardesiu, cu

lucruri scumpe, nu se găsesc pe-aici, s-a dat jos din autobuz, era bine, cu păru' pân-aici, pân la mijloc... Taică-su n-a primit-o-n casă, n-a primit-o. Taică-su-i rău. L-a făcut de râs. Dac-a fost proastă!".

La aceste vorbe, mama găseşte de cuviinţă să întărească cele spuse şi să sublinieze imposibilitatea anonimatului la ţară: „Aici nu-i ca la oraş, bine zice mama, că la oraş nu te ştie nimeni unde-ai intrat sau de unde-ai venit. Te cunoşti aici şi gata! Lumea află tot!".

Fata, privind către bunică şi mamă, se alătură opiniei lor şi declară că şi ea ţine cont de ce zice satul şi că nu doreşte în nici un fel să se deosebească de celelalte fete de vârsta ei:

„Cum să stau singură? Să văd pe altele de seama mea că s-a măritat şi eu să nu mă mărit? N-am fost la el, la băiatu' cu care vorbesc, că lumea de aici care vede că mă duc la el râde şi zice că mă duc eu după el. Mamaie mai mult nu mă lasă".

Între bunică şi nepoată diferenţa este de 40 de ani, astfel încât bunica este mai fermă în privinţa păstrării reputaţiei şi imaginii bune a nepoatei aflate-n „pragu' măritatului". Mama fetei acceptă această tutelă a bunicii pentru că:

„...mai mult ea a crescut-o şi n-o lasă să plece de-aici, că nici pe mine nu m-a lăsat să plec. Nu că am plecat, da' nu m-a lăsat. Fata are un iubit pe care l-a vizitat o dată acasă. A fost o dată pă la el, de 8 martie, a fost c-o soră de-a lui şi mama a crezut c-a luat-o cu el. Şi când a venit i-a dat cu băţu', s-a luat de el, că de ce-i târăşte copilu', că e mică, s-o lase-n pace, s-o lase să facă şcoala".

Bunica doreşte în acelaşi timp ca nepoata să facă o bună impresie în sat şi să prevină eventualele abateri care se pot isca la această vârstă. Dacă pentru ea explicaţiile sunt simple, dictate de experienţa redusă a contactului cu oraşul, mama, care a muncit la Ploieşti, la o cooperativă de lucru manual, încearcă să lanseze interpretări mai puţin ferme şi chiar mai nuanţate. Cerasela, fata din Şoimari, „care a plecat cu turcul, poate că nu a fost proastă, poate că a făcut-o aşa, din neajunsuri, poate de copilă ce era, că doar nu l-a iubit pe turc, că era bătrân pentru ea".

Bunica emite certitudini pe care mama, femeie de 40 de ani, le relativizează, arătând că „mai e şi-aşa, mai e şi-aşa":

„Cred că toate mamele de băieţi nu se-mpacă cu nurorile sau se-mpacă-n faţă. Să n-aştepţi de la noră! Oamenii sunt şi aşa, şi buni, şi răi. Mai e şi nurori bune, mai e şi copii răi. De când îi lumea e

aşa. A fost de când lumea şi pământu'".

Pretenţiile băiatului şi prudenţa fetei: două realităţi

Bunica exprimă, faţă de nepoată şi în prezenţa ei, singura şi cea mai mare dorinţă a sa:

„Eu vreau să fie cuminte, cu desăvârşire. Să se mărite fată mare. Astăzi, auziţi ce zice nişte băieţi în ziua de azi, la discotecă? A zis unu', păi, cavaler nu mai sunt din '80! Să ai curaju' să zici asta? Să fie cuminte. Atât să fie. Să ţie la asta mai mult ca tot ce e. Când o-ntreba-o bărbat-su, atunci are puterea cuvântului peste tot".

Prestigiul virginităţii derivă deci chiar din dreptul fetei de a avea „putere-n toate cele", de a interveni, cu drepturi egale, în toate problemele vieţii. În numele acestui drept, condiţionat de virginitate, bunica este cea care se instituie în postura de supraveghetoare a comportamentului nepoatei, eliminând orice eveniment în care vulnerabilitatea nepoatei poate duce la consecinţe nefaste:

„Care-i lăsată de capu' ei păţeşte ceva. C-a fost o fată, a vorbit cu un băiat trei ani şi a rămas gravidă şi n-a zis la părinţi, a-mprumutat bani şi s-a dus la Ploieşti să scape".

Mama fetei admite şi ea că băieţii „cam toţi are pe-aici pretenţie, chiar şi unu-nsurat şi divorţat, slavă Domnului, a avut pretenţie". Fetele trebuie să fie prudente, pentru că sunt mai vulnerabile decât băieţii, „îşi pierd capu' şi mai poţi să ai pretenţie dacă ţine la el", afirmă bunica. Iubirea nepoatei este o iubire „ca de copil". Băiatul este drăguţ, dar acest lucru nu este atât de important. El trebuie să fie „cuminte şi vrednic", pentru că niciodată nu se ştie ce va urma. Poate căsătoria.

Pentru ce se fac copiii

În multe cazuri, sătenii exprimă nevoia de a avea copii mai mult pentru a fi ajutaţi la muncă; în cazul acesta, deloc singular de

altfel, relaţia dintre părinţi şi copii este una contractuală. Creşterea copiilor este un sacrificiu pe care-l faci ca părinte pentru a fi ajutat la bătrâneţe, la vârsta neputinţei. Conţinutul acestui contract între părinţi şi copii este deci „iubire contra grijă“:

„Mă chinui cu el să m-ajute. Eu te fac, te cresc, îţi dau ce pot să-ţi dau, ajută-mă şi tu, cân’ oi fi şi eu bătrână, cân’ n-oi putea să mă duc la o cană cu apă. Eu pentru ce m-am chinuit? Atunci, pentru ce te-am făcut? Cine să m-ajute?“.

La aceste vorbe, bunica adaugă: viaţa le arată oamenilor că ajutorul copiilor nu este câtuşi de puţin ceva cert. Atâţia oameni vârstnici din sat sunt singuri, bolnavi şi părăsiţi, deşi au copii; aceştia vin rar sau chiar deloc să-i vadă. De aceea, deşi acest pericol nu pare s-o pândească pe bunică, de altfel în plină putere, ea, ca şi alţi săteni mai vârstnici, încearcă încă din viaţă să-i scutească pe copii de unele obligaţii privind sfârşitul. „Mi-am făcut scânduri“, adică sicriu, este pentru ea un lucru deja bifat, chiar dacă gândul sfârşitului nu este deloc liniştitor:

„Mai ştii ce-o să fie? Dac-aş şti cum mor! M-am gândit şi la penticostali. Vreau să trec la ei, dac-aş şti că rămân aşa, rău, c-au fost, au venit şi ei şi ăştia de sâmbătă au venit“.

Cu fiica ei şi mama fetei de măritat se înţelege bine, aşa că motive de îngrijorare nu există. Apoi, ea nu este de acord să treacă la o altă religie. Nu au nici un motiv, ei sunt „ortodocşi, după posibilităţi“:

„Au venit să ne-atragă, suntem ortodocşi, după posibilităţi, adică nu sunt nici prea credincioasă, să mă duc în fiecare zi la biserică, da’ m-am născut în legea asta. De ce s-o schimb? Penticostalii nu-s mai breji ca noi, au bani şi ajutoare, numai că se-ascund mai mult ca noi“.

Pentru a face o bună impresie, penticostalii sunt mai atenţi la ceea ce fac, „ei nu beau cu sticla-n mână, ca noi, ei se ascund“. Unii oameni din sat au profitat de ajutorul lor, dar până la urmă tot la religia lor au rămas. Pe o femeie au ajutat-o să-şi facă o casă şi să-şi ia haine mai bune. Penticostalii i-au dat şi mâncare şi după toate astea, când casa a fost gata, femeia s-a dus beată la ei şi le-a spus că se retrage din credinţa lor. Nu s-a mai putut face nimic. Ulterior, femeia s-a mutat, vânzându-şi casa, care acum are alt proprietar, fără nici o obligaţie faţă de penticostali. Bunica se oferă chiar, din

timp, să crească copiii nepoatei, acesta fiind un sacrificiu în plus, adăugat maternităţii. Nimic din situaţia prezentă nu pare să-i dea însă motive de îngrijorare, mai ales că este sănătoasă. Toate trei se înţeleg bine. Nepoata ascultă tăcută cum să se păzească în viaţă de rele şi cum să vadă viaţa când mama ei îi explică ce gânduri are acum:

„Te naşti, trăieşti, mori, asta-i lozinca. Pentru mine ar fi bine să stea nemăritată fata. Pentru ea, nu ştiu. Cân' îmi spunea cineva să nu mă căsătoresc, că nu e bine, nu credeam. Uite, mama-i aici şi ea".

Există între cele trei femei o solidaritate pentru care unii le invidiază: „Aşa stăm noi sub pom şi vorbim între noi, cât coasem, că stăm locului şi vorbim". Invidioasă pare să fie şi cealaltă bunică a fetei, care locuieşte tot în Surani:

„Mă-mpac cu soacra ca pisica cu şoarecele. Nu ne certăm, da' nici nu ne-apropiem. Bărbatu-meu îi iubeşte tare pe ai lui, adică pe mă-sa şi fra-su care stă cu ea, că nu-i însurat. A mai avut un frate. L-a găsit mort, iarna, lâng-un pom. C-a fost beat, că l-a omorât cineva, nu se ştie, că nici n-a avut bani să meargă să afle. Adică şi pe noi ne iubeşte, nu zic, că-i Dumnezeu deasupra noastră".

Nepoata este mult mai explicită şi arată că are motive să nu-şi iubească cealaltă bunică, vorbele ei făcându-i o plăcere evidentă bunicii prezente:

„Nu prea cred că mă iubeşte. N-am pretenţii să-mi dea, că ştiu că n-are. Mereu zice ceva. Dacă vorbeam cu băiatu' ăsta, zicea că să-l las în pace. Din invidie. Ea nu crede că pot s-o ajut, zice că nu vreau. Îi place s-o slugăreşti mereu".

În schimb, mama fetei se referă la soacră mai critic, dar din alt punct de vedere. Ea îi reproşează lipsa de înţelegere faţă de situaţia nepoatei care munceşte mult pentru a câştiga bani, neavând astfel posibilitatea de a merge des pe la cealaltă bunică:

„A uitat că a trecut şi ea prin viaţă. Fata stă şi lucrează, că are nevoie de bani. Luna trecută am luat toate 400.000 de lei. Încă a lucrat de cân' era mică, a făcut şi treburi în familie. Un ou nu-i dă. Pe băiat îl iubeşte, c-o slugăreşte mult. La băiat ţine, aşa, c-o ajută. Odată erau amândoi şi l-a chemat pe el la masă. Eu nu am pretenţie, da' putea s-o cheme şi pe fată. Că unde întingea unu', întingea şi ea".

Oraşul: „Măcar moartă să mă treacă printr-un apartament“

Cele trei femei iubesc cu nesaţ oraşul. Mama fetei nu mai are şanse de a trăi la oraş, deşi a lucrat cinci ani în Ploieşti, bunica, nici atât, iar fata încă nu ştie cum va arăta viitorul ei:

„Bineînţeles că aş vrea să stau la oraş. Mama câteodată zice că măcar moartă să mă treacă printr-un apartament. Cine-i ăla să te primească pe tine-n apartament? E alte condiţii. La noi, să stai să-ncălzeşti apa cu tuciurile! Să te speli în copaie! N-ai văzut cum e?“.

Dacă pentru mamă, aşa cum reiese de mai sus, oraşul are ca principal avantaj confortul, pentru bunică, la acesta se adaugă şi faptul că traiul la oraş este mai uşor, pentru că acolo nu ai atâtea de făcut ca la ţară:

„Acolo, intri-n papuci şi stai liniştită. Aici e muncă mereu. Să vedeţi cân’ plouă şi te duci la porci să le dai să mănânce“.

Fata, ascultând cu atenţie argumentele mamei, găseşte că avantajele satului, adică aerul curat şi mâncarea mai sănătoasă şi mai uşor de obţinut, sunt cu totul umbrite de efortul fizic şi mizeria muncii:

„E mâncare, o parte din an te descurci cu mâncarea, dar şi cât munceşti pentru ele. Şi dacă ne chinuim cu păsările şi porcii, nu-ţi convine…“.

Pentru ea, oraşul este o aspiraţie cu şanse slabe de realizare, mai ales după ce mama ei afirmă:

„…n-avem milioane să cumpărăm la oraş, că aţi văzut cât costă un apartament, nu se poate. Nu se poate. Pentru doi tineri căsătoriţi, nu se poate. De unde casă şi tot ce trebe, cu ce-o umpli, ţoale, mobile…“.

Totuşi, ei i-ar plăcea să stea acolo:

„Mi-ar place la oraş… O iau şi pe bunica, cum zice ea, să m-ajute, să vadă de copii, că vreau doi, mai mult îmi place la oraş. E mai curat acolo, nu e praf. Aşa aş vrea, dacă nu se poate…“.

Mama fetei, mai atentă la contextul social, la schimbările produse după ’89, nu lasă nici o îndoială asupra rămânerii la ţară, arătând că nici oraşul nu mai este ca înainte. Acum, după părerea ei, este bine să stai la oraş „numai dacă au servicii amândoi, pentru

că preţurile cresc neîncetat şi nu te poţi descurca“. Aşa stând lucrurile, problema banilor devine foarte importantă. Pentru acest motiv, fiica a fost dată la o altă şcoală, în paralel cu cea din sat, o şcoală de stat de îngrijire medicală. Va obţine astfel o diplomă şi va mai avea încă o posibilitate de a câştiga bani, în sat, făcând „injecţii la unu’, la altu’, la cine are nevoie şi-n familie, poate“.

Pentru toate, oraşul ca oraş tot Ploieştiul este, iar distanţa de la Ploieşti la sat este cea care determină ierarhii importante. Cu cât eşti mai departe de Ploieşti, cu atât eşti mai ţăran. Chiar iubitul fetei este desemnat astfel, pentru că el este din Ariceşti, satul care urmează după Surani şi ultimul pe şoseaua care duce la Ploieşti. Mai spre centru înseamnă, pentru surăneni, mai spre Ploieşti. Aşa se face că fetele din Şoimari care se mărită cu surăneni au o undă de regret pentru că sunt mai departe de Ploieşti. Nevoia de bani le face pe unele fete din Surani să continue şcoala până în clasa a X-a, pentru că, după spusele fetei noastre, „ele stau la şcoală să ia şomaju’“. Oraşul nu mai oferă de lucru ca înainte, pentru că, după părerea mamei, „nu găseşte ei de lucru cu facultăţi, da’ alţii“.

După ’89, situaţia a devenit mai bună numai în ceea ce priveşte abundenţa de mărfuri, atât la oraş, cât şi la ţară. Doar problema banilor se pune. Mama fetei consideră chiar că oferta este mare:

„După ’89, e mai bine că e de toate. Tot ce vrei, peste tot, atunci aţi văzut, înainte, că te duceai pe la colţuri să iei o bucăţică de salam, de unde-l luai, cum îl luai... Acum e, da’ de multe ori nu poţi să iei, iei câte-un pic. Un pahar de suc costă o mie de lei şi chiar două“.

Ce-şi doreşte o fată de la ţară

Stând sub pom, la umbră, şi lucrând macrameuri, cele trei încearcă să-şi ia gândul de la oraş, căutând soluţii de a trăi mai uşor, mai bine şi de a se apropia de ceea ce în mintea lor ar fi o viaţă ca la oraş. Bunica vrea să deschidă un *butic*. Construcţia este gata, autorizaţia o au deja şi ar fi păcat să n-o folosească. Doar tipul de marfă nu l-au hotărât. Ar trebui să vândă ceea ce nu se găseşte la ei sau ce se găseşte mai puţin şi mai greu. Mama face contract,

pe numele ei, cu o cooperativă şi cu „un grec care duce macrameuri în Grecia, la el acolo“. Pentru o faţă de masă obţine 40.000 de lei – o „pereche de pantofi“ –, pentru o perdea, 100.000 de lei. Este mulţumită. Fata, care lucrează, după spusele mamei, de la trei ani, coase graţios, cu mâini delicate şi îngrijite, pe care se etalează patru inele de aur frumoase, de fată tânără. Este pieptănată cu multă grijă are părul lăsat lung, des şi curat şi prins cu o clamă. Cu voce înceată, dar sigură, sub privirile iubitoare şi ocrotitoare ale mamei şi bunicii, ea enumeră ceea ce îşi doreşte în viaţă: „mai întâi o maşină, un bărbat frumos şi bun, bani pe mâna mea şi bijuterii“. În curte, o casă aşteaptă să fie terminată când ea se va mărita, ca să stea alături de mamă şi bunică. Mama se amuză povestind frica bunicii de a-şi pierde nepoata:

„…cân’ a luat-o nişte vecini s-o ducă la Bucureşti, iarna trecută, a bocit-o mama, c-o duce acolo şi-i dă un militar, de ăla, din cadru’ armatei şi nu mai vine aicea“.

Este multă muncă şi la curte, fata mai ajută, dar, în general, ea este lăsată să lucreze cu acul. Încet-încet, deşi trăind la ţară, nu va mai munci „la câmp, cu soarele-n cap, muncă grea, nu-i vorbă, ci la umbra unui pom vara şi-n casă iarna“.

În fond, nu şi-a cumpărat ea, din munca ei, cele patru inele de aur? Şi nici măcar nu a împlinit 15 ani. Bunica are dreptate: „Dacă munceşte, să muncească numai pentru ea. Să nu muncească pentru altu’“.

De obicei, vineri sau sâmbătă seara, nepoata merge la discotecă să danseze şi să petreacă cu cei tineri. Atentă la viaţa ei, bunica o însoţeşte şi stă pe margine cu alte mame de „fete de condiţie, care nu umblă de capu’ lor“. Mersul la discotecă costă 5.000 de lei, dar nepoata merită să primească aceşti bani din ceea ce câştigă.

Acordul dintre bunică, mamă şi fiică face loc treptat unei relaţii în curs de formare, care peste ceva vreme va fi însăşi diferenţa dintre ele. O diferenţă provocată cu bună ştiinţă. Dacă ele nu pot pleca la oraş, oraşul, încet-încet, va veni la ele. Cu toate avantajele lui.

Epilog

Noţiunea profană de categorie

> Ce zici, domne! Aurolacii ăştia e un popor acum, şi acum vezi că suntem multe popoare şi toţi vrem câte ceva…

În aproape orice discuţie despre *altul* se ajunge mai devreme sau mai târziu la *alţii.* Apetitul pentru generalizări se naşte în chip firesc din însăşi dorinţa noastră de a simplifica lucrurile. Expedierea în generalizare apare imediat ca o explicaţie. Viaţa este complexă, iar noi, oamenii, nu ne putem descurca decât prin construirea unor categorii în care fiecare îşi găseşte loc. Suntem pentru noi şi pentru alţii purtători de etichete. Actele şi documentele în care se fac referiri la subidentităţile noastre sunt, spunea un antropolog francez, tatuaje sociale. O etichetă este însoţită mai întotdeauna, explicit sau implicit, de atribute. Comunismul a încercat să anuleze aproape toate categoriile şi a forţat oamenii să aibă o percepţie cât mai globală, mai puţin diferenţiatoare. În acest fel, însăşi analiza de sine a devenit precară, ca şi exersarea jocului şi a interdeterminărilor subidentităţilor din interiorul individului. Este bine totuşi să menţionăm că există şi percepţii globale pe care nu dorinţa de simplificare sau habitudinile legate de neexersarea discriminării le pot explica. Există deci imersia în global, refuzul discriminării ca strategie de deculpabilizare. În acest caz, e vorba despre o strategie în care adopţi şi propui nediferenţa tocmai pentru a te salva. Una este să globalizezi din cauza precarităţii reflecţiei personale şi alta este să gândeşti globalizarea – invocarea categoriilor foarte largi – ca strategie personală. Unii se ascund într-o categorie foarte largă, aşa cum a arătat controversa privind culpabilizarea post-

revoluţionară a multor comunişti. Spun *comunişti* într-un sens foarte precis. Şi mai precis, aceşti comunişti sunt adesea în esenţa lor oportunişti. Invocarea complicităţii cu sistemul comunist a fost susţinută de unii ca o caracteristică generală a întregii populaţii, deci a categoriei în sensul cel mai larg. Expresii ca „toţi suntem de vină“ ilustrează această atitudine. Dar, de fapt, de ce împărţim vina atâta vreme cât culpabilizarea este o stare ce poate fi supusă diferenţierii? „Unii mai mult, alţii mai puţin“ pare să fie un raţionament normal. Ierarhizarea vinii corespunde unei ierarhizări a oamenilor, deci unei operaţii de categorizare. Consecinţa acestui reducţionism este periculoasă şi în ceea ce am numi inducerea unui complex de culpabilitate care alimentează „negativ“ identitatea colectivă. Iată de ce orice tendinţă de globalism, de suprageneralizare trebuie amendată prin reflecţie şi prudenţă. Cele de mai sus nu-şi au rostul aici decât pentru a ilustra cât de mult funcţionează generalizarea şi câtă confuzie socială poate produce ea.

Înainte de 1990, spaţiul privat era cel care oferea posibilităţi de comunicare, de obicei familia şi prietenii apropiaţi rămânând locul unde viaţa de relaţie căpăta greutate. În spaţiul public, diferenţierea era cât mai mult evitată. Oare câţi îşi mai aduc aminte de cererile făcute la locul de muncă în care ne autodesemnam ca „om al muncii“, de restrângerea ocupaţiilor în nomenclatorul de profesiuni, de interdicţiile de asociere? Rămăseseră, ce-i drept, categoriile mari, dar şi acestea erau supuse presiunii de a găsi cât mai multă similaritate şi cât mai puţine diferenţe. Diferenţa nu trebuia gândită, nu trebuia nici trăită. Omogenizarea exterioară trebuia să aducă în timp o omogenizare psihologică. Expresia „ştergerea diferenţelor dintre sat şi oraş“ se corela firesc cu anularea altor diferenţe, precum cea dintre femei şi bărbaţi, dintre profesiuni, ca până la urmă să rămână două mari categorii: El sau, mai bine zis, Ei şi Noi. Deci o mare majoritate şi o minoritate.

După 1990, barierele au cedat, tendinţa firească spre asociere a început să apară şi această mare majoritate a readus la viaţă diferenţierea, refăcând categorii vechi, dar şi inventând altele noi. A apărut pluralismul. Au apărut grupări politice, sociale, profesionale, psihologice. Unele categorii s-au impus percepţiei

noastre. Cine poate uita minerii şi mineriadele, discursul în care diferenţa este reclamată ca explicaţie a unor conflicte? Atunci când nu avea argumente, un lider sindical recurgea la justificări psihologice de tipul: „aşa sunt minerii“, „aşa fac minerii“, „aşa facem noi, minerii“. Alte categorii pur şi simplu au apărut odată cu desfăşurarea vieţii ca viaţă. Transparenţa şi libertatea câştigate au adus la suprafaţă categorii uitate: liberalii, ţărăniştii etc. Lumea s-a diferenţiat. Oamenii şi-au atribuit noi etichete, iar altora le-au fost atribuite pe drept sau pe nedrept. Aşa s-a întâmplat, de pildă, cu revoluţionarii. Tot aşa au apărut aurolacii.

Bucureştiul are mulţi aurolaci. Societatea i-a preluat treptat cu din ce în ce mai mică uimire şi a încercat să le taie avântul de a se perinda peste tot. S-a dorit să se cunoască existenţa lor, dar nu şi vizibilitatea lor exagerată. Li s-a aplicat, din afară, asocierea sau referirea la spaţii special amenajate pentru a trăi, dar ei s-au sustras, găsindu-şi propriile grupuri de apartenenţă. Imaginea României a fost mult şifonată de prezenţa lor pe teritoriul ei. Organisme internaţionale şi persoane străine au amuţit la vederea lor şi a altor grozăvenii, pentru că ele veneau dintr-o lume a valorilor materialiste, a supravieţuirii. Era ca şi cum cineva ar fi dat un văl la o parte. Un remarcabil analist social, Ronald Inglehart, susţine că în viitor conflictele sociale şi politice vor fi cauzate de tensiunile dintre valorile materialiste şi cele post-materialiste. Noi ne aflăm într-un spaţiu în care valorile post-materialiste vor întârzia să apară. Societatea românească este săracă şi sărăcită. Faţă de 1995, se remarcă o tendinţă de diminuare a proporţiei veniturilor din activităţile salariale în favoarea celor din activităţi pe cont propriu. Acest lucru nu înseamnă numai privatizare, ci şi salarii prea mici faţă de preţuri. Afirmaţiile lui Ronald Inglehart sunt cele mai provocatoare pentru analiza noilor politici ale societăţilor occidentale. Valorile materialiste sunt securitatea şi afluenţa; de aceea, materialiştii pretind o economie stabilă, o forţă de apărare puternică, lege şi ordine. În contrast, post-materialiştii valorizează autorealizarea individului şi aspectele estetice şi intelectuale ale vieţii. Mai departe, se poate spune că materialiştii sunt interesaţi de starea de bine din perspectiva economică, în timp ce post-materialiştii iau această stare ca deja prezentă, fiind interesaţi de probleme

referitoare la calitatea vieţii. La noi, conflictele politice şi sociale se petrec într-un spaţiu materialist, şi nicidecum într-unul în care valorile post-materialiste se fac simţite. Nu se poate vorbi despre valori post-materialiste într-o societate săracă şi sărăcită, în care pragul de supravieţuire este pus sub semnul întrebării pentru o bună parte a societăţii.

Dar nu numai străinii au amuţit la vederea aurolacilor, ci şi românii. Toţi şi-au pus problema: „de unde vin?“, „unde erau până acum?“ şi, bineînţeles, „unde le sunt părinţii?“.

În staţia de metrou Dristor 2, într-o seară, câţiva oameni se instalaseră într-un vagon, aşteptând plecarea. Când am intrat în vagon, am văzut un bărbat neglijent îmbrăcat, care dormea pe un scaun, aşezat într-o poziţie ce nu putea fi decât a unui om răpus de oboseală sau beat. Pe cap avea o căciulă de blană care dădea să cadă. Un alt bărbat, care tocmai se urcase, după ce a aruncat o privire întrebătoare către puţinii călători, pentru a se asigura că cel care dormea era singur, s-a îndreptat către el şi i-a potrivit căciula pe cap, îndesându-i-o cu grijă. Atunci, un altul i s-a adresat cam aşa: „Bine-ai făcut, domne! Că-n halu’ în care e, vine vreun aurolac şi i-o fură, că el, săracu’, ce să facă, că nu simte nimic. Nici nu ştie unde e, cred…“.

Metroul întârzia să plece, femeile îl priveau dezaprobator pe cel care dormea, bărbaţii cu oarecare indulgenţă, iar unul dintre ei a rupt tăcerea declarând:

„Ce zici, domne! Aurolacii ăştia e un popor acum, şi acum vezi că suntem multe popoare şi toţi vrem câte ceva…“.

Dreptul la asociere liberă s-a câştigat după 1990. Mulţi au descoperit cât de mult au fost frustraţi de această nevoie profund umană care completează realităţi ca familia, rudenia sau cele construite social, ca apartenenţele profesionale. Coeziunea a început să funcţioneze şi să dea legitimitate psihologică grupurilor. Cineva îmi spunea că aurolacii s-au unit şi şi-au angajat un doctor. Viaţa în canal e plină de pericole şi riscuri. Cel care-mi spunea acest lucru sublinia nu atât nevoia de coeziune, cât faptul că ei aveau bani: „…aşa cum arată ei, să ştiţi că au bani, că am auzit că-l plătesc pe un doctor, doar pentru ei, cu 30.000 de lei pe zi… e ceva, nu?“.

Oricât s-a impus nediferenţierea, ea nu a fost completă. Există

categorii mari ce nu se pot anula, precum cele regionale, care apăreau mai ales în bancuri. În bancuri se practica maliţiozitatea la adresa tuturor regiunilor, dar şi la adresa străinilor. De asemenea, şi în conversaţiile cotidiene sau în mărturisile oamenilor elementul regional era frecvent considerat. În cartea Smarandei Vultur despre deportaţii în Bărăgan (*Istorie trăită – istorie povestită. Deportarea în Bărăgan [195l-1956]*, Timişoara, Amarcord, 1997, pp. 52-53), el este foarte prezent:

„«Bănăţeanu-i om» – zicea un basarabean – «şi la masă-i domn!». Faţă de oamenii de acolo, ai noştri au fost mai ceva!... Şi noi am luat mâncare de acasă, ca bănăţenii, slănină, brânză, prăjituri, cum se făcea la noi, duminica... Şi când m-am dus acolo, atâta mi s-or părut de bărboşi, aşa de urâţi faţă de bănăţenii noştri, până m-am obişnuit cu ei. Erau şi ei oameni ca şi noi... La-nceput or crezut că suntem coreeni. P-ormă or văzut că nu suntem. Ei vorbesc mai mult ca moldovenii... Şi ăştia din partea locului n-or fost oameni puturoşi... şi curaţi. Femeile erau foarte curate. Ele purtau combinezoane de mătase la lucru...“.

Comunismul a lăsat familia drept spaţiu privilegiat al comunicării. Între categoriile sociale nu a existat comunicare şi, din această cauză, după 1990 mulţi străini au venit să ne înveţe să comunicăm, să ne înţelegem şi să ne tolerăm, spre binele tuturor. Criteriul liberei asocieri neexistând, oamenii nu şi-au exersat nici toleranţa, dar nici afinităţile. La noi n-au existat asociaţii în sânul societăţii civile, în afara celor aflate sub control politic. Nu sărăcia a distanţat oamenii, ci frica.

În America, în anii săraci ai depresiunii, în criza anilor ’34, la Kansas City s-a născut *swing jazz*-ul. Oamenii nu aveau bani, nicăieri nu se făceau angajări, cu atât mai puţin în lumea artistică, şi totuşi cei care iubeau jazz-ul s-au adunat la Kansas City să cânte împreună. Se făceau concursuri, muzica fiind mai importantă decât orice pentru ei. Concursul „Battle of jazz“ a fost mai mult decât o provocare personală. Era celebrarea unei solidarităţi dincolo de mizeria vieţii. Se cânta împreună pentru că pasiunea pentru jazz îi aduna pe iubitorii săi, fie ei interpreţi sau ascultători. Se formase o categorie, atât de coezivă şi de pătimaşă, încât până şi barmanul de la Hey Hey Club cânta cu mare succes:

M-am îmbrăcat trăsnet
Mi-am pus cămaşă albă
şi mi-am procurat 300 dolari.
Da, cecul era chiar la mine.
Nu aveam câine, nici un câine nu ţineam,
Nici un câine nu ţineam şi nici femei în camera mea,
Pentru că iubeam o păpuşă din Texas
şi-o voi iubi mereu.
Rinehart, Rinehart, ăsta este adevărul. O iubeam…

Cine s-ar fi putut gândi, la noi, la afinităţi comune? La dorinţa de asociere, dincolo de supravieţuirea biologică? Viaţa era grea, dar poate că nu atât viaţa conta, cât suspiciunea. Cultivarea suspiciunii a făcut să fie alimentată frica. Odată devenită transparentă, societatea românească s-a manifestat ca o lume a invidiei. Comparaţia socială se desfăşura nestingherit, nu se mai judecau oamenii doar după presupuneri. Baza judecăţilor sociale era vizibilul. Transparenţa a uşurat comparaţia socială şi a antrenat mai puţin imaginarul. „Am auzit că“, spus relativ confidenţial, a fost înlocuit cu „ai văzut ce… ?“. Au apărut „vitrinele pentru oameni“.

Dar nu numai aurolacii au devenit o categorie vizibilă, ci şi prostituatele. Sigur că ele au existat şi înainte de 1990, dar fenomenul prostituţiei era ţinut sub control, constituind ceea ce se numeşte o realitate mascată. Această categorie a devenit nu numai vizibilă, ci şi discutată public. Căderea cenzurii sociale a adus după sine şi căderea cenzurii individuale. Dacă înainte de 1990 categoria prostituatelor era pentru profani una globală, acum aflăm din ziare că nici această lume sau categorie nu este omogenă. Ea suportă o diferenţiere intracategorială:

„Ca orice categorie socio-profesională, şi cea a prostituatelor are ierarhia ei. În vârf sunt «doamnele curve», la mijloc «paraşutele spălăţele», iar la bază «şoldurile»“ (*Adevărul*, 26 august 1993).

Accesul la lumea prostituţiei este liber, deşi fenomenul este respins, prostituţia fiind considerată o realitate sociologică negativă. Trebuie să amintim însă că prostituţia nu este un fenomen exploziv care caracterizează doar România post-revoluţionară. În Cehia, „prostituatele şoselelor constituie o

categorie cu probleme. Provenite din medii defavorizate, în marea lor majoritate – jumătate din ele sunt ţigănci, iar o treime minore…“ (*Adevărul*, 1 septembrie 1993). Probabil că şi în alte ţări, ca şi la noi, există „fete sălbatice şi sexy“, „fără cenzură“, „adolescente ascultătoare şi dulci“ sau „fete fierbinţi“. În lumea hoţilor există de asemenea diferenţieri determinate de însuşi specificul „muncii“ . Există şuţi, şpringari etc.

Însăşi realitatea socială impune familiarizarea cu noi categorii. De pildă, economia de piaţă a adus cu sine o mulţime de categorii definite de legătura lor cu piaţa muncii şi cu banii: antreprenorul, patronul, investitorul, interlopul, şomerul, milionarul de carton etc. Categoria globală a oamenilor de afaceri se referă la o lume extrem de variată, care include atât buticarul stradal, cât şi pe fraţii Păunescu, de pildă. La început a funcţionat categoria mare a „privaţilor“ şi „bugetarilor“. Din ce în ce mai rar se aude cuvântul „privat“ ca desemnând o categorie de oameni. Globalul s-a atomizat treptat. Diferenţierile sunt în curs şi, probabil, se vor crea şi etichete noi, cuvinte noi. În ziare apar tot mai multe articole pe teme identitare. Cultivarea negativului, diferenţierea efectuată mai ales în partea tenebroasă a societăţii şi a naturii umane, are, desigur, raţiuni şi psihologice, şi comerciale. Răul atrage în mod incontestabil.

În toate domeniile vieţii se produce o rafinare a percepţiei. Oamenii îşi rafinează discriminarea şi, treptat, gândirea socială. Percepţia diferenţei este educabilă. Oricât de mari ar fi diferenţele interindividuale în ceea ce priveşte abilitatea de discriminare, ele pot fi ameliorate prin antrenarea ochiului ca organ social. Aproape în orice referire la realitatea socială se utilizează categorii, iar individul-cititor îşi activează la citirea fiecărei categorii reprezentarea pe care o are despre aceasta. Categoriile nu sunt simple etichete. Ele sunt lipite ca o etichetă pe o reprezentare socială. Iată un text care ilustrează acest fenomen:

„La magazinul Karat din Piaţa Galaţi s-a dus zvonul că au ciorapi groşi. Doamne mai mult sau mai puţin bine intră şi adulmecă. Printre ele, un fost aurolac, acum adolescent… Ies din magazin şi, odată cu mine, şi un neaoş Gavroche. Mi-o ia înainte spre o liceană singuratică… În faţa Gavroche-ului se cască intrarea în cofetăria Scala Galaxy… Vânzătoarele primesc marfă…“

(Iaromira Popovici, *Dilema*, 115/1995).

Orice obiect al percepţiei noastre se supune procesului categorizării. Unii au distins diferite categorii de prostie – „patetică, abisală, stupefiantă, academică, tragică, pioasă, civică“ (Lucian Paraschivescu, *Dilema*, 115/1995) alţii au încercat să facă ordine în categoria inflaţionistă a disidenţei în legătură cu intelectualitatea. Iată ce crede Andrei Pleşu:

„După părerea mea – eu am făcut o împărţire în categorii –, există mai întâi… cei care au intrat într-un conflict nemijlocit cu puterea, riscându-şi libertatea… A existat o a doua categorie de oameni care… au simţit nevoia să se solidarizeze cu ei… O a treia categorie au fost cei care au luptat indirect… O a patra categorie a fost a acelora care şi-au văzut de meserie, ca şi cum erau pe altă planetă, într-un exil interior total. Care e mai bine că a existat, pentru că au asigurat o continuitate a domeniului… Aceştia au fost cei mai numeroşi oameni care şi-au văzut de treabă“.

Lumea categoriilor este mai mare decât lumea obiectelor, fenomenelor sau oamenilor. Există Europe diferite, restaurante diferite, categorii diferite de obezi, politicieni, boli etc. Lumea cu majusculă este plină de categorii. Categorizarea lumii vizibile este mai facilă decât categorizarea lumii nevăzute. Atributele neobservabile direct creează supoziţii, controverse şi alimentează exerciţiul incertitudinii. Există şi o presiune către autocategorizare, care înainte de 1990 nu exista. Vrând-nevrând, trebuie să te plasezi undeva pe continuumul cu cei doi poli, bogăţie şi sărăcie. Copiii au început să înveţe repede această diferenţiere. Banul recompune categorii şi în lumea petrecerii timpului liber. Există oameni bogaţi care merg la cazino, oameni bogaţi care nu merg la cazino etc. Liberalizarea a provocat compunerea de categorii altădată inexistente în mintea oamenilor. Credinţa în noroc şi posibilitatea de îmbogăţire este din ce în ce mai răspândită, dacă luăm în considerare câţi oameni participă la jocuri şi concursuri. „În România, sunt autorizate 55 de cazinouri, 214 bingo şi peste 15.000 de săli cu 50.000 de aparate atribuitoare de câştiguri şi se consideră că alte 50.000 de aparate funcţionează ilegal“ (*Libertatea*, 12 februarie 1997). Înclinaţia către valorizarea norocului, şi nu a muncii sau a propriei implicaţii este explicată şi prin atracţia către serviciile oferite de practicanţi ai ştiinţelor

oculte. Repertoriul de servicii este vast: „dezlegare de cununii, farmece, mulţumiri trupeşti şi sufleteşti“, promite Aurelia, „o mare vrăjitoare are puteri mari moştenite din moşi-strămoşi şi face talismanul pentru apărarea răului“ (*Libertatea*, 12 februarie 1997). Minodora „prin magie albă dezleagă farmece, cununii şi împreună pe cei despărţiţi. Ajută în afaceri. Vindecă boli necunoscute de medici, epilepsia, frica şi argintul viu“ (*România liberă*, 12 august 1996). Doamna Margareta „ghiceşte în cărţi şi cafea, dar şi dezleagă“ (*Libertatea*, 12 februarie 1997); Maria Prezicătoarea are cam acelaşi repertoriu ca Aurelia şi Minodora (*România liberă*, 11 august 1997). Cea mai mare reclamă şi-o fac urmaşele Omidei: lecuitoarea Laurenţia – sora Omidei –, „adevărata urmaşă a vrăjitoarei Omida“, Suiedia, nepoata Omidei (*România liberă*, 31 iulie 1997, 11 august 1997). O altă urmaşă a Omidei, Berlinda, numită şi Rodica, şi-a pledat competenţa într-o emisiune la ProTV şi a efectuat o performanţă magică la Tele 7 abc. Mai există Deochia din Bucureşti şi Dulceaţa din Chitila. Lupta pentru putere şi clientelă este foarte strânsă. Repertoriul vrăjitoarelor cuprinde performanţe care au în vedere cele trei valori universale – sănătate, bani (afaceri), iubire –, la care se fac referiri în toate zodiacurile publicate în ziare şi reviste.

Libertatea obţinută după 1990 a făcut posibilă şi satisfacerea unor frustrări adânci. Vanităţile şi dorinţa de a ieşi din uniformitate au fost rapid alinate de înlocuirea unor etichete cu altele noi, deşi categoria rămânea cam aceeaşi. Astfel, nimeni nu mai doreşte astăzi să fie numit contabil sau chiar economist. Este preferabil „finanţist“ sau măcar „director economic“. Vânzătorii stradali sunt „distribuitori unu“. În geografia ruşinii, la noi, funcţiile şi ocupaţiile sunt importante încă. În curând, banii îşi vor face probabil un loc important, concurând cu statutul social. Ocupaţiile noi au mirajul lor: brokerii, crupierii, dealerii etc.

Realitatea socială în care ne mişcăm astăzi ne oferă un cadru variat, de o mare diversitate, provocându-ne abilitatea de comparaţie socială. Vieţile oamenilor nu mai seamănă între ele. Experienţa de viaţă este şi ea mai variată. La fel încep să devină şi aspiraţiile oamenilor.

Regimul comunist a întărit ideea că tot ceea ce ni se întâmplă nouă, românilor, se datorează unor factori externi, altora,

conjuncturii nefaste, ghinionului istoric. Prin aceasta, românii par să fie mai degrabă „externalişti“. Spre deosebire de externalişti, „internaliştii“ au tendinţa de a considera că evenimentele prin care trec se datorează lor, adică anumitor trăsături de personalitate şi comportamentului. Multe aspecte ale vieţii se corelează cu aceste două tipuri de atitudini. Externaliştii înclină mai mult către valorizarea norocului, a hazardului în destinele umane. Acest lucru ar putea explica apetitul pentru jocuri de noroc, succesul Caritas-ului, importanţa loteriei, ca şi solicitările de „desorcizare“. Chiar şi expresiile „viaţa este o loterie“ sau „căsătoria este o loterie“ spun mult.

Mai există şi eroarea fundamentală de atribuire, şi anume tendinţa universală de a explica performanţele, comportamentul cuiva prin factori de personalitate (cum este individul), mai degrabă decât prin situaţia în care el este plasat. Această tendinţă este mai prezentă în culturile occidentale decât în cele orientale şi mai frecventă la psihologi decât la istorici. Propensiunea către interpretări externaliste le este adesea reproşată istoricilor. Dar cum se comportă indivizii profani, oamenii de pe stradă, cei la care ne-am referit pe parcursul acestei cărţi? Fără îndoială că ei sunt mai degrabă externalişti şi că treptat, presaţi de viaţă, aşa cum arată ea, vor deveni mai internalişti. Efortul de a transmite ce anume li se întâmplă este deja un început de a exersa „internalitatea“ lor. E o manieră de a psihologiza, în ultimă instanţă. Trecerea de la controlul social la cel personal nu se face cu uşurinţă. De aceea, însuşi conţinutul ideii de protecţie socială este încă înţeles ca responsabilizare a statului. Instituţiile sunt răspunzătoare de ceea ce se întâmplă cu individul.

Modul în care se percep şi se raportează unele categorii la altele este de asemenea foarte important. S-a scris mult despre relaţiile interetnice, despre ostilităţi latente, capabile de activare, sau despre cele manifestate. Reproşuri permanente exprimând suspiciune reciprocă apar mereu în ziare.

Cine are dreptate? Orice categorie socială, fie ea etnică, profesională, religioasă etc., manifestă, în raportul cu alţii, acel fenomen numit favoritism de grup, derivat din apartenenţa la grupul respectiv. Desigur că rromii pretind că nu există o mafie ţigănească, pentru că, dacă ea ar exista, „ar conduce România“; or,

ea nu există pentru simplul motiv că „ţiganii sunt încă oameni foarte dezorganizaţi“, iar „mafia are nişte reguli foarte clare“ (Mădălin Voicu, *22,* 12-18 august 1997). Totuşi, mulţi oameni cred că ţiganii au mulţi bani, ceea ce nu pare adevărat decât dacă ne referim la anumite clanuri. Ţiganul care şi-a permis o mireasă ţigancă blondă cu ochi albaştri, de 17 ani, la preţul de două miliarde de lei nu este, desigur, un ţigan obişnuit (*România liberă*, 31 august 1997). El face parte din categoria bogaţilor, care reuneşte etnici diferiţi. Relaţiile economice dintre ţigani şi arabi – sirieni, iranieni – transferă stereotipurile negative privind ţiganii asupra celorlalţi. Categoria etnică rromi are o identitate negativă. Mădălin Voicu, unul din liderii lor, afirmă: „Eu spun răspicat: Sunt ţigan! Dar ţigan în România înseamnă ceva rău. De aceea, am dorit să ni se respecte opţiunea ca fiecare minoritate să-şi spună aşa cum vrea ea“. El nu ţine seama de faptul că o identitate negativă nu se schimbă prin nume diferite. Diferenţa trebuie să se instaureze în chiar conţinutul identităţii, în notele ei definitorii, pentru a deveni o alta, pozitivă. Oamenii vor continua să atribuie ţiganilor trăsături negative indiferent de cum vor dori ei să se numească. Pentru a schimba percepţia despre altul este necesară o schimbare a comportamentului, a valorilor şi, implicit, a imaginii de sine. Cu alte cuvinte, este necesară o afirmare a aspectelor pozitive ale identităţii. Percepţia negativă a ţiganilor se va schimba atunci când cei care nu reprezintă „uscăturile din pădure“ vor spune şi ei răspicat: „Sunt ţigan!“. O mişcare de afirmare ar însemna, după Nicolae Gheorghe, director al Centrului de Studii Romani, „rezolvarea decalajului de dezvoltare dintre rromi şi restul populaţiei“ (*22*, 12-18 august 1997).

Proverbul „corb la corb nu-şi scoate ochii“ funcţionează minunat când pe fundalul unor nemulţumiri, de altfel îndelungate, este vizată o categorie socio-profesională, aşa cum s-a întâmplat cu medicii. Au reacţionat medicii aducând critici poliţiştilor, apoi din nou poliţiştii. Au urmat magistraţii. Mereu o categorie socială este adusă în faţa opiniei publice, devenind obiectul judecăţii celorlalţi. Mult râvnita concordie post-revoluţionară se lasă aşteptată. Mentalul colectiv se confruntă în cotidian cu relaţii negative care, chiar dacă nu se activează sub forma conflictelor violente, alimentează acel material din care se construieşte memoria

socială. Deşi în 1990 Miron Cozma s-a îmbrăţişat cu Marian Munteanu în plânsul general, oamenii şi-au amintit de ceea ce au fost mineriadele mai târziu, reluând aceleaşi teme. Pare că o istorie negativă a relaţiei între această categorie şi societatea civilă s-a structurat deja, putând fi oricând invocată pentru a mişca mulţimea. Mai ales când este vorba despre bani. Acest joc al relaţiilor între categorii sociale explică şi climatul şi peisajul politic al ţării. Miza pare să fie mereu aceeaşi: avantajele puterii şi beneficiul material, salariile. Nimeni nu-şi plânge onoarea pierdută. S-a afirmat că reforma este o operaţie dureroasă la nivel individual, dar necesară la nivelul colectivităţii. Fiecare doreşte ca altcineva să simtă durerea. Se poate spune deci că românii au o atitudine colectivistă? Nici vorbă, îţi vor răspunde mulţi. Românii sunt individualişti, dar găsesc că-şi pot apăra interesele personale prin apartenenţa la grupuri. Cele care s-au impus sunt cele profesionale, pentru că ele pun în joc salariile şi, evident, locurile de muncă. Reforma economică este privită ca o problemă necesară, a altcuiva, iar când devine personală, este respinsă. Mass-media nu educă publicul pentru a înţelege necesitatea suspendării aspiraţiilor individuale în interesul colectivităţii pentru o perioadă, explicându-i că doar astfel se poate păstra o identitate colectivă mai largă. Oamenii sunt individualişti, dar nu autonomi. Explicaţii există: aspiraţia la siguranţă în detrimentul iniţiativei, sistemul de valori cu caracter egalitarist promovat în timpul comunismului, formulele de viaţă şi conduită „muncitorească“ specifice lui etc. Opinia publică este ameţită de reacţii contradictorii. Unii nu vor să renunţe la locurile de muncă, se încuie în întreprinderi sau ţin ostatică conducerea, alţii doresc să intre în şomaj. Aşa s-au generalizat şomajul voluntar şi contagiunea lui la mineri.

Grija socială nu înseamnă că locurile de muncă sunt asigurate pe veci şi nici că pasivitatea este un atribut pozitiv. Imediat după 1990, psihologii polonezi au subliniat faptul că cea mai mare pierdere pe care a adus-o regimul comunist este pierderea motivaţiei pentru muncă. Toate cele de mai sus demonstrează că raportul dintre individ şi muncă este viciat. Identitatea profesională, cea privind munca şi ocupaţia unui individ, are la noi o reprezentare cu o semnificaţie minoră în sistemul psihologic

individual, fiind mai mult legată de aspectul financiar. Cu alte cuvinte, dimensiunea emoţională a acestei identităţi este determinată de factori economici mai degrabă decât de ceea ce numim motivaţie intrinsecă sau plăcerea de a munci, bucuria de a face ceva, de a produce. Altfel cum ne putem explica faptul că, dintre telefoanele primite la „Linia fiebinte“, extrem de puţine se refereau la necazurile legate de activitatea oamenilor, de lipsa de acord între ceea ce îţi place şi ceea ce faci? Pare deci că oamenii, la noi, îşi plasează suferinţa în relaţia cu altul. Munca şi ocupaţia nu sunt valorizate în sine, ci mai ales în consecinţele lor financiare. Doar acestea nefericesc, şi oricum o fac mult mai puţin decât viaţa sentimentală.

Există la noi o identitate colectivă negativă, care se manifestă parţial în universul bancurilor. Parţial, pentru că multe bancuri caută să satisfacă, dimpotrivă, acest complex de inferioritate, trimiţându-l în zona superiorităţii. Dacă la un sondaj efectuat în Polonia polonezii au declarat în proporţie de 61% că nu-şi doresc să aibă ca vecin pe cineva român, această ştire apare în ideea că „ei au ceva cu noi, că nu sunt recunoscători, că doar ce le-am făcut noi? Le-am făcut noi vreun rău?“ (*Evenimentul zilei*, 30 ianuarie 1995). Dar nu trebuie să ne mirăm. Cam toţi esticii au o identitate naţională negativă. Ne lipseşte probabil acea mişcare de afirmare care să anime populaţia. Aşa cum a reuşit să se afirme populaţia de culoare în America anilor ’50. Un experiment ingenios a arătat că identitatea negativă poate fi modificată sau cel puţin ameliorată. În anul 1947, doi psihologi americani le-au cerut unor copii să-şi aleagă o păpuşă pentru a se juca. Păpuşile erau negre şi albe. S-a constatat că 60% din copiii negri preferau păpuşi albe. Reluarea experimentelor în anii ’70 a evidenţiat că majoritatea copiilor negri preferau păpuşi negre. Mai mult, s-a constatat că aceşti copii, care alegeau păpuşa neagră, aveau o imagine de sine pozitivă. Ce contează că elevii olimpici de la noi sunt mereu citaţi pentru a incita la mândrie naţională, atâta vreme cât singuri ştim cât de murdare sunt străzile, cum arată trenurile, cum se urcă oamenii în autobuze? Mulţi ar dori să nu mai fie atâţia hoţi în autobuze, să fie curăţenie şi oamenii să se raporteze unii la alţii civilizat. Deoarece comunismul nu a desfiinţat cultura, ci a distrus civilizaţia. În Uniunea Europeană nu există criteriul numărului de olimpici, ci

altele.

Aspiraţia la autonomie individuală se formează greu. Ea trece prin exersarea controlului de sine, prin luarea distanţei faţă de cauzele exterioare în justificarea eşecurilor personale şi a celor colective. Când acţiunile singulare se vor integra, una câte una, în acţiunea comună, atunci nu va mai exista această impresie a unei lumi bezmetice, rezultată din împletirea unor acţiuni izolate bazate pe înţelegerea, atât de subiectivă, a libertăţii şi democraţiei. Până atunci însă, România rămâne o ţară suprarealistă, aşa cum spune Gregor von Rezzori. Alţii o consideră o ţară în care normalitatea abia se construieşte. În această construcţie, comunicarea ajută la limpezirea valorilor şi la acceptarea pluralismului. Aceste aspiraţii există. Doar astfel se va reface un raport normal între individ şi societate. Ambii termeni ai acestei relaţii se determină reciproc, iar măsura schimbării o dă chiar acest determinism. Să sperăm că, în timp, caracterul aprig al vieţii se va estompa, că răul va rămâne doar ca referinţă pentru a recunoaşte binele. Acest lucru depinde numai de oameni, care, în pofida tranziţiei, au mereu aceeaşi aspiraţie; în fond, natura umană are permanenţele ei: o viaţă de relaţie benefică, omenească. Altfel, de ce s-ar fi întrebat Arghezi: „Doamne, cum pot fi singur şi fericit în acelaşi timp?“.